

1923

FEBRUÁR
MEGJELENIK
MINDEN-HÓ-
KÖZEPÉN.

ULT ES JOVO

ZSIDÓ-IRODALMI-MŰVÉSZETI-TÁR-
SADALMI-ÉS-KRITIKAI-FOLYOIRAT.
AZ ORSZÁGI KULTURBIZOTTSÁG KÖZREMŰKÖDÉSÉVEL SZERKESTETVE

DR. PATAI JÓZSEF

SZERKESZTŐSÉG: BUDAPEST — WIEN — BERLIN.

saison utáni jutányos árban

IV., VÁCZI-UTCA 10. SZÁM.

TARTALOM.

	Oldal		Oldal
Mordechaj Avi-Shaul: Jeruzsálemi zsidó nemzeti múzeum	43	Lőw Immánuel: Madách Imre. (Centennáriumi beszéd: 1923 január 21.)	48
Eliezer Ben-Jehuda: A legtermészetesebb dolog	44	Holder József: Két hófehér lélek. (Vers.) . .	51
Dr. M. Eliash: Meg kell mutatnunk a világ népeinek		— Leviátán, Ujvári Péter drámája	52
Edvin Sámuel nyilatkozata	44	Telekes Béla: Hadd áldom. (Dávid király XXXIV. zsoltára.)	54
Boris Schatz: Ha a múzeumból beszélek . .	44	Kiss Arnold: Graf Terzky	54
M. Ussischkin: Kemény munka, nagy kitartás	45	Majos Ilka: Az Őszi Ember meséiből. Édes apám. (Vers.)	58
Avigdor Hameiri: Új kultúra felé	45	Lakos Alfréd Amerikában	59
Salomo Jedidia: Jeruzsálem a szív	45	Lakos Alfréd: Képek a falakon	60
Dr. Alexander Golovcsiner: Minden országnak legyen egy terme	45	Neményi Endre: Virágok a régi bástyán (Vers.)	62
A szerkesztőség megjegyzése	46	Dr. Venetianer Lajosné: Emlékezés	62
Patai József: Új versek. A fehér-kék hajó. — Kisértés. — S mégis szabad	46	Székely Nándor: Anzelmus barát vétke . .	63
Dr. Hevesi Simon: Ézsajas próféta első beszéde	47	Krausz Andor: Madách Mózes-drámájának margójára	68
Bródy László: Kicsi utcák a nagyvilágban. (Vers.)	48	Szász Zoltán: Nordau Miksa	69
		Patai József: Nordau és a renaissance . .	71

KRÓNIKA ÉS SZEMLE:

A Mult és Jövő új kiadásai	74	Vadas György	75
Kelen Hugó	74	Dalok estéje. (A Mult és Jövő zsidó népdal- estje)	75
Patai József szlovenszkói előadásai	74		

ILLUSZTRÁCIÓK:

Prof. Boris Schatz: „Teká basófár . . .” Oh, fujd meg a nagy sófárt a mi szabadságunkra (Műmelléklet.)	41	Egy terem a jeruzsálemi Becalel iparművészeti iskolában	53
Eliezer Ben-Jehuda arcképe	44	Lakos Alfréd: Ima a gyászházban	55
Prof. Boris Schatz arcképe	44	— Talmudi vita	59
M. Ussischkin arcképe	45	Zsidó temető Tunisban	61
Dr. M. Eliash arcképe	45	Dr. Venetianer Lajos utolsó arcképe.. . . .	63
Salomo Jedidia arcképe	45	Schadow W.: Jákob panasza	65
Dr. Alexander Golovcsiner arcképe	46	Egy öreg palesztinai gyarmatos	66
Prof. Boris Schatz: „Mi jechamol olajich Jerusolájim”	47	Yemeni gyermekek egy szentföldi kolónián	67
A jeruzsálemi Nemzeti Múzeum iparművészeti terme	48	Kájin és Ábel. (Régi metszet után.)	69
A jeruzsálemi Nemzeti Múzeum egy szöglete	49	Lilien rajza	70
Yemeni köcsiszolók a Becalel jeruzsálemi iparművészeti iskolában	52	A régi belzi csodarabbi	72
		Egy tunisi temető bejárata	73
		Kelen Hugó	74
		Vadas György	75

Dávid és Kanitz

*angol és francia női ruha divatterem Budapest, IV., Gerlóczy-utca 11
Ruhákat hozott kelméből is készítünk. Telefonszám 169-04*

PROF. BORIS SCHATZ: „TEKA BASÓFAR... OH, FIJD MEG A NAGY SÓFART A MI SZABADSÁGUNKRA” ... (A jeruzsálemi Nemzeti Múzeum gyűjteményéből.)
Aus den Sammlungen des Nationalmuseums in Jerusalem.

Des collections du musée national à Jerusalem.

Beilage des Mult és Jövő.

A Mult és Jövő 1923. évi februári műmeléklele.

Supplément de Mult és Jövő.

MULTÉS JÖVŐ

* ZSIDÓ IRODALMI, MŰVÉSZETI, TÁRSADALMI ÉS KRITIKAI HAVI FOLYÓIRAT *
SZERKESZTI: DR. PATAI JÓZSEF * XIII. ÉVF., 1923. FEBRUÁR.

MORDECHAJ AVI-SHAUL: JERUZSÁLEMI ZSIDÓ NEMZETI MÚZEUM

Eltámad a nép évezredes álmából, éled az ország, az ősi föld, virul a Biblia nyelve és életre kel Mózes népének ős-uj erkölcsé és kulturája. Évezredes szétszórás után újból egy egységgé forr a zsidó nép — összes szellemi és testi javaival együtt. Megtörtént a prófétai csoda: a száraz és szétszórt csontokra felépült immár a forró, életvágó test és az életakaratra a vére lassan-lassan belészivárog.

Ha elgondolja ezt a világ népeit is csodálatba ejtő feltámadást — nem remeg-e meg fájdalmas gyönyörrel minden zsidónak a szíve? Nem érzi minden zsidó, akármilyen párthoz tartozik is, nem érzi-e a 2000 éves kiontott vért és aljas üldözést rémes emlékként felmerülni lelkében és nem kering-e gyorsabban a vére a gondolatra, a drága reményre, hogy a rabszolga-nép hazát és szabadságot kap?

Az új zsidó haza mit jelent? *Egységes népet*, visszatérést a földhöz, összeolvadást a kultúrában, megújodást a mózesi erkölcsben; *egységes akaratot*, visszatérést a tudatossághoz, összeolvadást az életben, megújodást a jövőért való munkában. Amikor megdobbant a zsidó ember szíve a drága gondolatra, nem érezte-e egy második pillanatban, hogy kötelességei vannak a megvalósítás gigászi munkájában? Amikor a kulturemberiség becsülését és a nagy gondolkodók, tudósok tiszteletét és szimpátiáját vívtuk ki odaadó és önfeláldozó chalucaink munkájával, nem érezte-e a gondolkodó zsidó, hogy méltónak kell lennie egyrészt *ahhoz* a becsüléshez, tisztelethez és szimpátiához, másrészt *ehhez* az odaadáshoz és önfeláldozáshoz?

A nemzet testi feltámadása: visszatérés a földhöz. Az erec-jisraeli kolonizációs és városépítő munka megmutatta, hogy a véghezvitel sikerülni fog. A világ minden országából érkező úttörők megható szeretettel és összeolvadással, elszántsággal és erős akarattal végzik kötelességüket. *A nemzet szellemi feltámadása: visszatérés a zsidó tudományhoz és ezen keresztül való*

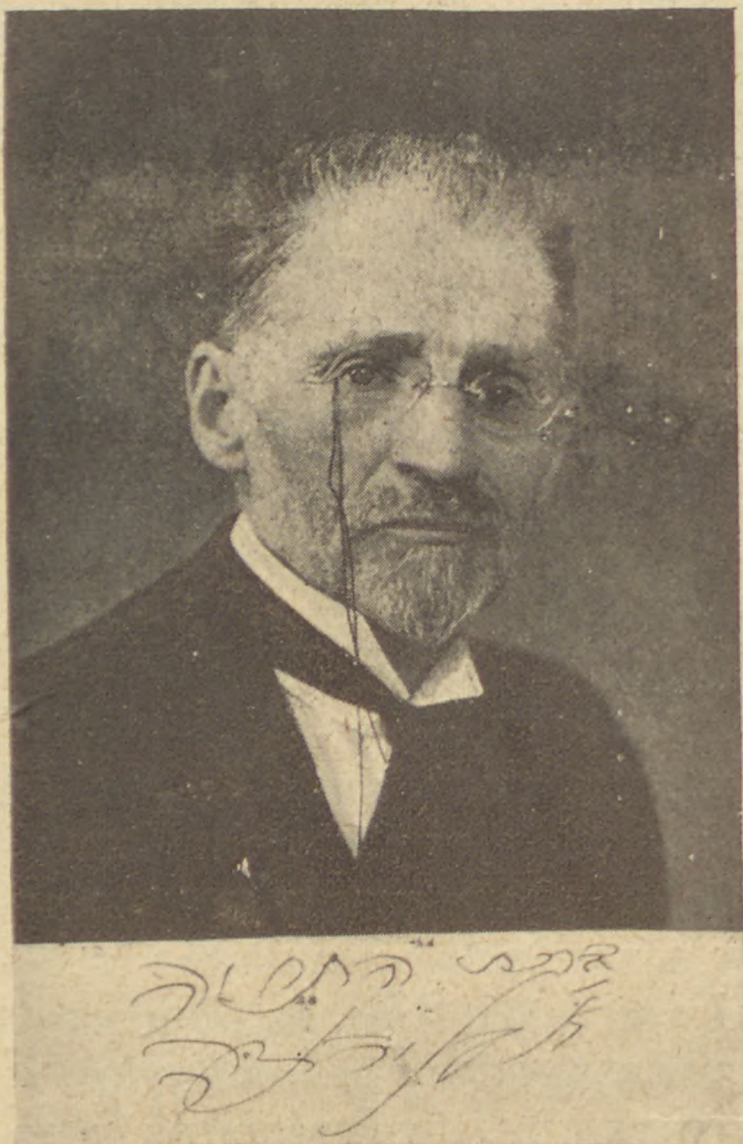
belekapcsolódás az egyetemes műveltségbe. A jeruzsálemi zsidó nemzeti könyvtár páratlan sikere és az egyetemért folyó nagy munka komolysága mutatják, hogy a szellemi feltámadás is bámulatba fogja ejteni a világot. S ha ez nem volna elég bizonyíték, rámutathatunk tudományos és szépirodalmunk nagyszerű törekvéseire, amelyekhez fogható csak nagy nemzetek életében található. S rámutathatunk végül a vallásos tudomány szervezett és odaadóan szent munkájára, mely képes volt már eddig is a világ legnagyobb és legkomolyabb ilyen irányú zsidó tanházait létrehozni, és ezeknek tudományos kutatással és törekvéssel való emelése szintén nem fog elmaradni.

A nemzet lelki feltámadása: visszatérés az isteni eszme ősi tisztaságához. Ennek a visszatérésnek és egységesülésnek egy része: a tiszta vallásosság és istenhit, együtt fog teljesülésbe menni az egész feltámadással, mert tökéletes megújulásunk alapja és előfeltétele. A másik része, a legszebb, legtisztább, legragyogóbb és legátfogóbb emberi teremtés: a művészet, a nemes akaratokkal és költői álmokkal átszőtt magasabbrendű zsidó művészet *ma születik*.

Mert ha voltak is zsidó művészek, ha voltak is zsidó erkölcsről és történetről ihletett művészek: *a zsidó nép művészete, mint magasabb életfelfogás*, magasabb törekvés — csakis Erec Jisraelben fejlődhetik naggyá és szentté.

Ennek a lelki feltámadásnak az előfeltétele és szimboluma: a jeruzsálemi zsidó nemzeti múzeum. A múzeumépítő munkát olyan közéleti és tudományos személyiségek vezetik, akik a kulturemberiség és a zsidó nép bizalmát bírják. E férfiakból összetett bizottság élén Erec Jisrael főkormányzója áll. Amidőn közvetítem e férfiak egy részének nyilatkozatait a magyar zsidóság számára, csak annyit várok el tőle, hogy elfogulatlanul olvassa szavaikat. Ha a magyar zsidóság elfogulatlan lesz és nem fog jobbra-balra tekintgetni: „ki látja? ki hallja?” — akkor felemelt fővel és nyílt szívvel fog az ügy mellé állani, amint ezt az összes országok zsidói teszik.

ELIEZER BEN-JEHUDA: A LEGTERMÉSZETESEBB DOLOG . . .

(Eliezer ben Jehuda, a világhírű héber tudós, a héber nyelv halhatatlan kincstárának szerzője, időközben Jeruzsálemben elhunyt. A zsidó tudomány e veszteségét más helyen méltatjuk. Eliezer ben Jehuda irodalmi munkássága olyan sokoldalú volt, hogy alig foglалható össze.)

A Mult és Jövő számára küldött kis cikke a jeruzsálemi Nemzeti Muzéumról volt az utolsó írás, mely a nagy tudós tollából kikerült.)

„Nincs a világon természetesebb dolog a mi muzeumunk megalkotásánál. A tudományos világ, a bölcsek és kutatók Palesztinában akarják megtalálni mindazt, ami a zsidó történelemre és a zsidó művészetre vonatkozik. Nem furcsa dolog az, hogy ha valaki tiszta képet akar kapni a zsidóság művészetéről, vagy a zsidó antikitásokról, akkor egész Európát és fél Amerikát be kell járnia, mert hiszen a zsidó antikitások és művészi alkotások mindenütt széjjel vannak szórva?! Nem akarunk mi pénzt kapni az európai zsidóktól, hanem műtárgyakat. Olyan műtárgyakat, amelyek ide tartoznak. Tudományos katasztrófának lehet mondani, hogy a zsidó művészi produktumok nem lehettek eddig összegyűjtve.

Az a zsidó, bárhol a világon éljen is, akinek birtokában palesztinai vagy külföldi zsidó régiség van és azt nem ajándékozza a zsidó muzeumnak, azt nyugodt lélekkel a zsidó kultúra árulójának mondhatjuk.”

DR. M. ELIASH: MEG KELL MUTATNUNK A VILÁG NÉPEINEK

„Inkább a kérdésnek úgynevezett „politikai” oldaláról szeretnék beszélni. A zsidóságnak egyik fontos munkája: a Kelet kulturéletének feltámasztása. E munka muzeum nélkül alig képzelhető el.

Meg kell mutatnunk a világ népeinek, hogy mit alkotott a zsidó nép a művészetben és azt, hogy mit bir alkotni.

Sokan azt hányják szemünkre a Palesztina-munkával kapcsolatban, hogy „ide csak azok jönnek, akiket üldöznek és akiknek nincs kenye-

rük.” Hát mi meg akarjuk mutatni, hogy Palesztina nekünk nem *csak* kenyérkérdés, hanem elsőrendű szellemi és lelki ügyünk. Ennek egyik eszköze a muzeum. Olyan kulturát és olyan művészetet fogunk itt teremteni, amelyek méltó helyet fognak elfoglalni népünk fejlődésében.”

EDVIN SÁMUEL,

a palesztinai főkörmányzó fiának nyilatkozata:

„Nem szeretem szóval megelőzni a munkát. Most sem teszem meg. Minden zsidó tegye meg azt, ami erejétől kitelik s akkor sikerülni fog.”

BORIS SCHATZ: a Becalel igazgatója: HA A MUZEUMRÓL BESZÉLEK . . .

„Ha a muzeumról beszélek, nem feledkezhetem meg arról, hogy néhány szót szóljak a Becalelnak már meglevő kis muzeumáról, mely a megteremtendőnek alapját fogja képezni. A Becalel muzeuma 17 év előtt, az iskola alapításakor, két szobára való anyagot tartalmazott. A háború kitörésekor már 17 termet töltött meg és Dzsemal pasa érdeemesnek találta volna magával vinni Konstantinápolyba. Akkor csak nehezen sikerült megmenteni s — ezt megírhatja — a megmentésben nagy segítséget nyújtottak az ittlévő magyar tiszték. Az alkotandó muzeumnak célja: régiség- és iparművészeti muzeum fejlesztésével — szépművészeti gyűjteményt is létesíteni és így a zsidó képzőművészet anyjává válni; lényege: mit teremtett a zsidó nép?

Remélem, hogyha minden ország zsidósága segíteni fog az anyag összegyűjtésében, akkor 10 év múlva már látni fogjuk a „lényegét.”

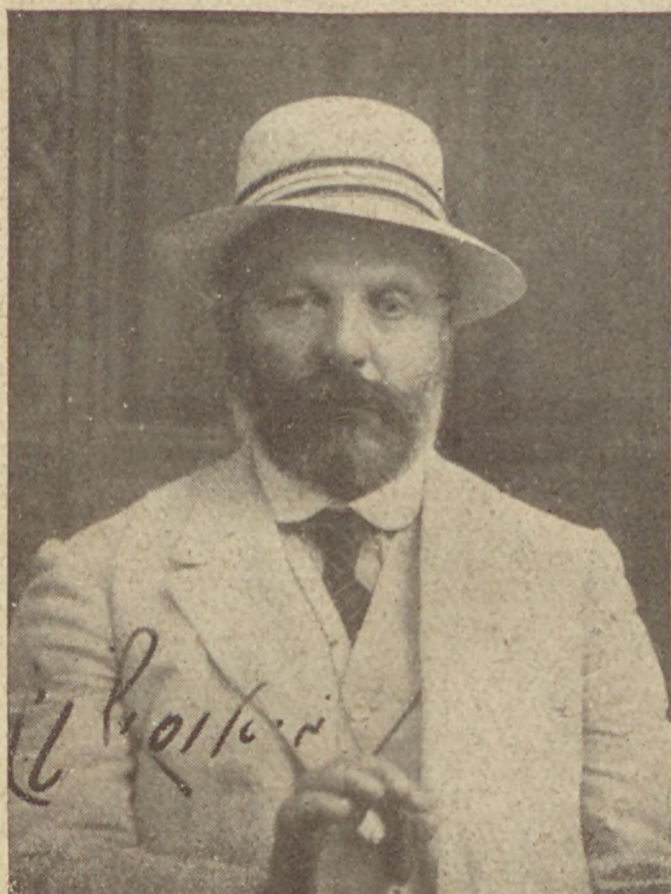
Európai nivót akarunk elérni — *nemesebb értelemben.*

Mérhetetlen zsidó muzeális kincsek pusztulnak és vesznek el Európában — a zsidó muzeum hiánya miatt. Ezt személyes tapasztalat után mondhatom.

Remélem, hogy a magyar zsidóság segíteni fog bennünket abban, hogy a muzeumban egy „magyar termet” is berendezhessünk.”

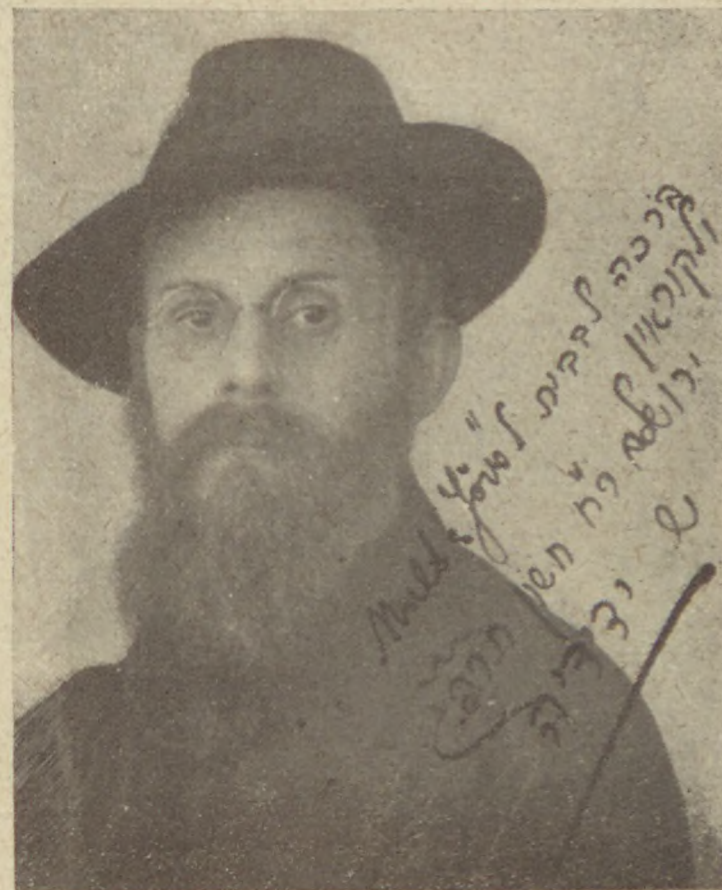
Prof. Boris Schatz

M. Ussischkin

Dr. M. Eliash (Gur Arje rajza után)

Salomo Jedidia (Seelenfreund)

M. USSISCHKIN: KEMÉNY MUNKA, NAGY KITARTÁS...

„Ha a zsidó nemzeti otthont ideálisan akarjuk megvalósítani, nem maradhat ki programunkból a kulturmunka és ennek egyik ága: a művészetek emelése és fejlesztése sem.

Amint dolgoztunk politikai téren a zsidó nemzeti otthon elismeréséig, amint gazdasági téren elérkeztünk a 40 év előtti első chalucok kíséretétől hatvan fontos kolóniának és egy zsidó városnak, Tel Avivnek a felépítéséig, így lesz kulturális téren is: elkezdjük a héber népiskolák kísérleténél, s most sok száz mindenfajta iskolán keresztül el fogunk érni az egyetemig és a politikumig, így lesz művészeti téren is: kezdtük a Becalel iskolán és apró zeneiskolákon s el fogunk érni az ideális konzervatóriumig, színházig és a muzeumig.

Kemény munka, nagy kitartás és sok elszántság kell ilyen nagy eredmények eléréséhez, de amint megteremtettük az eddigieket a megértő európai zsidóság segítségével, úgy fogjuk a munkát továbbra is folytatni és hisszük, hogy minden kulturzsidó mellettünk fog állni.”

AVIGDOR HAMEIRI (Feuerstein): ÚJ KULTURA FELÉ

„Zsidó muzeum? Palesztinában? Igen, — de csakis *eszközként*, sohasem — cél. Ha van valami erkölcsi értelme a cioni építésnek, akkor semmiesetre sem az európai kultur-rothadást folytatni, még kevésbé emelni azt a kulturpalotát, melynek egyik halljában rajongnak Rafael gyermekangyalkáiért, a másokban pedig ugyanazok a rajongók lápisszal égetik kis gyerekek testét. Semhoggy ezt fejlesszük, — inkább vissza a gettóba. Inkább égni Semá-Iszrael agóniával, mint a máglyát fűteni az agonizálók alatt.”

SALOMO JEDIDIA (Seelenfreund) iparművész: JERUZSÁLEM A SZÍV.

„Egy *alkotandó* zsidó muzeumról alig lehet beszélni. Hiszen Jeruzsálem maga egy eleven, kész muzeum és csupán arról lehet szó, hogy az egész világon szétszórt zsidó művészeti kincseket hazahozzuk, Jeruzsálembe. Nem lehet arról szó, hogy most csináljuk, hiszen akár dolgozunk érte, akár nem, a zsidó nemzeti muzeum mindenképpen a világ legnagyobb és legszebb muzeuma lesz, mert létesülése olyan folyamat, melynek természetszerűleg létre kell jönnie. Gondoljon csak az emberi testben a vérkeringésre. Jeruzsálem a szív, mely erein keresztül kiküldte a világba, az egész testbe, a zsidó kulturát és erkölcsöt s ezek közbejöttével a zsidó művészetet — s a visszerek meg fogják tenni kötelességüket: a művészi termékeknek vissza kell kerülniök a zsidóság szívébe: Jeruzsálembe.

De ezzel természetesen nem mondtam azt, hogy nem minden zsidónak egyforma kötelessége résztvenni e munkában.”

DR. ALEXANDER GOLOVCSINER, a régészet doktora: MINDEN ORSZÁGNAK LEGYEN EGY TERME.

„Az a vágyam, hogy minden országnak egy terme legyen a mi múzeumunkban. Ez lesz a legtisztább kapocs Erec Jiszrael és a többi országok között. Akik idegenből jönnek majd hozzánk és mi magunk is, akik szülőföldünket elhagytuk; — mindannyian úgy fogunk belépni szülőföldünk termébe, mint kedves otthonunkba, amely minden szépet és nemeset, ami a régi házában volt — magában foglal. E termekben mindenki el fogja felejtetni azt, ami csúf, ami gonosz van a földön, egy pillanatra jó emberek leszünk és a szépség rajongói. S ha szeretni

fogjuk ezeket a termeket és vetélkedni fogunk szépítésükben és gazdagításukban, ez lesz a világ legnemesebb és legtisztább patriotizmusa. S ez a tiszta patriotizmus lesz egyik záloga a népek nagy testvériesülésének."

Dr. Alexander Golovcsiner

(Nem mulaszthatom el megjegyezni, hogy Golovcsiner dr., akit szerénysége miatt alig ismernek a zsidó kulturmunka terén, s akitől alig birtam megtudni előnevét, mert tiltakozott az ellen, hogy a neve szerepeljen az üggyel kapcsolatban, — az a férfiú, aki elejétől kezdve lelke és mozgatója az egész munkának és a muzeum érdekében fáradhatatlanul dolgozik ma is)

A SZERKESZTŐSÉG MEGJEGYZÉSE

Természetes, hogy a Mult és Jövő boldog örömmel tesz eleget a jeruzsálemi megtisztelő felhívásnak és készséggel nyitja meg hasábjait a jeruzsálemi zsidó muzeum eszméjének propagálására. Fontosnak tartottuk a zsidó muzeumok ügyét a diasporában is és azért készségesen segítettünk a Magyar Zsidó Muzeum létesítésében, amelynek annak idején külön számot is szenteltünk. Ismertettük és bemutattuk a prágai, a bécsi, a párisi zsidó muzeumok gyűjteményeit, a kismartoni Wolf-Muzeumot, a krakkói, lengyel, frankfurti nyilvános és magángyűjteményeket, amelyek mind a zsidó kultúra ereikéinek konzerválását tűzték ki célul. De a diaspora zsidó muzeumai, minthogy a régi zsidó milieu kihalt körülöttük, lassan-lassan élettelen mumia-rejtő koporsókká süllyednek. A jeruzsálemi Nemzeti Muzeum a felvirágzó új zsidó élet kellő közepén élő orgánus lesz; élő, alkotó, termékenyítő és művészeteket inspiráló erő, melynek értéke nemcsak zsidó, de még egyetemes kulturális szempontból is felbecsülhetetlen. A Mult és Jövő örömmel áll ennek a szent ügynek a szolgálatába és ezúton is kérjük olvasóinkat, hogy akinek a jeruzsálemi muzeum számára ajándékozni való tárgya van, jelentse be szerkesztőségünknek. (Budapest, VI., Révay-utca 14.)

Patai József: Új versek

A FEHÉR-KÉK HAJÓ.

Svinemünde, 1922. dec. 25.

Hull a hó, hull a hó,
Hápgó habok fehér pihét nyelnek,
Ki látja, ködében a végtelennek,
Hogy hánykodik a fehér-kék hajó?!

Fehér-kék hajó törött árboca
A hullámok közt kigyósan suhan,
Megtépett vitorlával, oh Uram,
Elér-e oda? Elér-e oda?

Hull a hó, hull a hó,
Hűs part, hideg szél, napfény alkonya.
S tulnan zeng örök tavaszi csoda, —
Felvesz-e minket a fehér-kék hajó?

Bús köd nyeli el a hegyek árnyait,
Ős sirámokat sirnak a habok.
A fehér-kék hajó, jaj itt hagyott,
Oh, eljön-e még értünk, Sulamit?!

KISÉRTÉS

S olykor szárnyára kap egy Számum,
Száguldnak forró déli szelek,
Megcsapja arcom idegen tömjén,
Pogány oltárról illatörvény
És csábitnak vágyak, hűtelenek.

Száguldnak forró déli szelek,
S hang szól: mi néked messze Kelet?
Mi néked tegnap, tegnapelőtt?
Tünt romfalak, Mult, kihamvadt kohó?
Mit szunnyadsz, oh József, te álmodozó!

Pogány oltáron rózsás szűzek nyilnak,
Ringó mellet: Sátán almái hívják,
Karak: kigyók, szemek: tűzkráterek,
Szívem sistergő lángok üstje
S az oltár előtt némán letérdelek.

Szívem forr és szemeim vágyva néznek...
S a távolból, mint rejtelmes ígézet
Négy imarojt jön, négy szent szöges ostor,
Arcomba vág, átfon, hús s fojtogat...
S én ghettók jámbor fia — áhitattal
Megcsókolom az ima-rojtokat...

S MÉGIS SZABAD...

S mégis szabad szép szemekbe nézni,
Bús arcok bársonyát szemmel becézni.

Dús hajak illatát messziről szivni,
S tünt ifjúi fürtök emlékét hívni.

Suhogó selymek neszére neszelni
S zengő vágyakról halkan énekelni.

Lenge lépteiket révedőn kísérni
S örökké szomjan az Egyhez visszatérni...

Prof. Boris Schatz: „Mi jechamól olajich Jerusolájim... Ki könyörül rajtad, Jeruzsálem és ki vigasztal és ki küldi üdvözlését néked, Jeruzsálem.“
(A jeruzsálemi Nemzeti Muzeum gyűjteményéből.)

Aus den Sammlungen des National-Museums in Jerusalem.

Des collections du musée national à Jérusalem.

DR. HEVESI SIMON: EZSAJAS PRÓFÉTA ELSŐ BESZÉDE

Halljátok Egek és figyelmezz Föld — mert Isten beszél: Fiakat neveltem és tettem naggyá, de ők vétkeken elszakadtak tőlem. Ismeri a barom az ő urát és a szamár is gazdája jászolát, de Izráel nem tud róla, az én népem nem fordít gondolatot reá. Oh, jaj, vétkes nemzet, nehéz bűnű nép, gonoszok magzatja, romlásnak indult fiúk, kik elhagyták Adonájt és hátratántorodtak! — hol sujtson még csapás, hogy még folytatjátok az elpártolást, mikor már minden fej bűsbeteg és minden szív fáj nagyon?! Tetőtől talpig nincs már rajta ép, merő seb és zúzott sebhely és eves kelevény, mely nincs megtisztítva, nincs bekötözve, nincs enyhítve olajjal. Országotok íme föl van dúlva, váraitok tűzben fölpörkölve, termőföldeket szemeitek láttára idegenek emésztik és a pusztulás olyan, mint felhőszakadás fölforgatása. És Cijon leánya ímé úgy maradt, mint valamely sátor a szőlőhegyen, mint éjszakai örgunyhó az elhagyott dinnyeföldön, mint *holtak sírvárosa*. Ha az Isten a Seregek Ura nem hagyott volna belőlünk holmi csekély maradékot, már alighanem olyanok lettünk volna, mint Szodoma, Gomorrhához hasonlitanánk. Halljátok tehát az Uristen szavát Szodoma Urai, vegyétek figyelmesen Istenünk tanítását Gomorrha népe! Mire volna nékem áldozataitok bősége — úgymond az Ur — elteltem már bakok égő áldozatán és kövér ürük háján, tulkok és bárányok vérén nincsen kedvem. Ha eljöttek megjelenni Szinem előtt — ki várta ezt tőletek, hogy

pitvaraimat tiporjátok? Ne folytassátok többé, ne hozzatok nekem álságáldozatot, a tömjén már undorító nekem újhold, szombat, gyülekezhívás napján, — nem birom el a *bűnt és ünneptevést*. Mikor pedig kiterjesztitek kezeiteket felém, elrejttem szemeimet tőletek, ha még úgy szaporítjátok az imádkozást, nem hallgatom meg, mert kezeitek vérral vannak tele! Mosakodjatok, tisztalkodjatok, távolítsátok el a bűnös cselekvést szemeim elől, hagyjatok föl a gonosztevéssel! *Tanuljatok meg jól cselekedni*, keresve keressétek a jogosságot, vezéreljétek biztonságra az üldözöttet, elnyomottat, szerezzetek igazságot az árvának, küzdjétek ki az özvegy jogát!

Rajta, álljunk szembe feddő szóra! — úgymond az Örökkévaló; ha bűneitek pirosak mint a Karmazsin, legyenek fehérek mint a hó; ha vörösek mint a biborféreg vére, legyenek olyanok mint a tiszta gyapjú. Ha ezt akarjátok és meghallgatjátok: a föld javát élveztétek, de ha vonakodtok és ellenem szegültök: kard által vesszettek — mert Isten ajka szólt! . . . Oh hogyan lett céda az egykor tiszta hűségű város, egykor tele joggal, az igazság tanyázott benne — és most gyilkosok! Ezüstöd — jaj — salakra vált, színborod vízbe elegyült. Előkelőid fölkelő pártosok, zshiványok cimborái, vesztegetést szerető sápután rohanó mind — az árva igazára nincsen gondjuk és az özvegy ügye nem kerül eléjük. Azért úgymond az Ur, a Seregek Örökkévaló Istene, Jaj! megnyugvást veszek magamnak ellenségeimen, elégtételt az engem gyűlölőkön és újra kiterjesztem kezemet föled és kitisztogatom belőled

tisztító kövel salakjaidat és eltávolítom nemtelen fémeidet és visszahelyezem itélőidet mint hajdan és tanácsadóidat mint egykoron, akkor újra Igazság várának, hűséges városnak neveztetel. Ciont a törvény uralma váltja meg, a hozzátérőket az erény hatalma. A gonoszok és bűnösök bukásával együtt az Istent megtagadók elenyésznek, majd ha szégyenérzet fog el a tölgyek miatt, amiket mind kedveltetek és majd ha pirultok a bálványkertek miatt, amiket magatoknak önként választottatok, majd ha magatok is olyanok lesztek, mint a lombját vesztő tölgyfa, avagy mint egy kert, melynek nincs többé vize. Akkoron a zsarnokoskodó pozdorjává lesz és valamelyik cselekedete szikrává, és ketten együtt lánggra lobbannak és nincs, aki oltaná a tüzet.

Bródy László:

KICSI UTCAK A NAGYVILAGBAN

Holder Józsefnek, aki most lett harminc esztendő.

*Ó, hány mérföld a nagyvilág,
melyre az életet kötik!
S a mi utcánk milyen rövid.*

*De kertes utca. Öntözi
virágosóval halk akác
és ajkunkon örök a láz.*

*Kétoldalt viskók állnak itt,
a kormos arcuk ránkmered,
de csillagok fejünk felett.*

*Ó, hány mérföld a nagyvilág
S a mi utcánk milyen rövid.
De csillagok közé röpit.*

*Költők vagyunk és koldusok,
de csillagos a homlokunk
és istenekkel álmodunk!*

A jeruzsálemi Nemzeti Muzeum iparművészeti terméből.

Aus dem National-Museum in Jerusalem: Kunstgewerbesaal.

LÖW IMMANUEL: MADÁCH IMRE.

Centennáriumi beszéd: 1923 január 21.

חַתָּמֵי נְתִיבָיו לְאוֹר Hét prófétát sorol fel a régi tanítás, akik a világ népeihez fordultak szavukkal.¹ Bileám a jós és apja, Beór első e sorban. Ősidők élő alakja a kettő. A többiek, öten, költői képzelet szülöttei, Jób könyvének, az írás megrendítő drámai költeményének szereplő személyei. Költött alak ez az öt látó, de ép ezért örök típus. A költő lelki fejlődését jelképezi nevében vagy származtató jelzőjében. Jób és négy vitázó fele.

A mi ősidőnk prófétái költők voltak: az embernek prófétái a költők: eszmék meglátói, hirdetői, elevenítői.

A szentírás költésén fejlődnek és érlelődnek Madách látói lelke. Jób könyve volt szárnyaló képzeletének szárnybontója, alkotásának indítója. A szentírásból merítette nem egy kisebb törlejtésének anyagát, Jób könyvéből egyedül túlélő szerzeményének keretét. Megénekelte az agáda költői képzelet nyomán a nő teremtését,² Ábel halálát, Lót nejének megdermedését.³ Megkísérlette drámába foglalni Mózes emberfölötti alakját és jellemének mélyére hatolt, midőn így szólaltatta meg:

*Jaj a népnek, ha nincs költészete!
Lelkét elfojtja a körültekintés:
A lelkesülés szülhet csak nagyot!⁴*

I. A világ látóinak sorában elsőnek Bileámot nevezi kiinduló tételünk. A hagyomány a Fáraó gyilkos tanácsában látja ülni a hírhedt jóst,⁵ a gyilkos parancsok sugalló részesét. Madách alkotásában első vedlésre Fáraóul jelenik meg Ádám. Ennek a Fáraó-Ádámnak lobbantja szemére Éva raboskodó népének sanyarú vergődését:

*— ha a nép, e milljónyi
lény
Korbácsolt háttal jajgat
odakint —
Mint fájo testnek fájo porcikája
Én, én, e népnek elszakadt
leánya.
Szivemben érzem e szörnyű kint.⁶*

II. Bileám apja Beór második a látók sorában. Beór az égő, égő gyűlöletnek hirdetője lehetett csupán, hisz fia is csak átokra tud indulni ellenünk. Ezért az átkos gyűlöletért nyílalott lelkébe Madáchnak a zsidóság kinszenvedése. — Részvevőn szólt:

Egy nép ez, melyet bűn-
telen rabol,
Pörgőggel néz le, vérig
ostoroz
A leghitványabb szolgál
is.

Rokonérzése felénk,
szenvedők felé fordult.
Csodálta hűségünket,
megmaradásunkat:
Rabságain keresztül Iz-
rael
Hiven megőrzé frigy-
szekrényeit.
Vesztett honuk fölélt uj
földön is
A megmentett honi ol-
tár fölött.⁸

Ez a gondolkodás
késztette, hogy politikai
hitvallásában kijelentse:
Az egyenlőség alatt ér-
tem a törvény alatti
egyenlőséget, a vallások
egyenjoguságát s min-
den feudális visszaemlé-
kezésnek megszünteté-
sét. A testvériség alatt
a különböző ajkú népfajoknak testvéries össze-
olvadását a magyar állampolgári jogokban és kö-
telességekben.⁹

Ép magából a zsidó nép multjából meri-
tette alaptanításait a nemzetiségi kérdés körül.

Kétféle nemzetiséget különböztet meg: tör-
téneti fejlődésen alapulót egyfelül, különfajút s
különnyelvűt másfelül. „Izrael népének még vi-
rágzása korában az óhéber nyelv csak tudósok
nyelvévé vált: a közéletből az aram nyelv vég-
kép kiszorítá. A zsidó nép nagy tetteit nem a faji
és nyelvi, hanem a politikai nemzetiség lelkesü-
lése vezette.” Bátran kimondotta: „A Hunyadiak
oláhok, Kinizsi rác, a Zrinyiek, Frangepánok
horvátok, a Garák tótországiak, a Révayak, Be-
niczkyek szlávok és bizonyítják, hogy fajtiszt-
ság nélkül politikai nemzetiség hazánkban
mindig csak egy volt: a magyar.”¹⁰

Ebből a felfogásból méltányoljuk életének
egy apró vonását.

Harminc éve egy hívem hirdetésre jelent-
kezett. Átadta a születéslevelét: Csesztvén szü-
letett 1850-ben. Végigfutok a levélen s utolsó so-
rán meglepődve akad meg szemem. A jelent-
kező megszólal: úgy-e, hogy csodálkozik? Ma-
dách Imre volt a komám! Apám házi zsidajuk
volt s a fiatal úr fönn tartotta magának a zsidó
fiú komaságát.¹¹

III. Költött alak az ember harmadik látója,
a zsidó néplelek legmegrázóbb költői alkotása,
szinte önnönmagának mása: a szenvedő Jób, a
dráma névadó alakja, tűrő hőse. Világ látója lett

A jeruzsálemi Nemzeti Muzeum egy szöglete. A háttérben Hirschsenberg óriási vászna, az „Üldözött zsidó.”
Aus dem National-Museum in Jerusalem.

Jób: a világköltészet csúcstermékein rajta van
keretben, tartalomban mélyvésetű nyoma. Rajta
van az Ember Tragédiáján is. De több van a
miénkből Madáchnak e páratlan, csak önmagá-
hoz mérhető művében.

Az emberi történet fordulóinak megjelenü-
lése az alvó emberösnek álmában tizenhétszáza-
dos képzete a zsidó népleleknek, ez álomlátó-
nak, aki az agárában a szent hagyományt tarka
epizódokkal szövi át.¹²

A mi néplelkünk gondolata volt Ádám láto-
mása. Hol korábbi, hol későbbi tanító magya-
rázza¹³ a zsoltár eme versét: גַּלְמֵי רָאוּ עֵינֶיךָ Agyag-
bábúmat látták szemeid s könyvedbe mindannyia
föl vagyon jegyezve. Még életre sem ébredett
gólem volt Ádám, mikor a Teremtő megláttatta
véle a kelendő nemzedékeket. Megjelentek ál-
mában a váltakozó emberöltők látói és bölcsei,
mesterei és tanítványai, vezérei és alattvalói, bi-
rái és uralkodói, jámborai és jogfosztói, rablói és
révedezői, a benne szunnyadó egész kifejlendő
jövő.

Madách drámájának kerete előjátékában és
berekasztójében a Jób könyvének nyitó és záró
jelenése. Csak hogy az álmod Madáchnál a taga-
dás konok szelleme szövi. Az emberös szól:

. . . Ifjú keblem forró vágya . . .

Jövömbbe vetni egy tekintetet.

Hadd lássam, mért küzdök, mért szenvedek. —

És a jövőnek végeig beláta

Tünékeny álmok képei alatt.¹⁴

Megrendítő, pokoli sötétű képekben pereg-

nek le előttünk az ember eszmevilágának csalódásai s kiábrándulásai. A tegnap hallott íge szerint *וְמָחָר יִהְיֶה הָאוֹת הַזֶּה*¹⁵ mindig másnapra várta az ember — várja még mindig — a csodát, a jobb jövőt.

Madách az ember nemének főszereplőit az élet sarában fetrengőknek festi. Megjelenik a színen a dölyfös kényúr, majd a szabadság vértanuja, a kék megcsömörültje, a forradalom vakmerője; megjelenik a tudás kétkedője, az anyagiság kufárja, a társító eszmék ábrándosa és végül az örök jég nyomorultja. Vetül előttünk Egiptom és Athéné, Róma és Byzanc, a germán, a gall és britt világ, a névtelen munkásnak és az egyénisége-veszett emberpéldánynak képe.¹⁶ Egy mást üzi a romboló jelenések sora, az eszmények eltorzulása. Nem marad meg a küzdelemből a tagadás szellemével csak a *hit* és a *haza*.

IV. A hitnek beszédes védelmezője a negyedik látó, témáni vitázó vendége Jóbnak. *אֵלֶּיךָ מִתִּימָן יֵבֵא*¹⁷ Témának, délszoknak köszírtje az Ur megnyilatkozásának helye volt. Madáchnak a hit és a költészet elválhatatlan ikrek: a vallás az észnek költészete, a költészet a szívnek vallása.¹⁸

Maró gúnnyal adja a lelketlen tudósnak ajkára a tagadás szavát:

*. . . itt az utolsó rózsa, mely
Nyílt a világon. Hasztalan virág.
Más százezer testvérrel foglalá el
A legbujább tért a lengő kalásztól.
Virágot terme még a szellem is:
A költészet s hit ábrándképeit,
S csalóka álmok karján ringatózva
Eltékozolta a legjobb erőt,
Hogy életcélja parlagon maradt.*¹⁹

Nem ért egyet a hitélet minden fejlődésével a történetek folyamán. Rikító és riasztó színnel festi Byzanc eretnekégető korát:

*Ah! Ép a szent fanból lett átkotok . . .
Mert addig csűritek, hegyezitek,
Hasogatjátok, élesítitek,
Mig örültség vagy békó lesz belőle.*²⁰

Fölemelő érzéssel szól a hitről:
*Ha percnyi léted súlyától legörnyedsz,
Fölemel a végetlen érzete;
S ha ennek elragadna büszkesége,
Korlátod szabja az arasnyi lét.*²¹

És nem nélkülözhető korlátot szab a haza is. Az emberkebel

*Korlátot kíván, fél a végtelentől.
Belterjében veszít, ha szétterül.
Félek, nem lelkesül a nagy világért,
Mint a szülők sirjáért lelkesült.
Ki a családjáért vérét ontaná,
Barátjáért legfőbb ha könnye van.*²²

Mikor aristophanesi vigjátékában a Bachkorszakot festé, várta, vajjon kerül-e Mózes, aki szól a hatalomhoz *שָׁלַח עֲמִי*²³ bocsásd el népeimet! Búsan felelt:

*Sok van, kinek gond üli homlokát,
Ki könnyes szemmel néz az árva honra,
S epedve áhit jobb jövőt. Mi haszna,
Ha nincs, ki férfias szilárd karokkal
A sors gyeplőit megragadni merje.*²⁴

V. Ötödik a látók sorában Jób suacchi vitázó fele: a szenvedés szakadékanak, vermének megjelenítője. Letaszították Madáchot is a szenvedés mély szakadékába. A felelőtlen önkény — ép hetven éve — börtönbe vetette. Egy bujdosó mazúrt nem üzött el küszöbéről — ezért kellett esztendeig börtönt sínlenie. Még nem törve várok hosszú türelemben,²⁵ mondá, pedig nehéz a rabnak, ártatlannak is, meg nem törve várni! De érezte, a közért szenved, és elve volt: enyészzen az egyén, ha él a köz!²⁶

Kiszabadult, de akkorra összeomlott háza. Cserbenhagyta hitvese a rabot. Összeszoruló szívében az eszmék gyöngye termett. Összesűrűdött lelkében nagy művének első sejtje. Így írta le: Ádám a teremtés óta folyvást csak más és más alakban jelen meg, de alapjában mindig ugyanazon gyarló féreg marad, a még gyarlóbb Évával oldalán.²⁷

Néhány év megérlelé a nagy mű eszméjét, menetét. Ugyanannyi hónap alatt, mint rabságának tartama, megírta az emléket főntartó remeket. Arany János ítéletére bízta kéziratát. Soká feküdt a nagy költő asztalán egyéb írások közt felbontatlan a testes csomag, de ahogy felbontotta, az utolsó jelenésig nem tudott megválni tőle. Levélben köszönte meg „a gyönyörűséget, amelyet a szerző néki szerzett és a fényt, amelyre költészetünket deríteni hivatva van.”²⁸ Arany mutatta be a felfedezte költőt a Kisfaludy-társaságnak is²⁹ e szókkal: Aki a gondolatnak, az általános emberinek oly derekas érvényt szerze faji és egyedi aprólékosságba, nagyon is elmerült mai költészetünkben: annak díszes helye van közöttünk.

VI. Hatodik a látók sorában Jób náamai vitázó fele. Náama a költészet gyönyörűsége. Az a nemes gyönyörűség, amelyért Arany levele hálálkodott. Gondolatok, gazdag szemlélődés, érett bölcsesség nemes költője volt Madách, nem a tüzelő, elragadó, robbanó érzése. Ahol önnönkeblének fájó rezgése sajognak, ott előadása jobbára tompult, olykor fáradt, vontatott. Kítő, korlátatlan rajongás nem fakadt lelkületéből. Ellágyulás, elmélyedés, megindulás, olykor gúny költője volt.³⁰ Keble nem tűzhányó vulkán, hanem gondolatok teléres bányája. De ahol kivesz a költői lendület a phalanster rideg tudásának sivár körében, a fagyos számító értelemmel szemben,³¹ fölforr a költő haragja, éleszti a gondolatnak sárba gyúrt szikráját,³² megszanja a sejtést, amely a szívben dermedez.³³

Mindvégig küzd benne az eszme szikrája a nyelvnek lomha taplójával a szűkös korlátú szó-

val.³⁴ A szónak viaskodik korlátjával. Viaskodik, mint a legnagyobb magyar gondolkozó, mint báró Eötvös József, a kifejezés nyűgző bilincseivel.

A tót ajkú környék³⁵ elzárta Sztrgova urát a népnyelv ősforrásától, míg Szklabonya szülötte csodás ösztönnel bukkant reá a tót atyafiak házában a népnyelv csergeteg őserére. Szorgos, csíszoló igyekvés munkája látszik minden során. Szembeötlük gondos csíszoló munkája, ha egy-egy jelenet párbeszédét, amely ugyanazon helyzetben folyik le szereplői között, két drámájában egybevetjük. Ha egybevetjük Mária királyné ötödik felvonásában Margit párbeszédjét fiacskájával és azt, amelyet Évának és Kímónnak ajkára ad később az Ember Tragédiájában³⁶ — az érettebb ízlés csíszoló finomítását látjuk.

Hidegnek, észtermettnék, elmélkedő-hűvösnek látszik költése, pedig mélyén lelkének keserősége forr. Olyan az ő költése, mint Egyiptomban a jégverés szemei voltak: ואש מתלקחת בבתור הברד³⁷ tegnap hallók—tűznek lobbanása volt a jég szemekben. Eleink találó példázása szerint: a pomagranát szemeinek áttetsző, jégyszerű hártáján keresztülpiroslik a magvaknak tüze: így tüzel-szikrázik át lelkének heve költésének jégyszerű mezén.

Élt benne

*A szent poézis, múlt idők zenéje,
Érintetlen zománca a virágnak.*³⁸

És amidőn végigkísérte az emberöst minden vedlő változásain és végső másulása nem himporlegelő, játszi lepke lett, hanem fókafaló lomha eszkimó, akkor visszamenekült a tagadás konok szellemétől Istenéhez és mint Jób könyvének utóján megszólalult az Ur maga!

VII. Utolsó a látók sorában Jóbnak רַם Rám nemzetségu vitázó fele, Elíhú. Elí-hú, ő az én Istenem: A bizakodó hit megszólaltatójáé a végszó. רַם Magasbatörő emelkedettség sarja ez a tragédia.

*Megveti a földnek hitvány porát,
Keresve utat magasabb régiókba.*³⁸

De véget ér lelkében az ős titáni harc,³⁹ mikor lesülyed az ember oda, ahol nincs élet, nincs egyéniség.⁴⁰ Elvész az a reménye, hogy hol a szellem van, ott a győzelem.⁴¹ Érzí,

*A kor folyam, mely visz, vagy elmerit:
Úszója, nem vezére az egyén!*⁴²

Küzdő érzések zajgó tengeréről⁴³ a hit révébe menekül. Menekül ábránd és káprázat között az életút elfátyolozott kietlenéből,⁴⁴ és az Ur szavára új tetterővel néz szemükbe az avult lomoknak.⁴⁵ Ha zúg az élet tengerárja és mindenik hab új világ,⁴⁶ a hit révében szól:

*Hittem, kétkedtem, vágytam és lemondtam,
Mosolygtam, sirtam múlton és jövőn,*

*Tündérek játsztak vélem napsugárban,
Kisértetekkel jártam sirmezőn.
És míg öröm, bú, hit, míg kétkedés lesz,
Tél és tavasz, ifjúság, szerelem,
Míg szent eszmékért ember harcol, érez:
Mindebből osztályrész jut énnekem.⁴⁷
A cél—megszünté a dicső csatának.
S az ember célja a küzdés maga!⁴⁸*

A tagadás konok szellemének kaján erőfejtése kárba vészett. Ádámot az örvény szélére taszította, hogy eleméssze magát s a Teremtő műve kudarcot vallva megszakadjon. De az örvény széléről visszaborzajtja a veszni térőt az Ur szava. Megszólalul a magasban a zsoltár igéje: כִּסְפָּה בְּד' וַעֲשֵׂה טוֹב שָׁכֵן אֶרֶץ וְרַעַה אֱמוּנָה⁴⁹

Bizzál az Urban, küzdj a jóért, tarts ki a földön és élj hitednek általa:

*Ember küzdj' és bizva bizzál!*⁵⁰

Amen.

* * *

¹ Bb 15a. — ² Madách Imre Összes Művei. Kiadta: Gyulai Pál, Budapest 1880, I 76. — ³ I 156, 174. — ⁴ III 31. — ⁵ Sznh 106a. — ⁶ II 292. — ⁷ III 11. — ⁸ I 240. — ⁹ III 423: 1861 márc. 12. — ¹⁰ III 437, 443. — ¹¹ Schönwald Márk, szül. 1850 XI 14 Esküdtött 1890 XII 23. — ¹² III 351. — ¹³ Zsolt. 139, 16. R. Eleázár b. Azarja, később r. Jehúda b. Szímón. Bacher T. I 236. P. III 173. B. r. 24, 2 és Theodor utalásai e helyhez. — ¹⁴ II 284. — ¹⁵ M. II 8, 19. — ¹⁶ I, XXXIII lap. — ¹⁷ Hab. 3, 3. — ¹⁸ III 349. — ¹⁹ II 442. — ²⁰ II 338. — ²¹ II 482. — ²² II 435. — ²³ M II 8, 16. — ²⁴ III 217. — ²⁵ I 201. — ²⁶ II 298. — ²⁷ I. XXXII lap. — ²⁸ 1861. IX. 12. — ²⁹ III 333: 1862. IV. 2. — ³⁰ I, VI lap: Gyulai Pál. — ³¹ II 266. — ³² II 261. — ³³ II 269. — ³⁴ II 326. — ³⁵ I, XX lap. — ³⁶ II 226, 300. — ³⁷ M. II 9, 24. — ³⁸ II 242, — ^{38a} II 458. — ³⁹ II 402. — ⁴⁰ II 445. — ⁴¹ II 335. — ⁴² II 347. — ⁴³ III 320. — ⁴⁴ III 324. — ⁴⁵ II 373. — ⁴⁶ II 399. — ⁴⁷ I 277, 279. — ⁴⁸ II 464. — ⁴⁹ Zsolt 37, 3. — ⁵⁰ II 485.

Holder József: Két hófehér lélek

Judit húgomnak.

*Két hófehér lélek az éjben,
Az éjszaka fehérre gyul,
Csak ránknéz, kit bánt a sötétség
És felnevet, felszabadul.*

*Két hófehér lélek az éjben,
Fellegeket ránt le kezünk
S ha betellik elhivatásunk
A partra majd bevezünk.*

*Két hófehér galamb a parton
S egy messzi hajó odajő,
A vitorlán lekuporodva,
Leintünk a szélbe: agyő!*

Ford.: Bródy László.

Ujvári Péter drámájához, mely már világhírré emelkedett, bizonyos mértékben nekem is van valami közöm. A drámát én fordítottam jiddisre, mert éreztem, hogy tulajdonképpen a jiddis színpadnak íródott — magyarul. A jiddis színpad részére, mely alatt a nagy jiddis színpadot értem, a varsóit, a newyorkit, a chicagóit stb. Már témájánál fogva is csak olyan zsidók elé kerülhet, akik egy igazi zsidó színháznak látogatói. Mert a dráma a szó szoros értelmében *zsidó dráma* és nem aféle magyar-zsidó, német-zsidó vagy lengyel-zsidó fogalmaknak a kinövése. Semmiféle exotikus figura nem szerepel benne. Minden egyes alakja zsidó alak. A chászidja éppúgy és éppen azzal az objektív komolysággal van megrajzolva, mint az előrehaladottja vagy jobban mondva forradalmára. Ujvári a legmesteribb kézzel rajzolta meg alakjait, a legeredetibb színekben és ami a legérdekesebb, hogy habár magyarul, tehát a zsidó milliók idegen nyelven beszélteti őket, mégis mindegyik zsidóul beszél, szavát a zsidó szellem hatja át, a meghamisíthatatlan zsidó szellem a maga áhítatosságával, meggyőződöttségével, csökönyöségével a naivságban éppúgy, mint a szubtilitásban, akár a theizmusban, akár az atheizmusban.

A drámát egy eszme mozgatja, a jelenleg legaktuálisabb zsidó eszme: a nacionalizmus. Mi sem természetesebb annál, hogy Ujvári Péter, aki mint ember és mint író sohasem tagadta le zsidó voltát és fajiságát és aki az asszimiláció tragikomikus alakjait a legkegyetlenebb szatirá-

val rajzolta harmincéves írói működésén át, ebben a nagy világtumultusban is saját népének sorsára és harcára gondol, saját népének borzalmas helyzetére és az abból való kivezető útra. Az eszme nem új, különösen nem azoknak, akik már 30 éven keresztül vívják a zsidó nemzet harcát. De a szerző nem is akart új eszmét teremteni eme drámájában, csak reflektor akar e műve lenni, melynek fényében a különböző zsidó áramlatok tükröződnek vissza, a fanatizmus sötét arca, a gettó rettenetes ábrázata, az öregek makacs tétlensége és ezekkel szemben az ifjú generáció nagy akarása és sóvárgása egy új, szebb és szabadabb élet felé. És ezt sikerült is Ujvárinak visszaadni a legélethűbb módon. Az igazi festőművészet ragyogó ecsetével elébünk varázsolja különféle gondolkodásoknak egy-egy megtestesítőjét.

Az ifjú akarásoknak szószólója Perec, a dráma hatalmas hőse. Perec hazajön messziről a kis orosz városkába, a dráma színhelyére és a temetőben találja a városka egész zsidóságát, ahová egy pogrom elől bujtak el. Egy remete úszította a népet a zsidók ellen, mondván nekik, hogy az Antikrisztus jár a városkában és a zsidók rejtették el. A zsidók a temetőben állandóan csak imádkoznak egy csodarabbi sirján. Imádkoznak és várnak isteni csodákra. És a csoda mintha jönne is. Egy hatalmas kürt megszólal a hegyekben és a zsidók fojtott lélekzete egyszerre nagy örömben tör ki, hogy a Messiás sófárja közeledik feléjük és a megváltás ott van már a városvégi hegyekben. Gyönyörű biboros éjjel gyújtogatja a lelkekben a reményt. A sötét temető egynéhány szurokfáklyájának a fénye beleömlik az éjszaka isteni ragyogásába és a lelkek hatalmas reménysugaraiba. Megrázóan szép jelenet, amikor egynéhányan istendicsérő nótákba és zsoltárokba kezdenek. Az egyik a híres kállói rabbinak a „Szól a kakas már” ismertté vált nótáját énekli lélekemelő áhítattal és örömkönnyes szemekkel. Perec hangja megszólal a mély, rejtelmes éjszakában. Perec nem hisz csodákban és a saját erejével akar segíteni saját magán és zsidó testvérein. Gárdát akar szervezni a támadók ellen. A terve meghiusul, mert a hívő zsidók megakadályozzák. Istenkáromlásnak mondják Perec minden egyes szavát és tovább biznak az isteni csodákban és a Messiás sófárjában. Közben megérkezik a váravárt durahowi cádik, kinek tanácsára elhatározzák, hogy a régi zsidók szokása szerint egy esküvőt tartanak a temetőben éjjelkor és

Yemeni köcsiszlók a Becalel jeruzsálemi iparművészeti iskolában.
Juden aus Yemen im Bezael. Juifs de Yemen dans l'école de Bezael

az fogja őket megmenteni a balsorstól. Így tették ezt őseink — mondja a durahowi — pestisek és nyavalyák idején és ez mindig segített, tehát most is segíteni fog. Az esküvőhöz szükség van két árvára és nincs más, mint Chawelet, Perec szerelme, aki egy előbbi pogrom alkalmából Perec távolléte alatt meggyaláztatott és ijedelmében mintha megzavarodott volna, állandóan mesél a holdról, melybe az éjszaka szerelmes volt és aztán betakarta egy koromsötét felhővel, a vőlegénye pedig a másik árva, a Jankele volna, a falú bolondja, aki egy sófárt lopott el a templomból menekülés közben és elszaladt vele a hegyekbe és túlkölt és túlkölt. Felállítanak egy baldachint és erőszakkal összehozzák a

két szerencsétlent. A bolond Jankele állandóan röhög és Chawelet a holdról mesél. Midőn Perec, aki közben eltávolodott a színhelyről, visszajön és észreveszi ezt a borzalmas jelenetet, utat tör magának a baldachint körülálló tömegben, a baldachin alá veti magát és erőszakkal magával cipeli Chawelet még mielőtt az esküvő megtörtént volna. Közben a bolond Jankele is megszökött, ami csak Perec szerencséjére vált, mert nem tudott volna megmenekülni a nép dühe elől, ha hirtelen meg nem szólal újra a sófár a hegyekben

Azt hiszem bátran mondhatjuk, hogy ezzel a képpel Ujvári a szatirának és a drámának tetőpontját érte el. Ez a mesteri keverék igazi művészkézre vall, mely egyformán eszköze a költői és a zsidó szívnek, szinte tapintja népének fekélyeit és nem igyekszik azokat eltakarni, hanem nyíltan viszi a nap felé, hogy annak sugaraiiban gyógyulásra leljenek.

Ugy látszik, hogy Ujvári a színpadi technikára is gondolt és a drámát fordulatossá tette. De ebben is tökéletes tudott maradni és nem tért el az élethű képektől. A második felvonás egy nagyon kedélyes jelenettel kezdődik. Két nagyszerűen megrajzolt alak, Jomtor Paszkener és Koppel Szojfer, egy koporsót ácsolnak User Kalbnak, a kezdődő pogrom első áldozatának és közben iddogálnak. Miért ne innánk, hiszen az egész csak egy vicc. A Messiás megfujta már a sófárt, ma-holnap itt lesz és User Kalb úgyis fel fog rögtön támadni. Koporsót ácsolnak, isznak, hahotáznak és danolnak. És ez mind a leg-

Egy terem a jeruzsálemi Bezalel iparművészeti iskolában
Ein Saal aus dem Bezalel.

Une salle de Bezalel.

természetesebb hangulatban történik, minden erőszaktól s cifrázkodástól mentes eredetiségben. Istenem, a remény és a hit! Ha egy egész nép nem is rakhatja le csupán ezeket létjogosultságának fundamentumul, de az egyéni boldogságnak nincs nagyobb megalapozója, mint a remény és a hit. Ezt akarta nekünk Ujvári mondani és mi azt szavaiból meg is értjük. De ne csak magára gondoljon az ember, folytatja Perec hősének szavaival. Én magamért nem halnék meg, de a testvéreimért igen. De ha meghalok, hősiesen haljak meg. Nekem nem elég az a kis föld, amit zacskóba küldtek nekünk Jeruzsálemből, én az egész földet akarom. Én nem akarok ülni és várni, hogy a Leviátán megrázza a világot és az a tengeri szörnyeteg váltson meg bennünket, aztán tort üljünk a husán. Nem, én nem akarom megenni a megváltómat, a Leviátán a zsidó nép maga. Rázkódjék meg és váltsa meg maga magát. Perecet végén utóléri a sors. Megtudja, hogy szerelmét, Chawelet meggyalázták, a zsidók kiközösítik, mert a Messiás egyelőre nem jött és a pogrom újból megkezdődik és ez mind az ő bűne csak, mert megakadályozta az esküvőt a temetőben. De az ő kivánsága is beteljesült, meghalt a testvéreiért. Míg testvérei ültek a cinteremben a földön zsákbaburkoltan és a közeledő puskalövésekre egy-egy új zsoltárfejezetbe kezdtek és halálfélelemben a Vidujt dudolták, öklükkel szívüket veregetve, ő, Perec, hogy megtisztítsa a menedékhelyüket bűneitől, elhagyja a termet, de az ajtó küszöbén az első golyó szíven találja.

Szomorú, szomorú tragédia ez. Nem egy szerelmes párnak a végzete, nem egy egyszerű, szürke életnek a szférákba való menekülése, hanem egy népnek, egy nagy népnek a végtelen tragédiája, melyet egy végtelen költői szív át tudott érezni és velünk megéreztetni.

Telekes Béla: Hadd áldom...

Dávid király XXXIV. zsoltára.

*Hadd áldjam az Urat minden időn,
Dicsérete zengjen az ajkamon egyre!
Hadd büszkélkedjem az Urban lelkesedve,
Hallhassa mind, aki szenved csüggedően
És mindnek gyuljon öröme a lelke!
Oh jertek, mondjatok áldást énvelem,
Magasztalják mind együtt a nevét.
Im, esengtem az Urhoz s Ő felelt nekem,
Lelkemről rémek ezreit űzte szét.
Aki Őrá néz, aki Hozzá menekül,
Meg nem pirul annak, nem pirul arca;
Im, ez a szegény fölsirt: Uram könyörülj
S az Űr kegye fölvértette a harcra.
Óh az Urat félők körül
Tábort jár az Űr angyalainak ezre
És oltalmazza, védi őket egyre!
Im, izleljétek jóságát az Űrnak!
Beh boldogok, akik Benne bízni tudnak!
Féljétek az Urat, hivei, szentjei!
Aki Őt féli, nem fog elsynyleni.
Hányszor kell oroszlánok kölykeinek is
Éhezve sanyarogniok!
De aki az Űrban reménykedve hisz,
Jó nélkül szűkölködni sohse fog.
Jertek, fiaim, hallgassatok engem,
Istenfélésre hadd tanítsalak!
Lássuk, ki akar élni egyre szebben,
Mindjobban örülni a napjainak!
Gonoszkodásra a nyelvedet sohse adjad!
Csalárd beszédre sohse nyiljon ajkad!
Kerüld a rosszat, tégy jót szüntelen!
Keressed a békességet s azt kövessed.
Az Űr szeme rajta az igazszívűeken.
Füle hallja a Hozzá kiáltó keservet,
De a gonosztevőkre úgy tekint,
Hogy e földről vesszenek ki mind
S még emlékü se maradjon az Ég alatt!
Óh meghallgatja az Űr az igazakat
Közel van az Űr a törődött szívűekhez
És megsegíti a lesujtott lelkűeket.
Az igazaknak sorsa gyakorta keserves.
De velők van az Űr minden baj közepett
S megőrzi őket, minden kis csontjukra is
vigyázva,
Hogy egyetlen porcikájuk el ne törjék.
A gonoszt elveszti a maga gonoszsága
S majd bünhődnek, kik az igazat gyűlölték!
Az Űr minden Hozzá hű lelket fölemel!
A kik Őbenne biznak, nem veszhetnek el!*

KISS ARNOLD: GRAF TERZKY

ermanéder Bernát rasekólja volt egy bácskai városka igen előkelő allűrökkel rendelkező zsidó hitközségének. Orgonás temploma volt a községnek már akkor a nyolcvanas években. Maga a templom: nevezetessége volt a környéknek. Ujjonnan épült egy fővárosi építész tervei szerint: sorsjátékos részvényeket bocsátott ki a hitközség, s a kisorsolt részjegyeket sohse váltotta be a kile, de elismerő diszokleveleket állított ki a nemeslelkű adakozók számára, s egy márványtáblán megörökítette azok neveit, akik emiatt szidták a hitközséget . . . a tabernakulum „libánoni” cédrusfából készült, amit a bácskai Libána nevű falu vagyonos fakereskedője: a Guttmann-cég, szállított jutányos áron; a szószék vörös márványutánzatból készült, amit a debeliácsai Marmorstein adományozott, aminek fejében a község köteles volt örök időn a debeliácsai Marmorsteinok összes fel- és lemenő ágbeli elhunyt családtagjait mázkirkor a szószékről fölemlíttetni . . . Piros futószőnyeg terült végig a padozaton, amibe nagy égő betűkkel volt beléhimezve az adományozó Landauer Gersonné, a filléregylet elnökasszonyának a neve . . . a templomon: egy óriási gombaalakú aranyozott kupola villogott szerte a városkában, olyan volt, mint a román főpópa süvege, amit szent Cyrill névnapján, piros selyemvankoson hordoznak végig, harangzúgás közben, a városon . . . főabbija volt a kilének, egy igen kiváló, országhíres tudós, remek ékesszólású papja, akit, amíg élt, sokat keserítettek a nemes hivek, meg lévén róla győződve, hogy 1500 forintos évi stalluma: püspöki javadalom, s akit halála után rendkívül megbecsült a kegyeletes kehila; volt egy főkántora is, érceshangú, művészenekes, aki valahogy, talán a hordóalakú, alacsony termete miatt, itt süppedt el a délvidéki mocsárban, de a község büszke volt rá módfelett, és a „vesomrú” péntek esti énekének meghallgatására meghívókat bocsátott ki a megye és város honorationai között . . . volt egy kóser mézárszéke, ahonnan a rabbi és a hitközségi alkalmazottak kivételével senki se vett húst . . .

Permanéder Bernát, a rasekól, igen tekintélyes férfiú volt. Az elnöki méltóság már három generáción át a családjára szállott. Jelenleg ő kormányozta a község hajóját . . . Nagy, virágzó vaskereskedése volt a főutcában; az is apáról-fiura szállott. Öles aranybetűkkel csillogott a portálé fölött: *Permanéder Bernát vaskereskedése. Saját ház. A kék gözekéhez.* S csakugyan egy ultraviolett színű gözeke festménye ragyogott az üzlet jobb szárnyán.

Üzletzárás után Permanéder Bernát föl-

Lakos Alfréd: Ima a gyászházban. (A művész newyorki kiállításából.)

Alfred Lakos : Gebet im Trauerhause.

Alfred Lakos: Prière dans la maison en deuil.

kereste az emeleten lakó nagyjúri családját. Délutáni hat órakor volt a családi ebéd, amelyre a család tagjai átöltözködtek. Gong-hang jelezte az ebéd kezdetét, amelyre megjelentek, a családi ékszer egy részével ékesítve: Permanéder Bernátné, született Littauer Jeanette asszony, a jótekonny krajcáregylet elnöknője, aki rendkívül sokat adott az „előkelőségre”; ősi familiából származott, már a nagynője is nő-krajcáregyleti elnöknő volt; jószívű kis gömbölyű asszonyka, jóval túl az első ifjúság virágkorán, aki akkor volt boldog, ha zsúrjain, csütörtök délután, az apátplébános és a megyei főügyész is megjelentek és azoknak szellemes megjegyzéseit másnap szélteben-hosszában emlegették a városban, hogy a plébános azt a jóízű megjegyzést tette meg tegnap Permanéderéknél, hogyha apátplébános nem lenne: Permanéder Bernát,

zsidó rasekól szeretne lenni, annyira izlett neki a saját-termésű ménesi ötputtonyos . . . a megyei főügyész meg azt mondta a kis Róthnérol, akinek az ura tegnap magyarosította meg a nevét Tóthra: „Heute Roth, Morgen Toth”, szmokingban jelent meg az ebéden továbbá a Permanéderék egyetlen, kissé túlgömbölyűre sikerült fia: Lóránt, aki miután az érettségén már harmadikban elhasalt, az üzletben tevékenykedett, mint a „fiatal főnök úr” s joggal szánakozott kortársain, akik a fővárosban koplaltak valami diploma reményében, s aki meghalt volna a boldogságtól, ha véletlenül valami eleven báróval lehetett volna személyes ismeretségben, így megelégedett azzal a dicsőséggel, hogy a megyei igátóval tegeződött; megjelentek továbbá az ebéden a Permanéder-család hajadonai: a 18 éves, hamiskásan kékszemű, csinos Dóra kisasszony, s a

16 éves, romantikus hajlandóságú, merengőszemű, szép Natalie, aki örökké regényeket falt, s kötélhágcsókról álmodozott, s a kötélhágcsón, éjféle-órás deli grófokról, akik érte másznak, életveszedelmek között, föl a lenge hágcsón . . . végül résztvett még az ebéden mademoiselle Juliette, aki Musset nyelvének finomságaiba vezette be a Permanéder kisasszonyokat, s aki csak nagyon keveset tudott magyarul, s egy alkalommal ártatlan kíváncsisággal kérdezte meg valakitől: „*qu'est que cela: la disz-nyó?*” s rémes ájulásokba esett, amikor fölvilágosították, hogy az annyi mint „*cochon*” . . . „ah ciel! hiszen ezt mondja nékem oly gyak-ranta la madame Permanéder!” . . .

A Permanéder-ház azonban azonkívül nagyrabecsülte az ősi zsidó hagyományokat is. Noblesse oblige! Karácsonyfát gyujtottak ugyan — de a széderestét is igen ájtatosan tartották meg; ilyenkor Silberton főkantor adta a szédert, gyönyörűen énekelt, kitünő knédlik voltak a levesben, s az apátplébános és a főügyész nem voltak hivatalosak . . . Lóránt úrfi ugyan méltatlankodott, hogy mi köze neki az egyiptomi kivonuláshoz? s miért kell ezért, ezer esztendő után is, neki maceszt ropogtatni? de Permanéder Bernát leintette a fiát, azt mondván: „ha a nagyapád tudott maceszt ropogtatni, neked se török ki a fogad” — mire Lóránt úrfi sértődötten a belső lakosztályaiba vonult vissza, s ott tüntetőleg Renan könyvéből, a „Jézus életéből” olvasgatott, amiből természetesen egy szót se értett meg . . .

Permanéder Bernát némiképpen „vallásos” férfiú is volt — mint rasekól. Szombaton csak az irodában szivarozott és pészachkor csak barna sört ivott. Disznótort csak hosszú vívódás után tartott, azt se a saját főutcai hajlékában, csak a városvégi prэшázában. Egy hitközségi előimádkozót elcsapott — mert sajne-rabe előtt diót evett. A rabbi úr előtt és hitközségi gyűléseken sokszor adott kifejezést abbeli meggyőződésének, hogy csak a legszigorúbb konzervatív zsidóság életképes. A konzervatív zsidóságból nem szabad engedni egy jottányit sem.

Mialatt Permanéder Bernát nappal a vasipar föllendítésén szorgoskodott, az esti órákban pedig a hitközségi üléseken elnökölt, s nemcsak a vasat ütötte addig, amíg meleg, de ugyanezt cselekedte a hitközség alkalmazottaival is, addig ütvén őket is, amíg csak végképpen ki nem hültek — addig Lóránt úrfi kétségbeesett buzgalommal kutatott a láthatáron: vajjon mikor bukkan föl a bácskai napsütötte rónákon egy eleven mágnás, akinek barátsága a Permanéder-ház előkelőségét új glóriával övezné körül, kiemelvén azt magasra a többi polgári házak köznapi, apró dicsőségeiből, mint amilyenek: egy-egy ős-keresztény hitű zsúrbeli vendég, az apátplébános piros cingulusának a Permanéder-

ház termeiben való ragyogása, egy-egy halk és némiképpen szégyellős „servus Lóránt” a korzón, az árvaszéki ülnök ajkáról ellebbenve — mi ez mind ahhoz a gyönyörű álmhoz, ha Permanéder Lóránt egyszer karonfogva járhatna a főutcai déli korzón egy báróval, s az egész zsidóság megpukkadna a Permanéderek eme megdicsőülése fölötti fájdalmában?! A sors néha kegyes szokott lenni azokhoz, akik csalfán csalogató szekerének küllőibe állhatatosan tudnak kapaszkodni.

Egy holdvilágos koratavaszi estén, — a szomszédos Pláner-kertből bódító illatot árasztottak az orgonabokrok — a főtéren levő „Hét oroszán” vendéglővel egybekötött kávéházban, a jókedvű dr. Mayer Zoltán ügyvéd trónolt egy márványasztal fejen, szokott társaságában, a városka aranyifjúságának körében.

Egy igen elegáns megjelenésű utazó — vulgó vigéc — hajbókolt előttük, a fővárosi Wallenstein et Comp. cég embere. Buzgó ékesszólással kínálta az ifjaknak: himzett ingeit, betétes fűszeklieit, perlmutter manzsettagombokat, s a legújabb divatkréáció rikító selyemcsokrait . . .

A nagy kávéházi ablak alatt abban a pillanatban haladt, illetve gurult el Permanéder Lóránt. A kávéházba tartott, az ifjak társaságába.

A vidám dr. Mayer agyán pokoli ötlet villant át. A városkában mindenki ismerte Permanéder Lóránt arisztokrata vágyait, forró óhaját bárói ismeretség után. Dr. Mayer gyorsan közölte az ifjakkal tervét — s mire Lóránt az asztalhoz lépett, egy mélyen hajlongó társaságot látott maga előtt, amint áhitatos tisztelettel beszélgetnek egy ismeretlen előkelő úrral — a Wallenstein et Comp. cég utazó ügynökével.

Permanéder Lóránt csodálkozó szemeket meresztett. Ki lehet ez a nagy úr, akivel még az örökösen gúnyoros dr. Mayer Zoltán is ekkora reverenciával diskurál?

Dr. Mayer Zoltán fölvilágosítással szolgált: — Engedd meg, Lóránt, hogy bemutassalak Graf von Terzkynek! Terzky gróf — Permanéder Lóránt . . .

Lóránt a hirtelen boldogságtól szédülést érzett. Hát csakugyan valóra válnak az „Ezeregyéjszaka” tündérmeséi?! Egy eleven gróf a Bácskában, a „Hét oroszán” kávéházban! És ő be van mutatva a grófnak!

Egy pillanatig végigfutott a góthai almanachon . . . Terzky gróf! Vajjon miféle Terzky?!

Mayer Zoltán belátott a gondolataiba. Sietett a magyarázattal:

— Ősi cseh, nemes család! A hires Terzkyek! A Wallenstein-trilógia családból! Császári generális, jelenleg civilben, Wallenstein, Friedland hercegének sógora!

„Trilógia-család . . .” Lóránt úrfi ugyan nem tudta, hogy mit is jelent az a szó, hogy „trilógia”? de annál inkább imponált neki . . . „trilo-

gia!" ez „friedlandul" annyit jelenthet, mint valami örgrófi család!

Rövidesen, még azon az estén, benső barátságot kötött Terzky trilogia-örgróffal. Csakhamar teljesen le is foglalta magának. Olyannyira, hogy a többi ifjak kezdték a sértődöttek szerepét játszani.

Egy-két nap alatt Terzky gróf és Permanéder Lóránt között a barátság oly szorosra fűződött, hogy a többiek végkép elmaradtak.

Lóránt ennek végtelenül örült, mert így egyedül csak ő részesült abban a kitüntetésben, hogy a gróffal karöltve sétálgathatott a városka utcáin. Meg is mondta egy bizalmas beszélgetés során a grófnak:

— Kérem, gróf ur, ne érintkezzék ezekkel az emberekkel. Egyszerű zsidók, homály esnék a trilogiára . . .

S Terzky gróf azontúl csakugyan nem is érintkezett senkivel a Permanéder családon kívül.

Lóránt bevezette a grófit családi körébe. Sokat magyarázott otthon, a családi körben, ünnepies ebédeken, amikor Terzky gróf az asztalfőn ült, a trilogia-család eredetéről, a Wallensteinok ősi familiájáról . . . csak Juliette kisaszony mert néha-néha egy-egy kelletlen megjegyzést kockáztatni, hogy mióta eszik az örgrófok késsel a halat? De Lóránt úrfi letorkolta: „Nem a Terzky grófok a hibások, de mi vagyunk elmaradva . . .”

Permanéder Bernát, a rasekól és Permanéder Bernátné szül. Littauer Jeanette úrnő is el voltak bájолva, különösen mióta észrevették, hogy a gróf feltűnő szívesen foglalkozik Dóra kisasszonnyal . . .

Egy bizalmas esti órán, Permanéderné azt súgta az urának:

— Te Bernát . . . hátha . . . már voltak ilyen esetek . . . Gróf Terzkyné született Permanéder Dóra . . . és a jövőendő kis comtessek, akiknek Permanéder Bernát, a getenyei rasekól lesz a nagypapájuk, és Permanéder Bernátné, née Littauer Jeanette lesz a nagymamájuk . . .

Amire Permanéder Bernát dohogva felelt:

— Bolondság . . . zsidó rasekól nem lehet grófi nagypapa . . .

— Nagyszerű! — mondta önfeledten Permanéderné — hát az apátplébános mire való? Hát majd lemondasz a rasekóli állásról és jönni fog, aminek jönni kell: esküvő a plébánián és comtesse unokák . . . már ilyen eset is volt a világon . . .

Lóránt úrfi pedig ezalatt Castor és Polux regebeli barátságát is megszégyenítő szoros baráti viszonyba lépett az örgróffal . . .

Már tegeződtek is . . . hangosan a kórzon . . . a kile pukkad . . . a Permanéderék diszbatárján kocsiztak végig a főutcán . . . jobb oldalon az örgróf, balján Lóránt úrfi . . . a Pista

kocsis sujtásos huszárdolmányban a bakon . . . a kile pukkanásait hallani lehetett, már szabad füllel is . . .

És az egész kile, az egész város kacagott Permanéderéken és Lóránt úrfin.

Nem is lehetett más, mint féktelen irigység az sem, amikor dr. Mayer Zoltán egyszer a kávéházban a két pikoló-fiút maga elé szólította, s hangosan, úgyhogy a szomszéd asztalnál ülő gróf Terzky és Permanéder Lóránt is meghallhatták, azt mondta:

— Die beiden Piccolomini! — s hangos kacagásban tört ki az arany ifjuság . . .

Igy mult el két teljes hét. Terzky grófit a Permanéder család tejbe-vajba fürösztötte. Teljes két heti sejour-ra marasztaltatta magát nagy kegyesen „Terzky gróf”, a Permanéderek vendégszerető hajlékában.

Egy este a dr. Mayer társasága újra ott székelt a „Hét oroszán”-hoz címzett kávéházban a szokott asztalnál.

Dr. Mayer Zoltán a vigjáték utolsó felvonását akarta leperegtetni ezen az estén, s meghívására azért a szomszéd asztaloknál mindenütt népes társaság helyezkedett el.

Gróf Terzky ez alkalommal a dr. Mayerék asztalánál foglalt helyet. Permanéder Lóránt még nem volt a kávéházban.

A dr. Mayerék asztalán tarka vegyülekben ingek, harisnyák, trikók és selyemcsokrok voltak kiterítve. A „musterkoffer” egy széken fölnyitva. Graf Terzky buzgón magyarázott a társaságnak. Az árukat kínálta:

— Ennél finomabbat Páris se állít ki . . .

— mondogatta egy batisztingre mutatva . . .

— A Wallenstein et Comp. cég legkitűnőbb áruja, — mutatott egy himzett pizsamára . . .

— uraim, rendeljenek belőle, egy hét múlva kifogy az árukészlet . . .

Ebben a pillanatban lépett be Permanéder Lóránt.

Meglepetve, értelmetlen tekintettel nézett a különös jelenetre . . .

Az asztalhoz lépett. Mit keres itt a gróf? Graf von Terzky a trilogiából?

Dr. Mayer Zoltán beszélt a grófhhoz:

— Hát kérem . . . rendelek két tucat selyeminget, három tucat selyemharisnyát ebből a fajtából . . .

Permanéder Lóránt megdermedt.

De dr. Mayer Zoltán nyájas mosollyal fordult Lóránt úrfi felé:

— Ejnye! Ejnye! Lórántkám! Hát nem tudod?! Ez az úr nem más, mint a budapesti Wallenstein et Comp. fehérnemű cég utazója . . . der Graf Terzky aus dem Wallenstein . . . Trilogie von Schiller . . . utazó a Wallenstein cégtől . . . Mode und Manufakturen-Handlung en gros in Budapest . . .

S szellemeskedő gúnyorossággal mutatva rá

ujra a két vigyorgó pikoló fiúra, ekképen fejezte be, klasszikus bácskai sváb hangsúllyal fűszerezett stilszerűen németbe fordult elménckedését:
— *Ach jóó! Wallenstein's Lager! Wenn schó am Wallenstein's Lóger nicht Alles fix un fertig tó wäret, tész wäret Wallenstein's Tod! Gelt's ihr beide Piccolomini!*

Major Ilka: Az Őszi Ember meséiből

ÉDES APÁM

*Ki bús meséket hordott — az Őszi Ember —
Lebágyadt kabátja alatt, ott, ahol más a szívét
hordja,
Csöndes-fáradtan leült mellém egy őszi estén
A kerti padra és beszélt,
Míg a szél kergetőzött a levelekkel
És halk futamokat zenélt.*

— *Volt egy ember, öreg, kopott, fáradt zsidó,
Ha eszembe jut és sokszor jut eszembe,
Nekem minden szín, szintelen fakó.
Érte sajnálom, hogy nem vagyok költő,
Róla énekelni, nekem . . .
Kevés volna egy emberöltő.
Érte fájlalom, hogy nem vagyok gazdag.
Amire lépett reggelente,
Hogy nem volt gyöngyből a kerti harmat.
Siratom érte, hogy zenész nem vagyok.
Őt vidítani, istenem de sokszor
Fakadtak volna bennem, bús dalok.
A kerti padon tovább beszélt az Őszi Ember,
Míg a szél halk futamokat zenélt
És kergetőzött a levelekkel.*

— *Volt egy ember, fáradt, kopott, öreg,
Szakállas, dolgoz, szenvedő zsidó.
Az édes apám volt a jó öreg.*

— *Élete útján — mely neki rózsát
Sohasem termett, csak a tövisét —
Elindult mindennap újra.
Neki reggelente újra kezdődött
Az élete nehéz robotja.*

*A pihenésnek álmodott vára,
A megnyugvásnak, szelid, virággal
Befuttatott kis állomása mellett,
Még az ő rozzant
Életvicinálisa sem állt meg.*

*Vagy inkább játék-vasut volt élete,
Mely örök-egy pályáján reggelente
Ujra, meg újra elindult körbe,
Mindennap, míg egyszer csak a Sors,
Ez a nálánál is öregebb,
Nagyobb szakállú, fáradtabb öreg
Elfelejtette felhúzni a játékmasinát.*

És rossz ingében, öreg ágyán

Ugy maradt holtan, az öreg zsidó.

*Szeme megtörött, kinyult a teste,
És mint ólmos eső ősszel,
Fakó-szürke lett arcán, az élet színe.*

*A kerti padon egyre beszélt az Őszi Ember,
Míg a szél halk futamokat zenélt
És kergetőzött a levelekkel.*

— *Nagyon szegény volt. Fillérékért
Néha mérföldeket kopott a talpa.
Fillérje nem volt, de kisfiának
Mély zsebéből, mindig jutott alma,
Szőlő, barack, vagy édes körte.
Az országút pora tán el tudná mesélni,
Hogy érte magát, mennyire törte!*

*Panaszkodni sohasem szokott.
Pedig szívét, az áldottat, a tisztát
A sors kutyái, vad fenevadak,
De sokszor, sokszor véresre marták.
Ő csak türte, szótlanul türte.
Kis családjának ő volt ezerszer áldott
Törhetetlen gondviselője.*

*A kerti padon felsóhajtott és tovább beszélt az
Míg a szél halk futamokat zenélt | Őszi Ember,
És kergetőzött a levelekkel.
— Hétköznap kopott volt, batyuzó zsidó,
De a szombatja megáldatott.
Ilyen ünnepeket még nem éltek meg
Se a boldogok, se a gazdagok.*

*Szombat előtt szerszámját rendbe rakta,
Kimosdott szépen és felöltözött
Hosszú ingbe, meg ünneplő ruhába.
Asszonyát szeliden megölelte,
Kézen fogta a kisfiát.
Templomba ment és elénekelte
Ájtatosan az esti imát.
Majd hazatért és a szent kalácsot
Imádkozva szegte.
Tréfált, vidám volt
S a legkisebbnek is kedvét kereste.*

*Hat napig dolgozott, fáradt rongyszedő,
De megnyugodott a hetediken.
A hetediken minden megszűnt,
Csak ő élt egyedül és az Isten.*

*Tiszta volt, szent volt, fáradt, bánatos,
Nagyszakállú öreg zsidó
És az én apám volt.*

*A kerti padon elhallgatott az Őszi Ember,
Míg a szél halk futamokat zenélt
És kergetőzött a levelekkel.*

Alfréd Lakos: Eine Talmuddisputation.

Lakos Alfréd: Talmudi vita.

Alfred Lakos: Discussion du talmud.

LAKOS ALFRÉD AMERIKÁBAN

Immár két évtizede, hogy Lakos Alfréd párisi sikerei után hazatért Magyarországra és azóta itt folytatja fáradhatatlan harcát tollal és ecsettel a bibliai, zsidó művészetért. Az itteni mostoha viszonyok, a közömbösség, amit művészek és közönség az ilyen zsidó művészet iránt tanusítanak, az okozói, hogy Lakos Alfréd nem érvényesült úgy, mint társai: Krestin, Kaufmann, Wachtel, akik Bécsből kiindulva hírt, dicsőséget és elismerést szereztek és a világsiker útját egyengették a zsidó művészetnek. Nálunk csak a Mult és Jövő volt az, amely kapcsolatokat teremtett a külföld virágzó zsidó művészetével és ezáltal a mi művészeinket is a zsidó témák feldolgozására serkentette és számukra a külföldi zsidó közönség felé az utat egyengette.

Lakos Alfréd művészetével több ízben foglalkozott a Mult és Jövő, több ízben méltattuk az ő biblikus kompozícióinak és zsidó zsánerkép festészetének jelentőségét és így úgy érezzük,

jogunk van kétszeresen örülni annak a sikernek, amely megnyitotta Lakos Alfréd előtt az amerikai közönség érdeklődését és be fogja vezetni az ő műveit a dollárok birodalmába. Egy amerikai társaság, amely eddig Lakos Alfréd képeit csak a Mult és Jövő reprodukcióiból ismerte, most Budapesten járt, meglátogatta a mestert műtermében és annyira el voltak ragadtatva kompozícióinak igazi, mély zsidó hangulatától, hogy az egész gyűjteményét magukkal vitték át az Oceánon túlra, hogy New-Yorkban és Amerika nagyobb városaiban önálló kiállításban mutassák be Lakos Alfréd művészetét. A newyorki kiállítás már megnyílt és már első bemutatkozásával óriási sikert aratott. Ebből a kiállításból közöljük az „Ima a gyászházban” és „Talmudi vita” című pompás vásznak reprodukcióit, amelyek a legnagyobb feltűnést keltették. Lakos Alfréd művészete előtt ezzel megnyílt a világpiac és képei, ha szabad a kifejezést használnunk, a mi gyöngye valutánkból aranyparitásra emelkednek.

zsidó és bibliai szellemű képeket a zsidó lakások falaira! Ez a cél lebegett előttem kora ifjuságom óta. Mi más lenne a család, az egész világ képe, ha ez az eszmény megvalósulna. A családban a vallás, az emberszeretetet magába foglaló vallás legyen az uralkodó eszme, s ez nem zárja ki, de sőt feltételezi, hogy az ily milieuban nevelkedett ifju, künn az életben hazájának is hű fia legyen. Egészen bizonyos előttem, hogy vallásos hit nélkül, tisztára materialista alapon, sem igazi emberszeretet, sem igazi hazafiság sincsen. Nekünk művészeknek a sok mesterkélt és sablónosságot kifejlesztő művészi forradalmak helyett, éppen az lett volna feladatunk, hogy a legmateriálisabb korszakokban is, tisztára a művészet örökké titokzatos és soha meg nem magyarázható lendítő erejével éreztessük műveinkben egy felsőbb észmevilág káromlását.

Persze, parancsszóra ez nem megy, az igazi hivatott művész pedig mindenkor megteszi ezt magától is. De ha a kor materialista áramlásai s mondvacsinált művészi forradalmak, valamint az ezek nyomán terjengő tömegszuggerációk és szofizmák egészen tömeghisztériává fajulnak, az ilyen özönvizszerű korban nincsen semmi hatása az igazi művészetnek sem.

A világháború és Einstein óta a materializmus bukófélben van ismét. A művészi forradalmak sem, a l'art pour l'art sem érdeklik már az embereket. Kenyér, nyugalom és békesség, emberszeretet még a legvégzetesebb bűnösökkel és tévelygőkkel szemben is, erre volna most szükség, s alig van eszköz — a hit kivételével — amely erre alkalmasabb volna a művészetnél.

Hogy melyik művészet legyen ezentúl uralkodó, azt ilyen vajudó korokban döntően befolyásolhatják a társadalom is, az egyes hivatott művészek is. Hozzák ismét divatba azt a művészetet, amely a fenti eszméket szolgálja. Az előkelő társadalmi kaszinók *ne aktképekre tűzenek ki díjakat*, ne a pogány görög epicureusi szellemet kultiválják, hanem azt a művészetet, *amely a társadalom kiengesztelődését mozditja elő, s a népek között ismét az igazság uralmát.*

Korunkban, amidőn mindenben az úgynevezett stilszerűséget hajszolják, s a képeket is lehetőleg a butorokhoz „stimmelik” — szinte alig esik már szó a képek belső, nem csupán festői, de lelki tartalmáról. A Mult és Jövő immár tizenhárom év óta ezt a szellemet szolgálja nagy sikerrel s a zsidó szellem dicsőségére, ami igazán nem nevezhető destrukciónak, — s én örömmel teszek eleget a mélyen t. Szerkesztő ur felhívásának, hogy művészeti programomat ismertesse, s ezúttal a zsidó lakások falait vettem el-

mélkedésem tárgyává, bár meg kell jegyeznem, *minden elmélkedésnél jobban beszél maga a kép.*

Az bizonyos, hogy a lakás kép nélkül rideg, el sem képzelhető. Hacsak a törökök módjára díszes szőnyegekkel és vallásos felírásokkal nem díszítjük a lakást, amely szokás egyébként apáinknál is divatban volt. (Mizrach-táblák stb.) Viszont lehetetlen felfogás az is, hogy a kép mintegy kiegészítő része a lakásnak. A kép ennél több.

Hogy minő képet akaszt valaki lakása falaira, az szinte az *ő saját egyéniségének dokumentuma*. A családapa, aki serdülő gyermekei körében pl. aktképeket akaszt falára, bizonyára nagyon is a korszellem hatása alatt s nem önálló, érett megfontolásból teszi ezt. Majmolásból, üres divatból, néha léhaságból.

A kép belső tartalma, amelyet a gyermekek a szülői házban évtizedeken át magukba szívnak, kiirthatatlanul neveli a gyermeket jóra vagy rosszra, elárulja előtte az apa és anya gondolkodását, szemérmetességét vagy közömbösségét a morális vagy tartalmi szempontok iránt.

Az utóbbi évtizedek egyre merészebben lendítik az emberi érzületet az ősi, atavisztikus, primitív szemérmetlenség felé. Aktképek, fényképek, reprodukciók, bátrabbnál-bátrabb „irodalmi termékek” milliónyi tömegei egyre vakmerőbb hangot ütnek meg s ez aztán nagyszerű ürügy mindenfajta kulturaellenes, elnyomó törekvések számára, vagy pedig jóhiszemű, de végzetes tévedés is lehet. Ezt a félreértést vagy állítólagos ürügyet hasznos dolog lenne minden oldalról tisztázni. A „művész” és „költő”, aki ecsetjével, tollával a már nagynehezen, évezredes kulturamunkákkal, az ősi, erotikus pogányság leküzdésével elért eredményeket piszkálja folyton az ő „szabad” gondolataival, tulajdonképen az emberiségnek, a haladásnak, a társadalmi békének is — akarva, akaratlanul — a legveszedelmesebb ellensége. A szentírás szerint, Mózes első könyvének első fejezete szerint is, az ember öntudatra ébredése, önmegbecsülése is a szeméremérzet fölébredésével veszi kezdetét. A gyermeknél is így látjuk még ma is. És valóban, megfigyelhetjük az életben, naponta ezerfelé, minél alacsonyabb, műveletlenebb az ember, annál kevesebb a szégyenlőssége, annál inkább hajlik a trágárság felé. Az utcán minduntalan, minden korban hallható trágárságok, káromkodások minden időben bizonyítják ezt. Shakespeare vagy Teniers durva alakjaira gondoljunk csak. De annál nemesebbek Shakespeare előkelő alakjainak beszédei, tettei. A mai ifjuság e téren is kétségtelenül alacsonyabb fokán áll a kulturának, mint az előbbeni generációk, bár szofisztikus gondolkodásával fölényeskedve kulturáltabbnak képeli magát elődeinél. Az emberek optikai csaló-

Zsidó temető Tunisban.

Ein jüdischer Friedhof.

Cimetière juif.

dásban élnek gyakran s a sülyedést haladásnak tekintik, miként egy régebbi művészeti elmélkedésben írtam, a vasuti utashoz hasonlóan, aki úgy látja, hogy nem ő mozog, hanem a táj, ahol elhalad. Ez épen az a szellemi vakság, amellyel minden erkölcstelen korszakot maga az isteni Gondviselés sujt mindaddig, míg az ilyen korszakok emberei vagy magukba térnek, vagy egy véres összeomlás temeti el az egész posványt.

A francia forradalom és e forradalom előtti évtizedekből reánk maradtak az akkori lakások képeinek emlékei. Csupa pikantéria és frivolitás, amely azonban már az előző francia királyok írói és művészeinek korszakában keletkezett s a francia forradalomban már minden erkölcsi korláton átcsapott.

Hyppolite Taine mesteri tollal írja le az akkori, forradalom előtti Franciaország szellemi kialakulásának történetét, a hihetetlenül pazar fényűzést, az örökös udvarlást, a művészi tökélyre fejlesztett sikamlós szalontársalgásokat, a napokon és heteken át tartó pazar vendégségeket, vadászatokat, estélyeket, amelyek minden palotában uralkodók voltak. Világos, hogy ennek a kornak művészei nem a szentírást, vagy nem a moralizálást vették témáik alapjául. Világos, hogy az akkori képek a falakon utánzókra találtak a középosztálynál is, végül ez az egész akkori áramlat (amely egyébként rokonságát a görög művészetre vezeti vissza és joggal) uttörőjévé vált a művészeti destrukciónak abban a korban. A destrukció szelleme tehát egészen bizonyosan nem a zsidó faj kisugárzása. Későbbi évtizedekben Franciaország közszelleme ismét ko-

molyabbra fordult, de hát hiába, Páris volt a világ divatja, fénykorával is, hanyatlásával is.

Pedig ugyancsak ebben a Taine által meszerien festett korszakban lett volna lelkiismeretes művészeknek nagyon sok idejében való mondanivalójuk. A nyomor már évtizedek óta elviselhetetlen volt. A falusi nép milliói haltak el nem a szegénység, de valósággal éhinség és nyomor folytán. Taine szerint a kenyeret, amelyet még nyáron megsütöttek télire, a télen bal-tával vagdalták föl. A művészeknek kell összekapcsolniok a gazdagok és fényűzők szívét a szegények szívével. Ha így lett volna akkor is, akkor a későbbi borzalmas kirobbanások, forradalmak és ellenforradalmak mind elmaradtak volna. De ha nem volt így eddig, legyen így ezután. Az emberiség eleget okult már azon, hogy békéjét ezentul megbecsülhesse és alátámassza a hit és művészet eszközeivel, gyűlölködés és fanatizmus nélkül.

Gyermekkoromban az egyszerű szülői házban csupa bibliai reprodukciókat láttam lakásunk falain. Rebeka a kutnál, Jákob álma, Ábrahám és Lót békés szétválása, Lót és családja menekülése Sodomából stb. Néhány művészi családi arcképen kívül egyéb kép nem is díszítette a falakat. De ezek a bibliai képek valamely kiváló francia művész bibliai képei után készült lithografiák voltak az ötvenes, hatvanas évekből. Ma már alig láthatók. Úgy látszik, a zsidóság körében megvolt akkor a szükséglet ilyen vallásos szellemű képek reprodukciói iránt. Részemről sokkal magasabbrendű kulturájúnak tartom az olyan zsidó családi házat, ahol a falakon ilyen

reprodukciók vannak, mint azokat a mai modern zsidó házakat, ahol eredeti, sokszor örületesen eredeti képek és aktok merednek az ártatlan, vagy serdülő gyermekek szeméi elé. Ez a szokás idegen a zsidó fajtól és csak lassan-lassan kezdett beszivárogni külföldi divatra mindenütt és általánosan. Vigyünk helyébe jobb példákat, lakásunk falait, ha tehetjük, díszítsük föl oly képekkel vagy reprodukciókkal, amelyekre nem foghatja rá senki, hogy az destruktív. A biblia gyönyörű és örökké tanulságos jelenetei, a zsidó népnek úgy látszik hivatásszerűen megismétlődő szenvedései megérdemlik minden igaz művész ecsetjét. Vésődjenek szivünkbe Patai szavai:

„Szentély legyen a házatok,
Tűzre, vízre vigyázzatok!”

Neményi Endre:

VIRAGOK A RÉGI BASTYAN . . .

. . . Úgy állott Dávid sziklavára
Hajdanta Ción szent hegyén,
Mint diadém, egy álmod látó
Királynő büszke szép fején.

A büszke várból nem maradt más
Csak egy megbarnult vártorony,
Mintha őrt állna régen elszállt
Időkön, régi álmokon.

Százszor látták e várfalak a
Világ száz harcos nemzetét,
És száz viharban Dávid tornya,
Szétszórt fiait várta még!

S hogy lassan, lassan, visszajönnek
A régi vár is felvidul,
Ciprusok nőnek lenn a sáncban
És fenn a bástyán kert virul.

Felcsendül olykor zene szárnyán
Egy-egy merengő szép mese,
— Napnyugat egy-egy drága álma,
S napkelet drága éneke!

Ciprusok nőnek lenn a sáncban,
És fenn a bástyán mirtuság
S a régi várba visszatér az
Öröm és az ifjúság!

Olyan lesz újra Dávid tornya
E csúcsok ősi szent hegyén,
Mint diadém, egy álmod látó
Királynő büszke szép fején.

DR. VENETIANER LAJOSNÉ: EMLÉKEZÉS

Nem a főpapnak, nem a tudósnek szólnak e sorok, aki e lap hasábjain gyakran kereste fel olvasóit komoly tanításaival. Szól ez az „Emlékezés” az én megdicsőült jó uramnak, a legnemesebb férjnek és embernek, amilyen kevés volt ezen a földön és akit idő előtt oly hamar szólított magához az Ur.

Régen, fiatalon maradtam özvegyen. Tizenhat évig bolyongtam egyedül, jártam az özvegyek nehéz utait és csak az adott erőt az élet harcát folytatnom, hogy egyetlen kis árvámat, fiacskámat, felnevelhessem.

A kis fiúból nagy fiú lett, amikor sötét felhők tornyosultak hazánk felett. Kitért a világháború. Gyászos, nehéz napok következtek, egyetlen fiát az özvegynek mindjárt az első napokban elvitték katonának. Mit éreztem, nem bírom leírni, rettegtem és remegtem, mit hoz számomra a holnap? . . .

És legnagyobb elhagyatottságomban, bánatomban megsajnált az Ur.

Váratlanul jött felém a boldogság. A felhők közül kibújt a napsugár és glóriával vont a fejét az én emberemnek, aki jött felém és megértéssel nyújtotta ki kezét utánam, hogy vigasztalóm, élettársam, támaszom legyen az élet rögös utain. Isten jóságától és nagyságától áthatva lettem három hét múlva dr. Venetianer Lajos főrabbi hitvese. Papné lettem, áthatva magasztos kötelességem teljesítésétől. Boldog voltam a legjobb férj oldalán, megosztani vele az élet nehézségeit, megpróbáltatásait, amelyek jöttek és mindig újból jöttek 5 éven keresztül. Könnyebb volt mindent elviselni az ő oldalán, példát nyújtott az ő nemes lelke, az ő végtelen szerénysége, akit mindig csak a más baja foglalkoztatott egész életén át, mindig és mindenkit csak vigasztalt.

Lényéből, lebilincselő, jóságos mosolygó szeméből mindig csak a szeretet melege sugárzott ki.

Szegényeknek odaadóbb barátja, segítője sohasem volt e földön. Nagy és sokoldalú elfoglaltsága közepette órákat szentelt a vigaszra szorultaknak, de ő maga a pihenésre sohasem gondolt. Télen-nyáron reggel 6 órakor templomba ment, és késő estig dolgozott.

Nemes szívének, nagy kötelességtudásának

lett áldozata. 39 fokos lázzal, influenzával temetni ment egy ködös esős délután. Hiába könnyörögtem, hogy maradjon itthon, mégis csak elment, mert a szegény ember bánatában még jobban reászorul papja vigasztaló szavára, mint más.

És amíg vigasztalt, láztól gyuladt ki az arca.

Túlbecsülte erejét és aki eddig vaserős volt a temetésen, jobban átfázott, támoltyogva rogyott itthon az ágyba és néhány nap múlva a gyilkos, sulyos orbánc lett úrrá felette.

Hosszú heteken át tűrte csendes megadás-sal, mint egy martir, mosolyogva a legsúlyosabb műtéteket, fájdalmakat, panasz sohasem kelt ajkán. Hiába volt minden orvosi tudomány, hiába volt a legodaadóbb, szeretetteljes ápolásunk, hiába volt felekezetkülönbség nélkül mindnyájunk könnyörgő imája a Mindenhatóhoz!

Amíg mi hittünk, bízunk és reméltünk, addig végezte pusztítását a gyilkos kór és jött felénk feltartóztatlanul a rettentő vég. Csendesen elszenderedett a féltett kincsünk, nemes szíve megszűnt dobogni. Lehunyta örökre mosolygó, jóságos szemeit, itthagya hitvesét, gyermekeit, hiveit a legnagyobb gyászban, összetörve, kétségbeesve. Rideg, kihalt lett számunkra a meleg, meghitt otthon és nem maradt meg számunkra más, mint az emlékezés. Eltűnt az én napsugaram, sötétbe maradtam!

Felvettem ismét az özvegy szomorú látyolát, egyedül járom tovább az élet rögös utait és fájdalmas szívvel ezt rebegi remegő ajkam:

*„Adonáj, Te adtad és Te elvevéd,
Tiéd az élet és a Halál Tied.”*

Dr. Venetianer Lajos utolsó arcképe.

SZÉKELY NÁNDOR: ANZELMUS BARÁT VÉTKE

Az országúton lovascsapat poroszkált. A forrón letűző nap sugarai leperegtek a kopár mészhegység gerincéről és vakító fénnel övezték a barna kámzsájú lovagokat. Az állatok tikkadtan lóbálták fejüket, mintha a poros országúton jobbról, vagy balról víztócsát kerestek volna. De sehol sem víz, sem harmatos fű, sem dértől csillogó levél. Csak por, végtelen, fehér, ezüstcsík, amely messze kigyózott az erdély-országi havasok közé.

A csapatot délceg termetű lovas vezette. Testét bő kámzsa fedte, amelyet derékon fehér öv fogott össze. Néha, ha a lova toporzékolva felhorkant, a nyári szellő meglobogtatta a hegyes csuklyát, amely hátán függött. Fején széles karimájú kalap, a franciskánusok süvege. Csak a lábát fedte szijakkal összefűzött vékony sarú helyett nehéz lovaglósizma, éles sarkantyúval felfegyverezve. A barna kámzsa alatt egy-egy fordulónál fegyver zörrent és nehéz lovagi páncél csörrent.

Negyvenen voltak a szerzetes lovagok, akiket Anzelmus barát vezetett. Mária Terézia királyasszony parancsára jöttek Bécsből, hogy erős kézzel, ha kell: kegyetlen szívvel, de ha lehet: szép szóval, térítsék igaz útra a megtévelyedetteket. Királyhágón túlra mentek és a szombatosokat akarták visszahódítani az Üdvözítő birodalmának. A szombatosokat, kik nem átallozták megtagadni Krisztust, hogy Mózeset kövessék. A szombatosokat kellett visszatéríteniök a tévelygő útról, akik a szombatot ünnepelték a vasárnap helyett, zsoltárokat énekeltek Szent Ambrozius zsolozsmái helyett, a próféták tanításaiban gyönyörködtek és nem az apostolok cselekedeteiben. Máriát, az isten-ember anyját megtagadták Sára kedvéért és hátat fordítottak Rómának, hogy Jeruzsálem felé fordulhassanak. Ennyi bűnt, ennyi gonoszságot, ennyi istentelenséget mentek kigyómlálni az Ur kertjéből Szent Ferenc rendjének istenfélő vitézei.

Ezerhétszáz és ötvenet irtak . . . A királyasszony megnyerte a sziléziai háborút és ráért a zsidók ellen fordulni. Udvarhely-megyében voltak a legorcátlanabbak a zsidózó székelyek és ide igyekezett Anzelmus barát negyven társával.

Anzelmus hátra nézett. A lovagok hangosan beszélgettek. Egyik-másik spanyol nemzetségu szerzetes lelke elkalandozott az édig nyúló or-mok között, mintha odahaza, a zaragossai havasok közt járna.

— Nos Tiberius testvér, — szólt Anzelmus egyik társához, — mit gondolsz, lesz-e fogatja a királyasszony parancsának?

— Mindig attól függ, hogy ki viszi a királyi parancsot . . . Ha Josephus vinné, nem hinném, hogy nagy foganatja lenne . . .

A szerzetesek mogorva ábrázata mosolyra húzódott. A rideg arcok mintha felolvadtak volna Josephus nevének hallatára. Josephus a szakács volt és szükség esetén, ha a barátok megszorultak, ő koldulta össze a napi eledelőket. Siralmas ábrázatán megkönyörült, akárki meglátta. Csak odaállt valamelyik pitvarajtóba, vagy ereszes tornác alá, alázatosan meggörnyesztette vállait, lehajtotta a szent lemondásban elfonnyadt arcát és a kegyes parasztasszonyok, vagy nemesi kuriák gazdái ájtatos szívvel tömték tele iszákját és kétkerekű targoncáját liszttel, tojással, kenyérrel, zsirral. Néhol egy-két ezüst máriás is csúszott a tojás közé. Josephus barát nem érdemelte meg, hogy mulassanak rajta, mert nélküle bizonyára éhenhaltak volna a vitéz szerzetesek az idegen hegyek országában. De ép oly alázatos lélekkel állta társai gúnyos tekintetét, mint önző, irigy parasztok komisz nézését, kik üres kézzel engedték továbbatni házuk előtt. Aztán, mikor Filippo, egy kötekedő spanyol, mindenáron szólásra akarta bírni Josephust, ez lehajolt lova nyakára, mintha a kantárszáron talált volna valami igazítani valót.

— Hé Josephus, mit csinálsz? — ingerkedett Filippo. — Hallod mit beszél Petro? . . . Ismer téged Tortozából . . . Te voltál, azt mondja, az autodafé főinkvizitora . . . Haha! . . . Soha oly szigorú inkvizitort nem látott . . .

A szerzetesek felkacagtak és a kacaj tovaszállt a levegőben uszkáló ökörnnyál hátán. Jo-

sephus csak lehajtotta fejét és nem válaszolt. Mit is felelhetett volna az ingerkedő csipkelődésekre? Hisz ő a barátok szakácsa volt egész életében és soha még egy csirkének sem tekerte ki a nyakát anélkül, hogy esdő tekintetét az égre ne emelte volna bűnbocsánatért.

A távolban, szelid ivelésű völgy ölében az uvarhelyi templom bádogtornya csillant meg. A szerzetesek megsarkantyúzták lovukat. Az országút felporzott mögöttük és néhány perc múlva ott voltak a faluban, mintha füstölgő felhőgomolyból pottyantak volna alá.

A fehérre meszelt viskók mögül kíváncsi szemek kandikáltak a vitézi seregre. Egyik-másik rikító színű pitvarajtó megnyílt és bámészgyerekek, révedező szemű menyecskék és dacos nézésű férfiak pillantottak ki rajta. A libák és jércék ijedt rebbenéssel menekültek a lovak patái elől. Egy dühös kuvasz elkeseredett csaholással üdvözölte a szent vitézeket. A szekérbe fogott, csendesen baktató mokánylovacsák ijedt horkanással ugrottak félre az útból a fegyverzőrej hallatára. Kandiszemű góbégyerekek hangos csoportokba verődtek és messziről követték a szerzetes csapatot.

— Hé emberek! — kiáltotta Anzelmus barát, — merre lakik a paptok?

— Nincsen nekünk papunk! — válaszolta egy ködmönös lófő — pásztorunk van münénkünk, aki vezet bennünket, mint ősi népünket az Ur, a negyvennapos pusztán . . .

— Hol lakik a pásztor? — kérdezte ismét Anzelmus és lova ott ficánkolt a góbé tornácos kapuja előtt.

— Ahol a mezők liliomai nyílnak és az ég madarai táplálkoznak. Mündenhol és mündenütt . . . Nagy a mi nyájunk és a jó pásztor szeme mündenüvé el lát . . .

— Ne karattyolj annyit vén isten-tagadó, hanem mondd meg, hol lakik a keresztény prédikátor?

— Nem tudjuk mink aztat, — felelte vállát vonogatva az öreg és hátat fordított Anzelmus barátnak.

— Ejnye istentelen vén lator, így teszed csúffá az Ur jámbor és vitéz szolgáját! — fakadt ki Filippo.

Az öreg megfordult és tetőtől-talpig végigmérte a szerzetest. Vastag, lelógó bajuszát megsodorintotta csontos ujjai közt, apró szemei élénken pislogtak, mintha a látatlanba hunyorított volna valakinek. Aztán egykedvűen és félvállról csak ennyit vetett oda:

— Az Ur jámbor szolgája nem jár öldöklő fegyverrel és gyilkos szerzőszámmal . . . Aki az Ur nevével ajkán jön közénk, annak keze nem

Overbeck Fr.: József eladása.

Fr. Overbeck: Der Verkauf Josephs.

Vente du Joseph.

nyugodhatik vérontó penge markolatán . . . A mi pásztorunk szeretetet hirdet és világosságot terjeszt . . . Te vértől csepegő tört szorongatsz és az árvák és özvegyek számát akarod szaporítani . . . Tégy amint akarsz, de Ábrahám, Jiczhák és Jákob istenével szállsz perbe, ha népet bántalmazod! . . .

A barátok elszörnyűködtek.

— Hah, hisz ez zsidózó! . . . Átkozott istentagadó . . . Szombatos . . . szombatos! . . . Krisztust ócsárló, szenteket gyalázó . . . Láncot a kezére, kosarat a szájára . . . Belé kell fojtani a káromló szokat! . . .

Anzelmus lecsendesítette társait:

— Nem vért ontani jöttünk a havasok országába! . . . Visszavezetjük a tévelygőket csendes szóval és könnyörületes szívvel . . .

Aztán békés hangon a szombatos felé fordult:

— Édes atyámfia, fáradtak vagyunk és éhesek . . . Istennek szolgái vagyunk és mint eltévedt idegenek kopogtatunk házad ajtaján, mint a három vándor Ábrahám kapufélfái előtt . . . Egy falás kenyeret kérünk és egy ital vizet . . .

A szerzetesek elcsendesedtek és várták a hatást. Az öreg meghajolt Anzelmus előtt és meleg hangon mondta:

— Légy vendége házamnak és társaidról is gondoskodom majd! . . . Kovács Samu Mózes a nevem és a népnek bírása, melynek földjén most állasz . . .

A lovagok leugráltak lovukról. Kovács Samu Mózes bevezette Anzelmus barátot ágyas házába. Cselédjeit széjjelküldte a faluba, nyájához tartozó minden lélek siessen a pásztor házába. Egy órával később elszállásolták a harminckilenc lovagot. Anzelmus barát Kovács Samu Mózes házában maradt. Kovács Samu Mózes házában, aki a népnek bírása és pásztor volt.

*

A falú fölé sötét felhők szálltak. A csillagokat eltakarta a fátyol és a hold halvány fénye sárga sugarakban szűrődött keresztül az éjszaka leplén. Levél nem rezdült, fűszál nem mozdult, madarak fütyje nem zavarta az éjszaka csendjét. Néha bölömbika elnyújtott sikoltása hallatszott, amelyre dühös kuvasz adta a méltó feleletet. Aztán ismét csend és némaság borult a falura. Reb Lézer háza felé sötét árnyak lopództak. A falú négy zsidáját kérte magához az éjszákára reb Lézer. Öten laktak zsidók Udvarhelyen és az öt zsidónak ötszörannyi veszedelemtől kellett rettegnie, ha szerzetes-lovagok jöttek a faluba. Már együtt voltak mind az öten. A halkszavú reb Lézer, a keményöklű Eliezer, a bizalmatlan pillantású Simeon, Ávrom, a moldvai utak vámbérlője és Áron ben Jiszroel, aki borral kereskedett Moldvától fel egész Lengyelországig.

Ésster, reb Lézer leánya elhúzta a függő-

SCHADOW W.: Jákob panasza.

W. v. Schadow: Jakobs Klage.

Lamentation du Jacob.

nyöket az ablak elé, hogy áruló fény ide ne vezesse a kémkedő barátokat. A nehéz, bőrtáblás szentkönyveket odatette az asztalra a férfiak elé, aztán kiosont a szobából.

— Testvéreim, — mondta reb Lézer, — a franciskánus rend szerzetesei jöttek a faluba . . . A királyasszony küldte őket Bécsből . . . Tegnap beszéltem ausztriai vásárosokkal, azok figyelmeztettek: legyünk résen! A szombatosok ellen küldték őket, de elsősorban mi ellenünk fordulnak . . . Hisz tudjátok — ő szerintök — mi mérgezzük meg Krisztus hiveinek lelkét, hogy a Tóra felé forduljanak . . . Mi, akiknek törvényei tiltják, hogy gért vegyünk be magunk közé . . . Mit tehetünk mi róla, hogy Krisztus népének nagyobb gyönyörűsége telik a próféták tanításaiban, mint az apostolok cselekedeteiben! De mi vagyunk a bűnbak örök idők óta, mi ránk fog minden vétket minden kornak fia! . . . Óva kérlek benneteket: rejtsetek el a könyveteket, amelyből a tudatlan csak botorságot olvas, mentsetek meg az Írást, amely örök idők óta fegyverünk és pajzsunk! . . . Most menjetek, úgy ahogy jöttetek egyenként házatokba és amíg szerzetesek vannak a faluban, ne ismerjük egymást . . .

Simeon ki akart osonni elsőnek, de az ajtóban összeütközött valakivel. Rémülve tekintetek egymásra, mindketten megdöbbentek. Kovács Samu Dávid volt, Mózesnek, a pásztornak fia. Eliezer felszökött helyéről és megragadta a prédikátor fiát:

— Mit keresel itt Kovács Samu Dávid?

Miért leskelődöl utánunk? . . . Nem elég, hogy szent hagyományainkat ellopjátok, még könyveink után is leselkedel?

— Nem kémkedni jöttem, hanem segíteni rajtatok! — felelte halkán Dávid. — És perlekedésre most nincs idő . . . Üldözőink nyomomban vannak . . . A szerzetesek előbb titeket fogdosnak össze s aztán . . . aztán jövünk mi . . .

Reb Lézer a fiatal szombatos elé állt:

— És mivel érdemeltük ki, hogy ily féltő gonddal örködöl fölöttünk? . . . Miért teszed kockára ifju és drága életedet néhány öreg, görnyedthátú zsidóért?

Kovács Samu Dávid lesütötte tekintetét a vizsgálódó nézésű zsidók előtt, zavartan hebegte:

— Te kérded ezt Lázár, te, Eszter apja?

Eliezer és a többiek felkacagtak. Reb Lézer pedig, Eszter apja, összevont szemhéjakkal kérdezte:

— Hát Eszter miatt teszed? A lányom miatt aggódol értünk? Hát azt hiszed, őt is elveheted, mint hitünk tanításait? . . . Hát mi már szabad prédája vagyunk szombatosnak, barátnak, lovagnak, mesterlegénynek?

— Én . . . én nem prédára leselkedem, én engedelmes fiad óhajtok lenni, mindnyájatok testvére akarok lenni . . .

— Nem lehetsz fiam, mert nem a mi népünk szülöttje vagy és nem lehetsz fiam, mert . . . mert lányomnak már kiszemeltem hitvestársat. . . Eliezer, mondd meg néki tenmagad is ezt!

Eliezer odaállt Dávid elé. Az imént még ütésre készen álló kemény ökle ernyedten nyílt széjjel és így felelt reb Lézernek:

— Ha Eszter beengedte Dávidot, úgy tán nem idegenkedik attól sem, hogy kéblére hajtsa fejét . . . Ez a szombatos bizonyára nem zárt ajtókon keresztül pottyant közénk! Kérdd meg

lányodtól, ha Dávidhoz vonzódik, nincs egy szavam se: félreállok . . .

Kovács Samu Dávid hálásan tekintett Eliezerre. Reb Lézer beszólította lányát.

— Eszter, — kérdezte tőle a férfiak előtt — ismered ezt a férfit?

Eszter tejfehér arca pirosra gyúlt, hosszú szempillái selymesen borultak csillogó szemeire és szíve ijedten zakatolt.

— Ismerem őt apám, — felelte Eszter és a vér, mintha egy pillanatra visszalopódzott volna arcába. — . . . Ismerem őt . . . Kovács Samu Dávid, a prédikátor fia . . .

— Ismered, vagy. . . — és reb Lézer hangja halkra tompult, — vagy szereted? . . . Reb Lézer leánya felelj: ismered, vagy vonzódol hozzá?

— Apám, hogy kérdezhetsz ilyet? Leányod vagyok és hű leánya akarok lenni népemnek. . . Hogy szállhatnék szembe akaratoddal és népünk szent hagyományaival?

Reb Lézer fellelékzett és diadalmasan tekintett Eliezerre s Kovács Samu Dávidra. Dávid nem bírta el a sok gúnyos tekintetet és feje aláhanyatlott. Aztán, mintha minden szavát szívéből lüktető vére pergette volna le ajkairól, fájdalmas szaggatottsággal csak ennyit mondott:

— Ha fiad nem is lehetek, azért testvéretek akarok lenni . . . Vigyázzatok! És most óvjon meg benneteket az Ur . . .

Görnyedt vállait kiegyenesíté, még egyszer végignézett Eszteren és kilépett az ajtón.

Eszter eloltotta a mécseket és a vendégek kilopództak az éjszakába. A falura csend borult, a csillagok tündöklő fényben ragyogtak alá, csak a holdnak mintha sárga ábrázata gúnyos mosolyra húzódott volna.

Reggel maga elé hívatta Anzelmus barát az öt zsidót. Az öregek fáradt alázattal görnyedtek meg a hatalmas barát előtt, csak Eliezer nyaka merevedett meg dacos, konoksággal. Anzelmus végignézett az öt zsidón és tekintete Eliezeren pihent meg.

— Zsidó, nyakad igen kemény . . . Hoztam magammal kegyes szerszámokat, amelyek az ily kemény zsidót megpuhítják.

Eliezer már válaszolni akart, de reb Lézer feléje intett a szemeivel. És Eliezer nem szólt, csak lesütötte tekintetét.

— Kevesen vagytok zsidók! — mondta Anzelmus.

— Kevesen vagyunk, mégis folyton bennünket pusztítanak! — vetette oda keményen Eliezer.

Anzelmus úgy tett, mintha nem hallaná a szavakat és folytatta:

— Kevesen vagytok előttem, mert a császári hírnök jelentése szerint, többen vannak Udvarhelyen . . .

— Zsidók öten vagyunk! — mondta Simeon, de reb Lézer őt is elhallgattatta szemeivel.

Egy öreg palesztinai gyarmatos.
Ein alter Kolonist in Palästina. Un vieux coloniste de Palestine.

— Zsidók öten vagytok? — kapott a szón Anzelmus. — És akik *zsidó templomba* járnak?

— Látszik, hogy avatatlan vagy hitünk tanításaiban, — mondta reb Lézer hideg nyugalommal. — Mert különben tudhatnád, hogy őt ember nem képez egy gyülekezetet, amelyben az Ur nevét kiejthetné . . .

— Ravasz vagy zsidó, de kifogok rajtad! — mondta Anzelmus dühösen. — Elmehettek! . . .

Az őt zsidó kilépett és halkán magukban dicsérték az Urat, aki kimentette őket ebből a veszélyből is.

— — — — —
Már harminc napja voltak a szerzetesek a faluban, de semmi titoknak a nyomára nem tudtak jönni. Hiába tartott Anzelmus kihallgatásokat, maga elé vezettette a falu férfait, asszonyait, hajadon lányait, félénk gyermekeit: nem tudott meg semmit. Sem zsidó, sem szombatos nem árult el semmit.

Egy napon aztán a szerzetesek között kezdtek titokzatos hírek terjedni. Eleintén hal-
kan, félénken, aztán bátrabban, elkeseredettebben. Honnan támadt a hír: nem lehetett tudni. Csak napról-napra mint több és több szerzetes sereglett esténként a szakács Josephus köré. A szakács köré, akinek a sok dicsőségnek csak a morzsája jutott, s aki mindenkinek engedelmes szolgája volt. Josephust hallgatták, akinek a szent aszkézisben elhervadt arca dicsőségben ragyogott, amikor szerzetes társai hallgatták.

— Igen, igen, — mesélte estelen, — Anzelmus megcsal bennünket . . . Hűtlen a király-asszonyhoz, hűtlen szerzetesi fogadalmához és becsap bennünket is . . . Amíg mi szörcs-ruhában sanyargatjuk esténként ifju testünket és hideg kövön kúszunk az Üdvözítő kiszenvedett teste elé, azalatt ő a zsidólánnyal enyeleg a kertek alján . . . Zsidók közé jár és tán már a szombatosokkal is barátkozik . . . Különben hogy vesztegelnénk már harminc napja hiába ebben az eldugott faluban . . . Nem akarja megtalálni őket, mert velők szövetekezett . . . És nem is fogja megtalálni őket, mert mire közéjük téved, ott marad már közöttük Eszter szemeiért. . .

— Ostoba és gonosz vagy Josephus! — hangzott hirtelen a szerzetesek mögül. — Az Ur jámbor szolgája vagyok és a szent cél érdekében így kellett cselekednem . . .

A szerzetesek mehökkenve ismerték fel Anzelmust. Kezével egy lányt vezetett: Esztert, reb Lézer leányát.

Josephus gúnyos hahotára fakadt:

— Haha! . . . A szent cél érdekében zsidó lányokkal mászkálsz estelen! . . . A szent cél érdekében tán még zsidózó leszel magad is! . . . Avagy tán egyenesen zsidó?

Eszter reménykedve tekintett Anzelmusra. És Anzelmus eleresztette a lány kezét és a szerzetesek közé lépett.

Yemeni gyermekek egy szentföldi kolónián.
Kinder aus Yemen. Enfants de Yemen.

— Aki e lázítóval szóba áll, számüzetem a rendből! . . . Béklyót a kezére . . .

Két szerzetes vasraverterte Josephust.

— Én pedig elhoztam Esztert, a zsidó Lézer leányát, ki tanuságot fog tenni a zsidózók ellen . . . és a zsidók ellen is . . . Ő tán azt hitte, hogy magam is zsidó leszek a szép szeméért — és itt Anzelmus barát enyhén mosolygott, — de szívem elég erős volt szembeszállni a kisértéssel . . .

Eszter végignézett Anzelmuson és engedelmes szerzetes társain, aztán nagyot sikoltott és összeesett.

— Nem baj! — mondta Anzelmus. — Mire összefogatjuk a főbünösöket, magához tér . . .

— — — — —
Éjfélre, mikor a fegyveres barátok széjjelmentek a faluba, hogy összefogják a zsidókat és zsidózókat, üres házakat találtak. Csak Lézer találták meg könyvei fölé hajolva, kereste a szent utasításokat, mit tegyen, hogy leánya elszökött a szülői háztól.

Sem Eliezert, sem Kovács Samu Mózes, sem Dávidot nem találták. Anzelmus nem tudott egy hitetlent se vásra veretni, hogy magával hurcolja Bécsbe. Csak a szakácsot, a lázadó Josephust és Esztert, reb Lézer megtévedt leányát. De Esztert sem vihette magával Bécsbe. A hegyek között fegyveres csapat támadta meg a szerzeteseket, akik magukkal hurcolták a lányt.

A nép sokáig regélt arról, hogy a fegyveres csapatot két ifju: Eliezer és Kovács Samu Dávid vezette . . .

záz éve: megszületett. Alkotott: az élet legegységesebb tragédiáját igazul elpanaszkodta. Azután meghalt: és a hozzátartozók közül sírbaszálta vele minden sílány vagy középszerű.

Sírba szállt? Ez lett volna az igazságos: végzetes útja. De a természetesbe örökké belekontárkodnak az emberek.

Az Ember tragédiáján kívül semmit sem lett volna szabad Madáchból meghagyni. Ezzel az egyetlen, nagy, szent és igaz írással ő véglegesen eljutott oda, ahova mások útja sok vaskos kötetek kapaszkodóján át vezet. Egyetlen mondat, egyetlen gesztussal leábrázolta a lelkét. Megformálta az örök-szobra pózát. És újra és hiába: minden Életben ez a legvégső póz a fontos. Ami addig, amellet és azután esik: felejtendő szürkeség. Madáchnak nem lélekből: ihletelen akarásból mesterkedett drámái, versei, pikáns szubjektívumai muszáj-szemponthu belemagyarázóknak okozhatnak örömet, hivatásban hívó, őszinte embernek soha.

Irodalmi torzói közé tartozik az ötfelvonásos Mózes-tragédia is. Torzónak mondom, mert nekem a fragmentumba-veszett szépségnél jobban fáj a befejezett ügyetlenség. És Madách darabja az. Aristoteles reguláit és Shakespeare technikáját kellemetlen külsőségekben érti meg. Az egyik legörökebb biblikus problémát oktalan mesévé egyszerűsíti. És a Prófétából filisztert olvaszt.

A Mózes-megíró Madách Imre azt követte el, mint a drámáját igazolható kései esztétikusok. Ő Mózes életéből, ő Madách Imréből gyártottak köznapot. Egyugyanazon bűnbe estek. Aminthogy költő és próféta ugyanegy fogalom.

*

Valamint ahogy egyes nemzeti történelmek drámai részleteinek való és tárgyilagos meglátása s a meglátottaknak elfogultságtól mentes scenirozása ugyanazon nemzetbeli számára a lehetetlenséggel határos nehézséget jelent, ugyanúgy és ugyanakkora akadályt képez a keresztény és zsidó világ bármely hívője számára a Biblia színpadra vitele is. Őszintén: nem csak hogy nem lehet, de nem is szabad az Írásból színházat csinálni. Isten és az összes ideálok ellen való véték (ez az, amelyet Madách is elkövetett) a biblikus alakok, pózok és történtségek jelenbehozása. Súlyos merénylet, végső merénylet ebben a materiálissá korcsosult világban, amelynek egyetlen újra-tengető lelkitényezője a hit. És a bibliai dráma ennek gyilkolója. Kérgestenyérű szorítással ragadja ki a lelkek mélyéből az ottani kifinomult elvontságban élő s otromba, húsos masszaként a recsegő deszkákra dobja festett vásznak háttére elé. Az ideálok sorsa, hogy csalódjunk bennük. De örömmel

kell kikerülni azt, ami a muszáj hatalmán kívül esik. Ne vigyük a hamispátoszú színpadra és a felületes filmmasina elé a Könyvet. Mert népszónokot maszkíroz a színész a prófétából, Shylockká játssza már az Urat is és lipótvárosivá hizlal minden Sulamitot. Nagy, szent hívések omának romba a komédiássá vetkőzött Ősök láttán és az egykori, misztikus, valóság-szimfóniából a modern moziverkli ál-muzsikája nyög ki . . .

*

Befejezésül és engesztelődésül ideválogatom Madách Mózes-drámájának egy-két részletét. Bizonyságául annak is, hogy nincs oly elvetéltség, melyben élet-mag ne lappangna, aminthogy nincs oly élő-remek sem, melynek ne találkoznának hibába-halt töredékei. Az Ember tragédiájának nagyszerű kompozíciójában is akad itt-ott kellemetlenül elrajzolt vonás és a „Mózes” elhibázott vázlatából is kivillannak megkapó színek.

Mózes szól. Mindegy, hogy mondhatta-e vagy sem, amit Madách a szájába ad. Születésének százados évfordulóján nekünk csak az fontos, hogy e szavakból egy keresztény-magyar poéta nyilatkozik:

... Most jól hallgassátok meg végszavam,
Tudjátok, sir széléről intelek. —
Előttünk áll a frigynek sátora,
Melyben törvényünk s istenünk lakik.
Ha e törvényt, melyért egy nemzedék
Hanyatlott porba órási szenvedés közt,
Melyet nem múló szent okmány gyanánt
Ezreknek hulló vére megpecsételt,
Elhagyná a nép, mely Isten kegyéből
Oly annyi nép közül megnyerte azt:
Ha alkuvásnak dobná tárgyaul,
S idegen Isteneknek kedvéért
Egy szent sorában megcsönkítaná:
Átkoknak átkát én kérném fejére
És annyi nép közt ő lesz az utolsó.

— — — — —
S jövőben is az lesz közötted az első,
Szívében a törvényt ki hűn megőrzi,
Ezrek felett, kik dús örökben élnek,
Bár nem lesz talpatnyi földje is. —
Mert nem hitvány göröngy, melyet tapodsz,
De a sátor törvénye tesz zsidóvá.

— — — — —
Van-e más törvény, minthogy Izrael
Testvér legyen. Egy bú és egy öröm
Lakozzék minden férfiúi szívben.

— — — — —
Maroknyi nép vagyunk fiam. Köröttünk
Tengernyi az ellenség. Gyűlölet
Tarthatja csak fenn népét Izraelnek.
A szeretet csúfosan elolvasztaná...

SZÁSZ ZOLTÁN: NORDAU MIKSA.

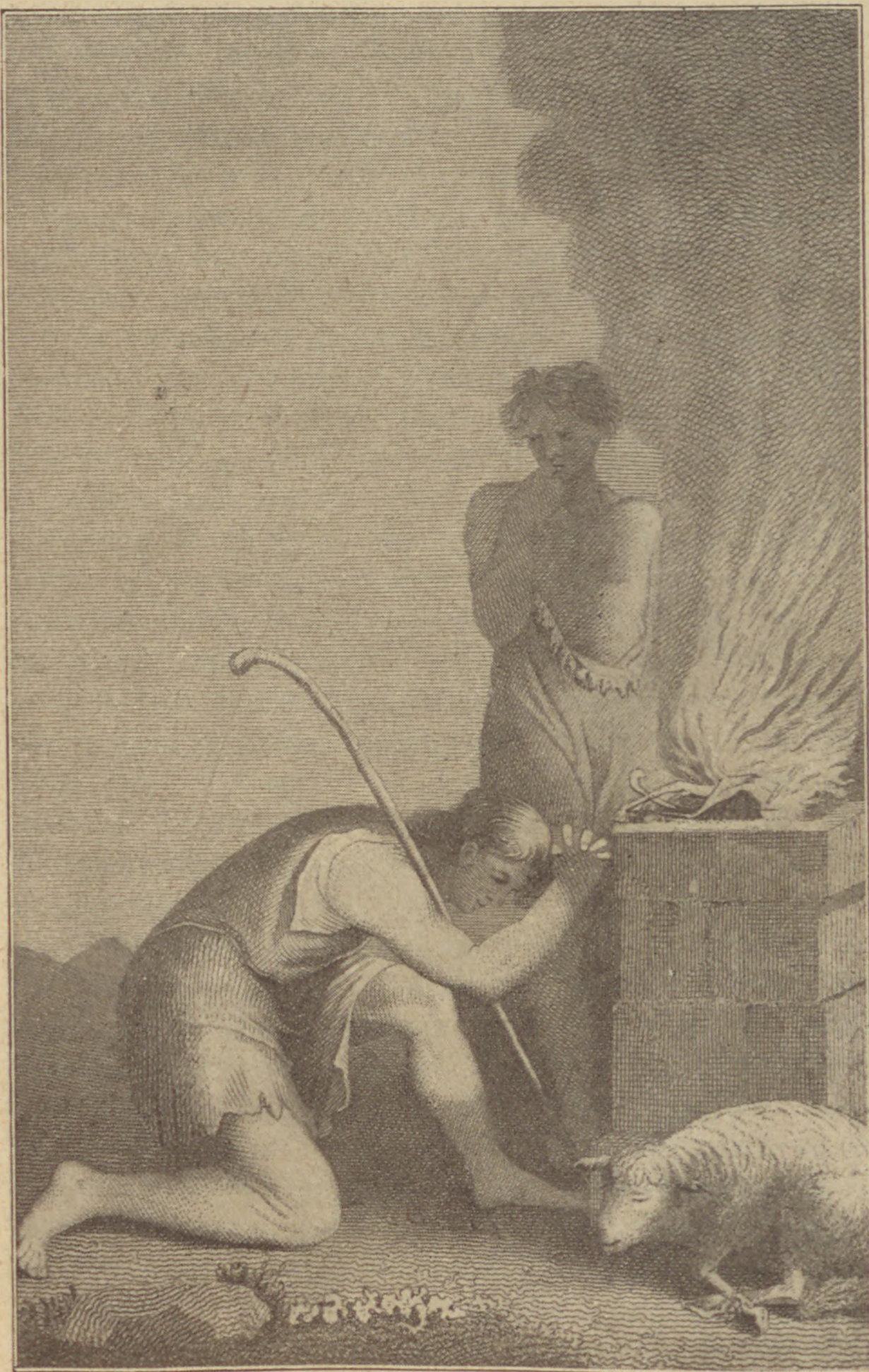

világháború utáni szellemi zűrzavar közepette, mikor egy rettenetes vérgőzös porfelhő akadályozza meg a multbatekintést, meghalt a világháború előtti európai szellemi élet egyik legnagyobb alakja, Nordau Miksa.

A sajtóból, ebből a legelső világhatalomból kiemelkedő tribünnak egyik legmagasabbján állt ő s hallatta két világrészre, sőt tulajdonképpen az egész bolygóra hallható hangját. Bár hatalmas, a legszigorúbb tudományossággal megalapozott s legmélyebb intuicióból fakadó érzékkel felépített filozófiai könyveket is bocsátott világgá, bár regényeket és színdarabokat is írt, egyszerűen bár író is volt a szónak sajátos és nemes értelmében, mégis a köztudatban mint az ujságírás hatalmas és modern fegyverével hadakozó óriás élt a legelevenebben. A világpublicisztikának, az egész emberiség sorsát felfogni és irányítani törekvő s emellett a legfrissebb mával összefüggést tartó irodalomnak volt páratlan tehetségű munkása. Ilyen értelemben volt ujságíró már Montaigne, ez a marannosz-anyától származó félzsidó 16. századbeli francia író, Voltaire, akinek egyénisége sokban hasonlít Nordauéhoz, nálunk pedig Széchenyi, Eötvös s a legnagyobb magyar ujságíró, Kossuth Lajos. Nordau életmunkája abban állott, hogy felfedte a mai kultúr-emberiség társadalmi berendezkedésében és gondolkodásmódjában kialakult káros intézményeket és téves elveket, legbelsőbb életösztöne arra hajtotta, hogy az egész mai emberiséget egy hatalmas kurára, mondhatnám szalverzanhigany kurára fogja, hogy ez ne csak a felszínen látható fekélyeket és foltokat vetkezze le, de megtisztulva a legbelsőbb szöveteibe és vérereibe lopakodó fertőző anyagoktól, testben és lélekben teljesen megújuljon. Az ilyen kurát hirdető iránt sok ellenszenv, sok gyűlölet támad fel, mert az emberiség, akár csak a gyermek és a műveletlen tömeg, irtózik fájdalmas injekcióktól, sőt már annak tudomásulvételétől is, hogy súlyos kórban szenved. Nordauban volt valami a zsidó szellem legmagasabb megnyilatkozásának emberfölötti hordozóiból: a prófétákból. Ezek is egy nemzetfölötti, az egész emberiséget átfogó s az egész emberiséget megjavítani törekvő szellem szétárasztói voltak: de ezek is az igazság és szeretet tanát olykor zordon haraggal, könyörtelen élességgel hirdették s nem kimélték se a társadalom ormán csillogó hatalmasokat, se a szélesen terpeszkedő tömeget. A prófétai hang nem a fuvola szelid és lágy csobogása, se a kamara-zene finom és szalónias összhang-omladozása, hanem harsány tárogató szó, az utolsó ítélet olykor recsegő trombitája. Ilyen volt Nordau hangja is.

Mikor Südfeld Miksa a mult század köze-

pén egy régi litván rabbicsalád sarjaként a pesti Dohány-utcában megszületett, akkor már, mint Petőfi énekelte, Európának „elzugtak forradalmi”. Mikor a nyolcvanas években Nordau név alatt könyveivel, melyek közt első nagy sikerét a „Die Konventionellen Lügen der Kulturmenschheit” jelentette, Európaszerte feltűnt, akkor az elzugott forradalmak során kialakult európai társadalmakon a belső szerves betegség tünetei már aggasztóan jelentkeztek. Voltaire a felvilágosulásért, a túlvilág nevében üzött butítás és zsarnokság ellen harcolt, főleg ennek leghatalmasabb képviselője, a katolikus klerikálizmus ellen: ez volt a nagy feladat a XVIII. század felszabadítása érdekében. Nordau egy állítólag liberális századdal állt szemben, ahol a politikai jogegyenlőség törvényileg biztosítva volt ugyan, de azért egyrészt temérdek intézmény, törvény, szokás, közfelfogás lehelte a maradiság szellemét, másrészt az egoizmussá fajult nemzeti és személyi individualizmus antiszociális szelleme töméntelen forrásból bomlasztotta az emberiség erkölcsi és szellemi értékeit. A világháborúban

Kájin és Ábel. (Régi metszet után)

összeomlott Europa bomlási csirái ellen két fronton is küzdött: egy ujító és egy konzervatív harcot vivott, aminthogy kivéve holmi jezsuita vagy bolsevista destrukciót, minden még oly heves haladó szellemnek is csak a létező értékek folytonos kimélése közben szabad a szükséges új értékeket kiépíteni. E sajátos kétfrontuság még erősebben akcentuálódott Nordau másik nagy művében: a századfordulón megjelent „*Entartungban*”. Ha az ember visszaemlékezik erre a könyvre, mely a mi kulturánk elfajulási tüneteit irodalomban, művészetben, szellemi életben mutatja ki, sőt felveti azt a problémát is, hogy érdemes-e tovább is ennek a kulturának útjain előre haladni, Spengler Oswald: „*Untergang des Rheinlandes*” című könyvének olvasása közt különös prófétai megérzések hordozójaként jelentkezik Nordau. Pedig alig lehet két könyvet találni, melyek kevésbé hasonlítanak egymáshoz: valószínűnek tartom, hogy Spengler nem is olvasta az Entartungot, annyira más az a racionalista, természettudományos, haladó szellemű, liberális világnézetű könyv, mint a merész intuiciókat kinyilatkoztató, az irracionizmus dicsőségét zengő, a szociális reakció felé hajló s a cezarizmust nemcsak jósló, de a bele való nyugovást is ajánló „*Untergang*.” Közös azonban mindkettőben az, hogy a mi nyugateurópai művelődésünket súlyos, organikus bomlás jeleivel borítottak és telítettnek vélik. Persze Nordau jóval a világháború előtt fedezte fel, hogy Európa beteg, akkor mikor az átlag-emberek a kicsattanó egészség színének vélték ábrázatának kendőzött piroságát, Spengler pedig most, amikor a vak is látja, hogy lefelé zuhanunk, fedezi ezt fel nagybölcsen. De más különbség is van azonban a kettő közt. Nordau annak dacára, hogy az európai szellemi életben mindenütt, igen sok esetben tévesen elfajulást és betegséget látott, azért mégis optimista volt s kulturánkat csupán betegnek, de végeredményben gyógyítható betegnek tartotta, Spengler azonban egyszerűen öregnek tartja, ami tudvalevőleg olyan betegség, amelyre nincs orvosság.

Nordaunak, hallatlan ismertsége dacára, írásainak széleskörű elterjedtsége ellenére — vagy talán éppen ezért — igen sok ellensége volt. Sőt azt lehet mondani, hogy dicsőségének napját állandóan a gyűlölködés, a kicsinylés gőzköre fogta körül. Nem csak a politikai reakció-sok gyűlölték benne a haladó szellemű zsidót, aki „két Franciaország” című művében kifejtette a nagy forradalom hagyományain épülő Franciaország igazát és fölényét a klerikalizmus és nacionalizmus Franciországaival szemben, de igen sok modernáló és kritikus is a meg nem értő s földi isteneket, Wagnert, Ibsent, Tolsztojt, Nietzschet, Rodint lebecsülő esztétikust is. S tagadhatatlan, hogy történelembölcsele publicistának Nordau nagyobb is volt, mint kritikusnak.

Bár ma harminc-negyven évvel ama nagyságok pályájának zenit-ideje után, melyeket ő lebírált, látjuk, hogy valóban nem annyira ezek az elsőrangú nagyságok, de igenis azok a másodrendű divathirességek, akik ezek mellett részben reflexfényben tündököltek s akiket Nordau szigorúan értékelt, ma már irodalomtörténeti kuriozumokká hanyatlottak. Nordau ellenségei közt legnagyobb számmal a művészvilág nyárspolgárai s az ügynökkritikusok voltak. Amazok kötelességüknek tartják minden irodalmi és művészeti irányzat végletekig hű alattvalóiként minden kritikai ellenvéleményről lemondani, emezek a keletkező dicsőségek üzleti kihasználói. Nordaut pedig elsősorban a mindenkitől és mindentől független, egészen a mániákusságig menő kritikai önállóság s a megvesztegethetetlen, önzetlen eszme- és igazságszeretet jellemezte.

A társadalombölcse, az utazási író, az esztétikus és kritikus, a publicista és tárcaíró Nordau élete végén egyszerre egy új misszióval homlokán jelent meg. Népvezér lett a szónak jó értelmében s az a nép, melyet maga mögé sorakoztatott, a legszétszórtabb, legsokszínűbb, legkevésbé összefűzött az összes népek közt: a zsidó. A pesti rabbisarjat, aki egész életében típusa volt minden irracionális kinyilatkoztatási tantól huzódózó, minden nemzeti jelleget szellemében minimumra redukáló, nemzetközi, Európa-amerikai kultur-embernek, kissé meglepő volt a vallástól sarjadó cion-eszmétől ihletett s a mai európai kulturától, ha nem is távolodó, de beleasszimilálódni nem akaró zsidó nacionalizmus élén látni. Jó volna e jelenség lélektani magyarázatát nyújtani, de most nem vállalkozom erre. Tény, hogy cionista vezér lett s ragyogó írásokban és beszédekben küzdött ezért az eszméért. Halála épp ezért az összemberiség keretében különösen fájdalmasan érinti származásban közös társait, a zsidókat. Spinoza, esetleg Heine óta ő volt a legnagyobb zsidó elme. Amazok fiatalon kiléptek a zsidó vallási közösségből, ez öreg korában megteremteni akart egy új zsidó közösséget, illetve felújítani az ősrégit. Mind e nagyoknak sorsa zsidó sors volt.

Lilien rajza.

Rejtélyes jelenségnek tekinthető-e, hogy Nordau, a világhír trónusán ülő társadalombölcész, az egész világot megjavítani akaró publicista és harcos, élete végén viszont elnyomott népéhez és csak ennek akart prófétája, megváltója lenni? Másoknak lehet ez a „leszállás” titokzatos és magyarázatra szoruló pszichológiai rejtély. De a zsidó lélek ismerői előtt Nordaunak ez a metamorfozisa egészen természetesnek tűnik fel. Sőt éppen akkor kellett volna csodálkoznunk, ha Nordau mint igazi szellemi nagyság még élete alkonyán sem találta volna meg az utat, amely a zsidósághoz vezeti őt vissza. Kis opportunusok, a világsiker árján uszkáló színes kérészek, meg tudják tartani végig azt a magukra kényszerített közömbösséget, amely mint áthatlan kéreg választja el őket a népüktől, a fajuktól. De egy Nordau, akinek a szíve nyitva volt minden igazságtalanul ejtett seb fájdalma előtt, nem maradhatott örökké elzárkózott éppen saját fajtajának tragikus sorsa elől. Aki egész életére az igazság fanatikus harcosává szegődött, kellett hogy végre igazságot szolgáltasson saját népének is. Nordau, aki „a kulturemberiség konvencionális hazugságainak” oly kiméletlen leleplezője volt, nem hagyhatta örökké leleplezetlenül éppen azokat a konvencionális hazugságokat, amelyekkel a képmutató liberálisizmus korában a lappangó zsidókérdést szerették volna elkenődni, vagy legalább is homályosra lefátyolozni. Nordau világos, éles látásra törekedett mindig, meg kellett tehát végül látnia világosan és tisztán a zsidóság ferde, abnormis helyzetét is.

És ebben a világos, tiszta látásban nem kimélhette a zsidó írók, művészek, publicisták, kritikusok nyitott sebeit sem. Nordau meglátta a saját tragikumát is és volt benne elég bátorság és lelkierő, hogy magára nézve is a leghatározottabban levonja a konzekvenciákat.

Hogy mik ezek a konzekvenciák, azt Nordau maga fejti ki a leglogikusabban abban a levélben, amelyet 1910-ben hozzám intézett. Büszkeséggel tölt el a tudat, hogy a Mult és Jövő előfutárjának, a Magyar Zsidó Almanachnak megindítása váltotta ki Nordau lelkéből ezt a valloást, amely még mindig nem kapta meg a fontosságánál fogva megillető nyilvánosságot. Előszót kértem a mestertől a műhöz, amely az új zsidóság irodalmi és művészeti kulturáját igyekezett bemutatni. Nordau, aki irodalomban, művészetben, kulturában csak egyetemes értékeket ismert, talán némi idegenkedést érzett a „zsidó renaissance” üres jelszavaival bujálkodó ifjúsággal szemben, amelyben egy újfajta sovinizmus felburjánzását látta, és azért — amint írja — előre borsózik a háta, ha arra gondol, hogy a

Magyar Zsidó Almanachban is sok szó lesz a „zsidó reneszánsz”-ról, amelyet szerinte felületes, bécsi zszurnalisták találtak ki és hoztak forgalomba.

„Reneszánsz névvel jelöli a történetírás — írja Nordau levelében — azt a kulturmozgalmat, amely a XV. század második felében Itáliában támadt és egy század leforgása alatt átalakította egész Európa szellemi életét. A hellén-latin tradíció számai, melyeket a kereszténység kettévágott, újra egybefonódtak és a középkor ezeréves éjszakája után újra felragyogott az európai népeknek Plato és Sophokles napja, a gondolat-szabadság, az emberi méltóság világa. Zsidó reneszánsz ebben az értelemben nincsen, nem is lehet. Nekünk cionistáknak mindig szem előtt kell tartanunk, hogy számtalan halálos ellenségünk tudatos rosszakarattal figyeli minden nyilatkozatunkat, minden mozdulatunkat. Nekünk nem szabad állítanunk, csak olyat, ami megállja a legkeményebb próbát, a legharagosabb kritikát. A zsidó reneszánszról szóló frázis pedig gúnycacajt kelthet ellenségeink körében, mert tényekkel valóban nem igazolható. Jámbor nagyizolás, vagy önámítás az egész, melyre sem a cionizmusnak, sem a zsidóságnak szüksége nincsen.

„A modern politikai cionizmus nem változtatta meg tizenháromeves léte alatt a zsidóság szellemét. Nem teremtett zseniket, talentumokat és nem varázsolta elő halhatatlan művek flóráját. A jelenkornak igazán nagy zsidói részben — fájdalom — nem cionisták, részben meg nagyságuk a cionizmussal semmiféle összefüggésben nincsen. Hogy Israeles pompásan fest, Lilien szépen rajzol, Glitzenstein nagytehetségű szobrász, Zangwill Anglia első regényírói között foglal helyett: ez éppoly kevésbé a cionizmus hatása, mint az, hogy Ehrlich nagy kémikus, Loew nagy fiziológus, Leopold Landau nagy orvos, Hermann Cohen nagy filozófus. A cionizmus feladata nem is az, hogy közvetlenül zsidó zseniket neveljen, mást akar, többet és nagyobb: megteremteni az előfeltételeket zsidó zsenik támadásának, előkészíteni a hazai talajt, amelyből ők maguktól minden kertészkedés segítsége nélkül sarjadnak.”

Minthogy a „zsidó reneszánsz” kifejezés Martin Bubernek köszönhetette eredetét, de legalább is népszerűségét, elküldtem Nordau levelét Bubernek, hogy fűzze hozzá megjegyzéseit. Buber kifejtette, hogy a „reneszánsz” szóval lehet jelölni minden új felvirágzást, minden látható fellendülésnek és megújuló életnek korszakát és különösen azt, amely egy régebbi virágkorhoz kapcsolódik. És a zsidóságnak is van antik világa, a zsidó fajnak is volt klasszikus kora, miért ne kereshetné vele a kapcsolatokat? Sőt mi több, ez meg is történt. Ezt jelenti a héber nyelv feltámadása és Palesztina ujjáélesztése.

A régi belzi csodarabbi.

Der Zaddik von Belz.

Sőt a zsidó reneszánsz már a „chászidizmus” és „haszkála” szellemi mozgalmaival kezdődött, a cionizmus csak tudatossá tette az akaratot a zsidó megújódásra, a testi és szellemi ujjászületésre.

Aki Nordau levelét és Buber megjegyzéseit egymásután elolvassa, mindjárt megállapíthatja, hogy kettejük között lényeges ellentét tulajdonképpen nincsen is. Nordau is talajt és előfeltételeket akar teremteni a zsidó lélek megújódásának, csak a nagyzó szótól ijed meg, mert nem ismeri aényt, hogy ez a megújódási folyamat már meg is indult. Ha Nordau olvashatta volna eredetiben Bialik, Csernichovszky és a legifjabbak héber költészetét, ha ismerhette volna azt a csodálatos fellendülést, mely a héber irodalmat az utolsó néhány évtizedben virágzásba szökkentette, bizonyára büszkén állapította volna meg, hogy az ujjászületés csodája már itt áll előttünk és „a középkor ezeréves éjszakája után újra felragyogott a judeai próféták napja, a zsidó emberi méltóságának világa.” De Nordau ezt az egész héber kulturmozgalmat csak mint „outsider” kísérhette figyelemmel és a távoli remények sötét horizonját kutatva, nem látta meg a kelő napot. Achad Haam műveit megismerte német fordításban és bizony nem lelkesedett. Ő nagy mértékkel szokott mérni sub specie aeternitatis, és rég túl volt azokon a problémákon, melyekkel Achad Haam a ghetto ünnepezt filozófusaként lépett fel. Nordau a lengyel-orosz ghetéből is Spinozát várt és ezért volt olyan nagy a csaló-

dása. Bialik, Csernichovszky költészetének pedig még mindig nem jött el német tolmácsa és átköltője. Buber lelke ellenben megittasodott a chászidizmus költészetében, az új héber poéták lirájában és prózájában, amely, ha nem is hozta még létre a halhatatlan művek flóráját, máris sok sajátos művészi értéket adott az emberiségnek.

De ha Nordau nem is ismerte a héber irodalmi reneszánsz pompázó gyümölcseit, reneszánsz-embernek mutatkozik abban, hogy a zsidó talentumokat általában vissza akarja plántálni mint hű kertész a zsidóság talajába, hogy a zsidó kert a ragyogó flóra gazdag diszében jelenhessen meg a világ előtt. És amit Nordau levelében mond, tisztára önvallomás:

„A zsidó nép sohse volt szegény talentumokban. Munkásságuk sulyra és minőségre egyaránt hatalmas, különösen mióta az általános európai kulturában közreműködnek, azaz körülbelül másfél évszázad óta. *De ezeknek a zsidó talentumoknak szégyenletes ismertetőjelük, szinte közös vonásuk, hogy nem érzik és nem vallják magukat zsidóknak*, sőt ellenkezőleg, nagy gondal igyekeznek, hogy zsidó sajátosságukat, amennyiben tudatában vannak, minél jobban, a leghalványabb nyomig is eltüntessék.

„Amennyiben tudatában vannak. Itt a bökkenő. Fanatikus sovinsztái lettek a gazda-nemzetek nacionalizmusának, nagy lármával asszimilálódtak, *megváltoztatták nevüket is* — ahol lehetett — fátyolt borítottak eredetükre, keresztény vagy keresztényeskedő világnézettel kokettáltak, ha már nem is keresztelkedtek ki, és *abban a hitben ringatóztak, hogy zsidóságukat teljesen eltüntették, felismerhetetlenekké váltak.*

„Persze csak önmagukat ámitották, de senki mást. Öntudatlanul is, a színészkedés dacára zsidó volt egész gondolkodásuk és minden alkotásuk; oly szembeszökően zsidó, hogy a nem zsidók mind rögtön felismerték és zsidónak kiáltották ki. *Mi haszna, hogy Baruch — Ludwig Boerne, hogy Heine — keresztény lett, hogy Auerbach a sváb parasztot ideális költői alakká magasztosította, hogy a kikeresztelkedett Mendelssohn Bartholdy a Reformáció Szimfóniáját komponálta, hogy Meyerbeer a „Hugenották”-at a Luther-chorale köré költötte, hogy Weith felfeltálta a festészetben a nazarétaságot, hogy Liebermann a „Jézus a templomban” című képpel debutált, hogy Antokolszkynak mesterműve a Krisztus; vagy mit használt a professzoroknak, hogy antiszemiták lettek, a zsurnalisztáknak, hogy minden zsidó vonatkozást rendszeresen bojkottáltak lapjukból; mégis fájdalmasan kellett látniok, hogy Menzeltől Bartlesig a „Zsidóság az irodalomban” a gúny és szitok kedvenc témája volt, hogy Wagner Richard „Zsidóság a zenében” című munkájában Mendelssohn és Meyerbeerrel példálódzik, hogy az antiszemiták*

eredményes keresztes háborút viselnek „az egyetemek és a sajtó elzsidósodása” ellen. A talentumos zsidók eltagadtak mindent, ami bennük zsidó volt; a zsidóság ellenségei pedig buzgón kiszimatolták, hogy aztán mint szégyenletes titkos betegséget denunciólják. Így aztán mondhatni, hogy Európa szellemi életében hivatalosan és elismerten zsidó talentum nem létezett.”

Ha Nordaura magára nem is illik mindaz, amit itt elmond, annyit azonban mégis le lehet szögezni, hogy ő is Südfeldből lett Nordauvá és halálosan sértve érezte magát, amikor az egyik lap leleplezte, hogy „eigentlich: Südfeld”. Ő is évtizedeken át részese volt ama korabeli írók közös és szerinte szégyenletes vonásának, hogy nem érezte magát zsidó talentumnak. Talán Nordau sem gondolt arra, hogy őt, aki a vallást konvencionális hazugságnak minősítette, zsidó voltával fogják akarni megsebesíteni az ellenségei, talán nem hitte volna, hogy őt, aki az egész világ szenvedését érzi szívében sajogni, zsidóra hegyezett nyilakkal fogják teleszurkálni. Miként nagy kortársát és fegyverbarátját: Herzlt, Nordaut is a zsidógyűlölet kergette vissza a zsidósághoz és itt új harcteret talált, amelyen a küzdelem új céllal kecsegtette fáradt életét. Ezen a metamorfózison mentek át kortársai is oly sokan:

„Ez változott most meg — írja Nordau levelében — és ezt a változást mindenestre a cionizmusnak kell betudni érdemül. A cionizmus egy szállal sem gyarapította a talentumos zsidók számát, de megtanította őket, hogy zsidó talentumoknak érezzék és adják magukat. Nem reneszánsz ez, de változás a viseletben és ezzel együtt változás a magatartásban. A zsidó talentum nem cicomázza, nem frizirozza magát többé „urí” módon, hogy ne tűnjék zsidónak, hanem mutatja a fejét és az arcát úgy ahogy van és ezért frissebb, természetesebb azóta. Szava igazabban, harmonikusabban cseng és nem zavarják disszonáns, fátyolos hangok; munkája szabadabb és eredetibb. A zsidó talentumok nem tartják kötelességüknek, hogy csupán zsidó témákat dolgozzanak fel; tudományos téren ez nem is volna lehetséges, mert hiszen nincsen sem zsidó matematika, sem zsidó kémia, vagy ó-filológia. Maradnak továbbra is az általános európai kultúra főmunkásai, de azt akarják, hogy az európai civilizáció hordozóinak zsidó csoportjaként tudják és ismerjék el őket, műveiket, mint Európa szellemi munkájának zsidó részét adják. Némelyek örülnek ennek, mások bosszankodnak, de mindenki egyaránt meglepődik rajta. És ez az új, ami a cionizmus hatásának köszönhető.

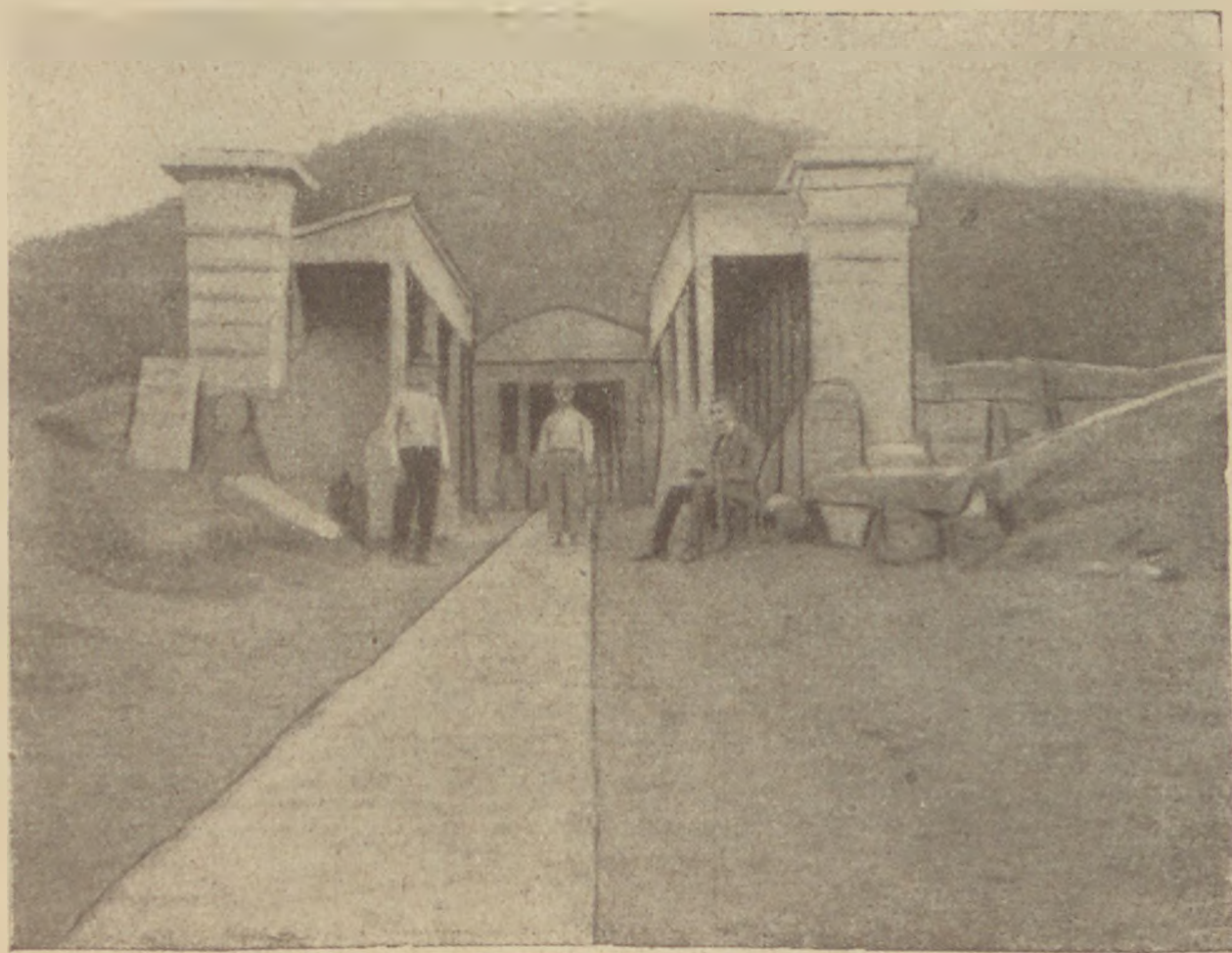
„Ez az új nagyot jelent. De a cionizmus ennél nagyobbat is művel. Ha majdan sikerül neki egy zsidó népet, régi zsidó talajra egybegyűjteni és nemzetté szervezni, akkor a zsidó talentumok lelkében, mély gyökereken át csodás nedvek szí-

várognak, amelyek pompázó színekben hajtják virágaikat. Még az sem lesz „reneszánsz”, mert a nemzeti zsidóság sem skatulyázhatja be magát, nem szakítja meg az összefüggést a kor általános kulturájával, soha egyetlen pontban sem. De a világ civilizációjának kristályában új lapot csiszol, új szineffektusokkal, új ragyogással.

Páris, 1910 november 23-án.”

*

„Reneszánsz”-e vagy „változás a magatartásban” mindegy. Bizonyos, hogy a zsidó Nordau: egy ujjászületett Nordau. Az antizsidó szellemű Nordauban, a „konventionelle Lügen” Nordaujában volt valami diszharmonikus, valami nyugtalanító, valami destruktív-féle, a zsidó Nordau szava harmonikusan cseng és nem zavarják disszonáns hangok. A zsidó Nordau nem rombol, hanem épít és az építés érzése fel-emelőbb mint a rombolás tudata. A nemzetközi európa-amerikai ember megnyugtatta mintegy önmagát, hogy ő mint zsidó species is az európai civilizáció hordozója marad és hogy a nemzeti zsidóság sem skatulyázza be magát és nem szakítja meg az összefüggést a kor általános kulturájával. Igaz. De fölösleges a megnyugtató. A zsidó szellemi élet még a középkorban sem volt elzárt ghetto, hanem mindig belekapcsolódott a korok és nemzetek szellemi áramlataiba, Juda Halévi és Gabirol gyökeret eresztett az arab irodalomba, a római Manuello még a frivol olasz tónus előtt is megnyitotta a héber költészet kapuit, Izrael Nadzsara arab, török és perzsa melódiákra írta verseit Palesztinában, — miért skatulyázná be magát ma a zsidó szellem és miért ne volna reneszánsz, ha az ősi földön, ősi nyelven feléled az ősi kultúra és a klasszikus héber tradíció szálai, melyeket a Golusz kettévágott, újra egybefonódnak és új szint visznek bele a világkultúrába?!

Egy tunisi temető bejárata.
Eingang eines jüdischen Friedhofes in Tunis.

KRÓNKA- KÉSZEMLE

A MULT ÉS JÖVŐ ÚJ KIADVÁNYAI.

Nehéz viszonyok között, a nyomdatechnikai és egyéb akadályokkal küzdve teljesíti a Mult és Jövő hivatását és folytatja küzdelmét a zsidó kulturáért. Míg hetilapja a zsidóság jogaiért és sérelmeinek orvoslásáért száll síkra, művészeti folyóirata tisztán művészi eszközökkel igyekszik a zsidó szépség glóriáját megőrizni és újabb fejlődés felé vinni.

Könyvkiadványainak sorozatát is folytatja a Mult és Jövő, így a napokban három új könyve hagyta el a sajtót. Egyik a Mult és Jövő Almanachja, amely egyrészt összefoglalása az antiszemita-kurzus utolsó esztendejének és teljes naptárt hoz az 1923-ik évre, — másrészt gazdag irodalmi és művészi tartalmat nyújt. Van benne novella, vers, elbeszélés, régi történelmi karcolat, régi szédertál és Hagada-illusztrációk,

Kelen Hugó zeneszerző és Kelenné Hirschl Rózsi zongoraművésznő.

bibliai képek, modern festők műveinek reprodukciói. Ára 400 korona.

Ugyancsak e napokban jelent meg Zangwill kis peszachi regénye a „Chad-Gadja”, amely Velence színes, csillogó háttérében játszódik le és legnagyobb oldaláról mutatja be a zsidóság nagy elbeszélőjét. A kis regény érdekes bibliofil kiadásban jelent meg, lamenteles papíron szép piros-fekete nyomással. a Chad-Gadja meséjének illusztrációival. Az izléses, finom könyv bizonyára sok örömet szerez majd azoknak, akik a könyv külső köntösét is értékelik. Ára 200 korona.

A Mult és Jövő harmadik kiadványa Patai József Kabbalájának ötödik kiadása. (Lelkek és titkok, 19 misztikus novella, elbeszélés, legenda a kabbala és a chaszidok világából.) Ez a népszerű könyv, melynek eddigi kiadásai mind a legrövidebb idő alatt fogytak el, ma már a külföldön is a zsidó irodalom egyik legkeresettebb könyve lett. A Jüdischer Verlag most rendezi sajtó alá német nyelven második kiadását, Jeruzsálemben pedig héber nyelven fog napvilágot látni. A héber fordítást Feuerstein végzi. Amerikában angol fordítása most van készülöben. A magyar Kabbala ötödik kiadása izléses köntösben, a régi alakban jelent meg. Ára 600 korona.

KELEN HUGÓ.

Kelen Hugó, mint a modern zene nagyratörtött művelője elismert nevet vívott ki magának már eddig is zenei körökben és most, mint annyi más értékes művész, ő is a Mult és Jövő pódiumán jutott az őt megillető nagyközönség ünnepléséhez. De ennél is mélyebb örömmel regisztráljuk, hogy Kelen ízig-vérig modern művészete a mi kultúrestélyeink és a mi kultúrtörökvéseink kapcsán fonódott össze a zsidó művészettel. A bibliai estén négy biblikus kompozícióját mutatták be, melyeket Patai József verseire írt. A mélységesen finom, hangulatos dalok Basilides Mária előadásában, aki a nemességig tökéletes előadóművészettel interpretálta azokat, nagy hatást tettek az áhítatos közönségre és szakértő zenei körökben is méltó feltűnést keltettek. A hallgatóság csodálkozva állapította meg, hogy már modernség és zsidóság a zenében sem ellentétesek, a legmodernebb törekvésű művész is csak nyer, ha leszáll a zsidó psziché mélységeibe. A zsidóság, az örökkön élő szellem nem jelent konzervativizmust, a hozzá való visszatérés nem jelent megállást, hanem új lendületet, új szintet, új erőt. Népdal-estünk néhány chasidus-éneket, yemeni és babilonai zsidó népdalt mutatott be Kelen átírásában, aki mesterien festette alá a népdal egyszerű, szívből fakadó dalos hullámlását. Kelen Hugó felesége, Kelenné Hirschl Rózsi szintén elismert művésznő, a bibliai estén zongorán interpretálta a biblikus melódiák szépségeit és nemes muzikalitással vitte bele a hallgatók lelkébe a zsidó dalok hullámlását.

PATAI JÓZSEF SZLOVENSZKÓI ELŐADÁSAI

A pozsonyi hitközség hívta meg az idén elsőnek Patai Józsefet, meg is jelölve a témát, hogy előadást tartson a kabaláról és a chaszidizmusról, amelyről „Kabbala. Lelkek és titkok” című könyve szól. Patai szívesen tett eleget a meghívásnak. Az előadás a Primás-palota zsufolásig megtelt gyönyörű tükörmébeben folyt le. A város és a vidék egész intelligenciája felekezeti különbség nélkül jelent meg. Dr. Lichtner Jenő, a pozsonyi hitközség elnöke, aki

a sorozatos előadások rendezésével a zsidó kultúra terjesztése terén úttörő munkát végez, emelkedett hangú megnyitó beszédében méltatta Patai érdemeit: „Ünnepnek tekintjük az ő megjelenését közöttünk, szeretettel köszöntjük a zsidóság vezérét és követjük tanításait“. Másfél órás előadásban ismertette Patai József a Kabala fenséges költészetét a chaszidizmus eszmevilágát és poézisét összehasonlítva más népek misztikusainak tanításával és legendáival. Az előadás után a közönség lelkes óvációkkal ünnepelte Patai Józsefet, akit az autogrammot kérő ifjúság ostroma mindaddig nem engedett ki a teremből, míg a teremőrök az összes lámpákat el nem oltották. Este a fehér asztalnál dr. Lichtner elnök méltatta az előadás jelentőségét, tósztt tósztt követelt és a hangulatos est jóval éjjél után ért véget. — A pozsonyi előadó-est méltó mása volt a nyitrai, amely az Úránia színültig megtelt nagytermében folyt le. Az előadás eredetileg az „Ahavah Cion“ helyiségében volt tervezve, de a terem az érdeklődéshez képest csakhamar szűknek bizonyult. A körben csak a bankettet tartották meg, amelyen dr. Klein Dezső főrabbi, dr. Roth Miksa és dr. Berényi Sándor elnökök, dr. Neumann Lajos, dr. Halasi Lipót különböző szempontokból világították meg Patai működését, Jaffé héber tanár pedig klasszikus héber előadásban párhuzamot vont Patai és Bialik között. — Nagyszombaton dr. Rosenfeld Adolf meleghangú elnöki megnyitója és dr. Patai előadása után még Kriener bremai operaénekes zsidó dalokat mutatott be, Schönfeld Jolán zongoraművész pedig briliáns technikájú játékaival gyönyörködtette a hálás közönséget. — Érsekújvározt Patai József előadását Fehér Arthur a középkori és modern héber költőkből vett pompás szavalatai egészítették ki. Fehér ezenkívül Kiss József- és Patai-verseket adott elő frenetikus tapsokat aratva. A megnyitót dr. Klein Sámuel, az érsekújváriak nagy hírű főrabbi tartotta, akinek felkérésére Patai külön előadásban méltatta Bialik nagy irodalomtörténeti jelentőségét.

VADAS GYÖRGY.

Költő és lantos nép vagyunk. Dávid hárfájának méltó örökösei. A mi lantunk húrjainak pengetése gyújtott tüzet, öntött lelkesedést, fakasztott könnyet és acélozott izmokat az ókortól napjainkig. Akár a klasszikus, akár a modern muzsika történetét lapozzuk, mindenütt zsidó nevekkal, zsidó művészek neveivel találkozunk. Élénk bizonyossága ennek az, hogy a pesti Zeneakadémián is a tanárok ötven percentje zsidó, vagy zsidóeredetű.

A magyar zsidóság egy újabb zongora-fenomént ajándékozott a magyar zenei életnek. A művész Vadas György, most végzi még csak a középiskola utolsó osztályát és ugyancsak most nyeri muzsikális készségének utolsó, mesteri befejezését. Semmi sem bizonyítja Vadas György nagy zenei tudását, ihletett művészetét jobban, mint az, hogy Dohnányi professzornak nemcsak egyetlen zsidó, hanem a szó teljes értelmében: egyetlen tanítványa, akit a Mester odahaza a lakásán tanít teljesen díjtalanul.

Hat éves korában kezdett el tanulni és azóta Dienzlnak, Siklós Albertnek, Kéri Szántónak, jelenleg pedig Dohnányinak a növendéke.

Mint a mai idők jellemző érdekességét említjük, hogy a múlt héten, a váci püspök védnöksége alatt rendezett Palesztrina-estélyen Vadas György zongorázott, művészetének gazdag tárházát csillogtatva.

Vadas György a nyáron végez az Akadémián, de már eddig is több művészi meghívást kapott külföldi körútra. Az ifjú művész azonban fél esztendő Berlinben és fél esztendő Beyruthben szándékozik tölteni, hogy tanulmányait a zeneszerzés terén, — ahová vágyai viszik — befejezze és tökéletesítse.

Vadas György zongoraművész

A DALOK ESTJE.

A Mult és Jövő zsidó népdal estje.

1923 február 4.

I.

A Zeneakadémia márványos, fémveretes folyosóin éleset rikkantott a csengő. Az energikus berrenésű hívásra felmeredtek egy pillanatra a szemek és a céltalan kóválygással ide-oda örvénylő embertenger biztos iránnyal áradt az ajtók felé . . .

Az egyik bejárat nehéz, vörös függönydrapériája mögé huzódtam én is és a vonulók arcára figyeltem. Gazdagokéra és szegényekére, fiatalokéra és öregekére. Az estélyi ruhás hölgyekre és urakra meg a kopott-ünneplőjűekre. Beretváltakra s nyíratlan-szakállosokra. Az akadémia őszhajkoronájú professzoraira, ismert-nevű nagy magyar zeneszerzőkre, a hadsereg fényes egyenruhájú tisztjeire, csuklyás-tonzurás szerzetes-papokra és azokra, akiknek fején a teremben is rajta-maradt a sapka.

Mindenünnen egybetódult tarka, hívó seregük néztén és láttán a régi Róma nézőjátékaira emlékeztem, melyek a Város ünnepei lettek és az őskelet Jeruzsálemének nagy-napjaira, melyekre az ország minden zugából egybegyűlt a nép. Láttam: a főváros, a vidék, a távoli impériumok zsidósága öröms egymásraismeréssel találkozott az estén. A Dunán innenről és túlról, a Tisza mentéről, az északi hegyvidékről és a távoli Erdélyből népes családok és sokbarátú társaságok zarándokoltak ide. A vonulók sorának legvégén (már kuriózumnak miért ne mondanám el?) egy lipthói lakodalom násznépe vonult be.

*

Felülről a pódiumi széksorok legtetejéről nézve úgy hatott a terem, mint egy ezerfejű, egytestű figyelő lélek. Egyetlen lélek, melynek teste hatalmas terület-

sel fogta be a földszint széles-fényes parkettjét és felnyújtózott az összes karzatokra. Egy négyzetcentiméternyi üresség sem akadt. S a csillárok sötétültén, az orgona felbúgtán, hegedük sikolyára, kórusok szavára ezer és ezer máshogyan és mássá nevelt, más-képp élő és percipiáló psziché egyetlen, ugyanolyan feltárással itta be a muzsika szavát. A muzsika szavát, a dalok szavát, melyek ráébresztették az egyszerű-volt-ra, az igazságra, az őszinte énükre, melynek hangján szólni oly sokan és régen elfelejtkeztek. És az ezer és ezer fejen, mint egyetlen, ugyanazon egy lélek ezer és ezer fején egyszerre és ugyanúgy áhitatra fordult a kifénylő várakozás, egyszerre és ugyanúgy buggyant ki a szemek szögletéből a könny, egyszerre és ugyanúgy vonódtak az arcok ráncai, egyszerre és ugyanúgy görbültek mosolyra az ajkak, egyszerre és ugyanúgy csattantak tapsra az összes tenyerek.

•

Este, későn, alig egy negyedórával éjfél előtt a ruhatárak környékén szorongósra szűkült a földszinti foyér. És a tülekedő-tolakodó, hazatörekvő ember-tömörülésben elégedett, vidám szavakat dobáltak egymásnak ismerősök és idegenek.

Klakkos-frakkos úr magyaráz egy báliruhás hölgynek:

— Ma este három kimondottan zsidó bál és ugyanannyi felolvasás van a városban. Ha ilyen és ekkora tömeg tolakszik mindenütt, akkor hiábavalóság és céljavesztettség a numerus clausus. Találunk mi a kultúrához utat nemcsak az egyetemen keresztül.

Egy őszszakállú, görnyedthátú kereksipkás öreg éneklősen dúdolja mellettem a fülébe visszacsengő régi nótát:

Kinder, Kinder lernet Tojre

Mellette egy fiatal Makkabeus-társaság valósággal kórust formálva veszi körül Patai Józsefet. Fiatal üde arcukon a hálás öröm sugárzik és ajkukról már csendül a csak előbb tanult szentföldi sómer-dal:

Am Jisrael chaj . . .

Már az ajtóhoz közel egyik határozottan jobboldali lap agilis zenekritikusába ütközöm. Vaskos, díszes kötésű könyvet nyújt felém:

— Nézze meg? Ismeri?

Megnézem. Jobbról-balra nyílik. A tetején pontosztalan héber betűk. Belül a lapokon furcsán visszafelé induló kottasorok alatt a héber és jidis szöveg.

— A Széfer Hasirim! Idelsohn gyűjteménye. Hogy került ez magához?

— A Jüdischer Verlagtől, Berlinből hozattam erre az estére. De már egy hete megkaptam és azóta állandóan tanulmányozom. Tudja, hogy ami ebben van amit itt ma elénekelték és muzsikáltak, az tisztán zenei szempontból is nagyon jelentős és értékes anyag?

— Tudom. Ma délelőtt ugyanezt mondta Hubay Jenő is.

II.

A legutóbbi furcsán alakult időkben sokat és kellemtelen tónusban beszélgettek mindenfelé a zsidó mentalitásról. És ezzel kapcsolatban mindarról, ami ennek összetevőjeként vagy folyamányaként szerepel. Zsidó irodalomról, képző- és alakítóművészetről, muzsikáról és muzsikálásról. És minderre nézve pedig vitathatatlanul megállapítottak, hogy beteges és degenerált és destruáló.

Ez az alkalom és ez a hely egyáltalában nem alkalmas arra, hogy ilyesféléiről vitatkozzunk. Megállapítanunk csak annyit kell, hogy az az irodalom és művészet, amelyre a betegesség, degeneráltság és destruálás vádját vonatkoztatták, valóban beteges, de-

generált és destruktív. Az azóta már annyiszor hangoztatott „nuance” különbség, csak az, hogy ennek a művészetnek és irodalomnak a zsidósághoz nincs semmi köze. Bár a zsidóságtól elfajult, belőle kivált és elszakadt, fajtalan és hitetlen egyedekhez lehet hogy igen. Az ő művészetük nem a mi művészetünk. A miénkre magunk mutattunk rá.

A hivatalos esztétikusok már régen eldöntötték, hogy a nemzet, vagy faj jellemző művészete alatt mindig a naiv, népi alkotásoknak egységét kell érteni. A zsidó muzsika ily szempontu megismertetése volt a Mult és Jövő népdalestjének hivatása. A rejtett évezre-des kincsű bányák feltárása, a zsidó nép, a tömeg zenei nyilatkozásainak megszólaltatása, az egészségtelenség és satnyultság vádjának cáfolása és bizonyítása annak, hogy volt, van és lesz specifikusan zsidó muzsika. Témáit egy sokezeréves történelem termelte ki, jellemzőit ugyanannak a históriának örök tragikuma és szomorú tradíciók edzették levetkezhetté, változatait egymástól messzire száműzött testvéreimberek egy-lelke sirta el. Volt zsidó muzsika; az atyák földén. Egyiptom szolgaságában, Babel vize mentén. Van zsidó muzsika: Yemen homokján, a lengyel ghettókban és az új Haza virágba szökkenő, fiatal ligetei árnyán. Lesz zsidó muzsika: a Jordán partján, vagy túl az óceánon: a lelkek mélyén, ahová az ötezer év öröme és bánata termékeny hangulat-magot vetett.

Aki ott volt és érezve hallotta az orgona bugását, hegedük danáját, régi bánatok vízióit és új remények ujjongását, roskadó öregek boruló imáját, bálos fiatalok énekes indulását, talmudtanuló rajongók rapszodiáját, régi kabalisták misztikus melódiáját, szentföldi szüretelőket, dolgozó gyarmatosok és fegyveres sómerek dalát, — az nem fog kételkedni.

III.

Last, not least, emlékezzünk meg azokról, akik az estély végleges sikerre juttatásából olyan lelkesen vették ki a részüket. A művészekről, akik az esti fellépésüket nemcsak szimpla produkciónak szánták, de hitvallástevésnek, a zsidó kultúra mellett és szolgálásában. Hálás köszönettel írjuk ide a nevüket: *Szekeres Ferenc, Somló József, Rosenák Margit, Albert Erzs, dr. Orbán Gábor, Vajda Elza, Eisenberg Albert, Mézős Margit, Dienzl Oszkár és Gottschallét*. Hálás köszönettel a magunk nevében, akiknek lehetővé tették, hogy igazunkat ezuttal és így is bebizonyíthassuk és hálás köszönettel a közönség nevében, amely egy felejthetetlen hangulatú est meleg emlékével lett gazdagabb.

IV.

Nem akarok magunkról kritikát mondani. Nem akarok az elfogultságnak még a látszatába sem belekerülni. Bár arról, hogy ennyi és ekkora előkészítő és rendező munka után lehet-e valaki önmagával szemben is elfogult, szintén lehetne vitatkozni. Az estély után következő nap lapjainak kritikáit válogatom ide. Az összes, jobboldaliak és baloldaliak egyaránt, mint kiemelkedő művészi eseményt fogták fel és méltatták a Mult és Jövő zsidó népdalestjét. Önálló cikkekben, az összes esték referátumainak élén foglalkoztak vele. Itt persze csak kivonatossan citálunk:

„Az Ujság” írja:

Magas színvonalú művésztét rendezett a Mult és Jövő. A hangverseny egyik legérdekesebb része a zsidó népdalok előadása volt. Ezeket a ritkán hallható dalokat igazán érdemes volna többször előadni, hogy szépségüket a közönség szélesebb rétege is megismerhesse. A közönség melegen ünnepelt minden közreműködőt . . .

A „Pesti Hirlap“ megállapítja, hogy „a Zeneakadémia túlszűfolt nagyterme is szűknek bizonyul egy Mult és Jövő-est számára“.

A „Pester Lloyd“ kritikájából:

Der gestern im Akademiesaal von der Zeitschrift Mult és Jövő veranstaltete Jüdische Volksliederabend brachte in bunter Abwechslung eine Auslese der in der jüdischen Volkspsyche schlummernden musikalischen Stimmungen. Wir hörten althebräische Volkslieder und Talmudmotive, chassidische Melodien, neuhebräische Kinderweisen, kabbalistische Gesänge und aus Russland und der Ukraina stammende jiddische Rhythmen. Zur Interpretation des reichhaltigen Programms war eine stattliche Künstlerschar aufgebeten worden, die sich geschickt, ja stellenweise virtuos ihrer Aufgabe entledigte. Das Publikum, das alle Reihen des Saales füllte, nahm die Darbietungen mit grossem Interesse auf und überschüttete die Künstler mit lautem Beifall.

A „Neues Pester Journal“:

Die Musik, die sich aus der Volksseele losringt, wird von dem Rhythmus des nationalen Schicksals durchströmt und ist ihr unverfälschter Ausdruck. Der von der Zeitschrift Mult és Jövő gestern im Saale der Musikakademie veranstaltete Abend brachte eine Sammlung hebräischer Volkslieder, an der die Entwicklung der jüdischen Psyche verfolgt werden konnte. Deren Lauf führte über Phantasien althebräischer Volksliedermotive, über mittelalterliche Gethoklänge bis zu den zukunftsfrohen Gesängen des neuen nationalen Erwachens in Palästina. Dazwischen bekam man eigenartige Melodien aus der Meditation der Kabbalisten der Chassidaersekte zu hören, die in ihrer Sphäre der Verzückung eine tiefe Wirkung ausüben. Orgelklänge leiteten den Abend ein: der Virtuose Franz Szekeres vermittelte althebräische Volksliedermotive, Josef Somló vom Stadttheater brachte einen babylonischen Gesang und eine Talmudrhapsodie zu Gehör. Sodann betrat die Geigenvirtuosin Frl. Margit Rosenak das Podium, die unter Begleitung Oskar Dienzls zwei zum eisernen Bestand der Violinliteratur gehörende Piècen von Vieuxtemps (Andante und Adagio religioso) und in einer bisher unaufgeführten Transskription von Hugo Kelen alte chassidische Melodien mit künstlerischer Vollendung zum Vortrag brachte. Die junge Künstlerin wurde für ihre glänzenden Darbietungen minutenlang stürmisch gefeiert. Das Mitglied des Stadttheaters Erzsi Albert trug naive palastinensische Kinderlieder und die bekannte Sulamitdichtung, Text von Josef Patai, Musik von Oskar Dienzl, vor. Auf dem weiteren Teile des reichhaltigen Programms figurierten Rezitationen Dr. Gabriel Orbáns, Wächter- und Winzergesänge aus Palästina, die Elsa Vajda interpretierte, und litauische, russisch-jüdische und ukrainische Volkslieder, mit denen Albert Eisenberg vom Stadttheater einen grossen Erfolg erntete. Den Abschluss bildeten überaus melodenreiche lyrische Schöpfungen der yemenitischen Juden und ein Gesang der Ladiar Kabbalisten, die die Opernsängerin Margit Mészáros vortrug. Das zahlreiche Publikum überschüttete alle Mitwirkenden mit Beifall.

Tartalmas, szakszerű és bő beszámolásokban emlékszik meg az estről a napisajtó többi része is. A „Magyarság“, Milotay István lapja, (m. i.) jelzésű terjedelmes tárcájában többek között a következőket írja:

Akinek netán kétségei voltak még a zsidóság faji különállását illetőleg, az a vasárnapi zsidó népdal-estén döntő bizonyítékot kaphatott róla. A Zeneakadémia nagyterme az utolsó székig megtelt, még a pódiumra is jutott közönség. Mint idegennek, aki a gyü-

lekezetbe tévedt, egészen furcsa volt ezt a közönséget így együtt látni s úgyszólván percről-percre tapasztalni a zsidó faji önludat fanatikus megnyilatkozását. A lelkesedés, amely a termet fűtötte, sokkal több a szépért való l'art pour l'art lelkesedésnél. Ez az abszolút szépen jóval túl a mi szépségeink-nek szólt...

Szekeres Ferenc óhéber népdalmotivumokból összerótt orgona-fantáziája készítette elő a lelkeket az elkövetkezendőkre. Az orgona a szokatlan melódiákkal szemben liberálisan viselkedett, egyetlenegyszer sem mondta fel a szolgálatot. A második számban Somló József társult az orgona mellé, a „Bábel vizein ültünk és sírtunk“ kezdetű zsoltárt és a Talmud-recitálások motivumaiból összeállított Talmud-rapszodiát énekelve héber nyelven. Jobban énekelt, mint a színházban szokott. — Hegedűszám következett. Rosenak Margit a belső átélés izgalmaitól kissé elfogódottan játszotta Vieuxtemps két apróságát és az orosz Chászid-melódiát Kelen Hugó átírásában. Albert Erzsivel ismét a szöveges muzsika jutott szóhoz. Két palesztinai gyermekdalt mutatott be. Az egyik az iskolába hívja a gyermekeket Tóra-tanulásra, a másik a gyermekek öröendezéséről szól a városba vonuló s onnét kivonuló katonák láttára, kedvesen utánozva a trombita (chacórah), a furulya (chalil) és a dob szavát. Eldúdolta még szöveg nélkül a Bál-Sém-chászidok dalát és a Patai—Dienzl héberre fordított Sulamit-ját. A lendülettel előadott héber dalok ellenállhatatlan hatással voltak a hallgatóságra.

Szünet után Orbán Gábor dr. szavalása került sorra. Előadta Gordon Jehuda legendáját Jeruzsálem elpusztulása korából és egy yemeni népdalt. Vajda Elza, a bécsi Staatsoper volt tagja magyar- és héberszövegű dalokkal szerepelt. Legnagyobb sikerét a palesztinai kolonisták körénekeivel aratta, amelyek a zsidó nacionalista hitet rögzítik: „Izrael népe él, örökké, mindörökké — —“, Isten felépíti Galileát, az Áldott felépíti Galileát. „Atlit a mienk Samariában, Isten felépíti Samariát — — —“ és így tovább felsorolják az összes volt zsidó gyarmatokat. A humor Eisenberger Albert számai képviselték. Ha a hébert szent áhitattal hallgatták eddig, az élő „jiddisch“ szóra elemi erővel tört ki a lelkesedés. A litván, orosz és ukrán zsidók népdalai szólnak ezen a nyelven. Megéneklük a zsidó kántor nagy sikerét az egyik kis faluban, ahol a kritika ebbe a röpke kis mondatba tömörül „oj ha! er gedawnt“ (tyűh, hogy imádkozott!). Megéneklük a leányzót, aki apjának minden vőlegényre vonatkozó ajánlatát elutasítja, végül kereskedőt választ, aki „handelt mit szchajre — un kisst des Weib wie e Tojre“ (áruval kereskedik és a feleségét úgy csókolja, mint a Tórát). Míg ennek a melódiája egészen orosz, egészen a Brahms-feldolgozta német népdalokra emlékeztető szövegét és dallamát tekintve a „Wos dos Meidele will“. Nem akar a kis rózsaszál se cipőt (Schiechele), se kalapot (e Hitele), se ruhácskát (e Kleidele), hanem vőlegényt. A „Der Tate sucht die Kinder im Wald“ már komoly szöveg. A gyermekek nem bírnak apjukhoz menni, mert örök állják körül, de az apa jó tanáccsal szolgál: „Gyermekeim, tanuljatok Tórát és akkor eljön a Messiás hamarosan“. Csak az előrehaladott idő miatt engedték le végül a pódiumról a kitűnő tenoristát, mert még utolsó számnak Mészáros Margitot hirdette a műsor. Yemeni és babiloni zsidó népdalokat énekelt és bemutatta a ladii kabbalisták melódiáját és ezzel a két és félórás műsor véget ért.

A lelkesedéstől kipirult, élvezettől extázisba jutott hallgatóság zsibongva oszlott szét. A szemek csillogása, az önkéntelen felszakadt örömszavak hangosan hirdették az est sikerét, a zsidó faji szolidaritás dokumentumát . . .

Krausz Andor.

Felelős szerkesztő és kiadó: Dr. PATAI JÓZSEF.

Szerkesztőség és kiadóhivatal: Budapest, VI., Révay-utca 14.

Kiadóhivatali igazgató: VIRÁG GYULA.

Korvin Testvérek könyvnyomdája Budapest.

PIECHNIK ÉS MECHTL

HÖLGYFODRÁSZTERME

Budapest, IV., Váci-utca 8. félemelet

TELEFON 31.

Cégünk különlegessége.

Különlegességi ház

parókák és transformációk

Díjtalan kipróbálás.

Legújabb divat.

Kötőde, kézimunka,

KOLLMANN, VII., AKÁCFA-UTCA 14. SZÁM.

előnyomda, gombáthuzás, fehér-
nemüvarrás, harisnyafejelések
jutányos árban.

A MULT ÉS JÖVŐ NAPTÁRA

AZ 1923. (5683) ÉVRE

GAZDAG TARTALOMMAL MEGJELENT.

Hölgyek figyelmébe! Női kiszolgálás.

HYGIEA

BUDAPEST. IV., ESKÜ-UT 6.
FRIEBERT FERENC ÉS TÁRSA
KLOTILD PALOTA.

NŐI egészségügyi, testegyesítő és
betegápolási cikkek.

Fűzők-, has- és csipőszorítók, melltartók
legtökéletesebb gyártása.

Újrendszerű haskötők méret szerint.

Sérvkötők, gummiharisnyák.

Telefon hívó 81—53
Hirling József

kárpitos és díszítő, műipari lakberendező,
Budapest, IV., Kigó-utca 4—6 félemelet.

TRANSYL SZÖNYEGJAVÍTÓ ÉS SZÖVŐÜZEM

Budapest, VII., Vörösmarty-utca 20

Vállalja perzsa- és másfajta szőnyegek javítását, mosását és
új szőnyegek készítését. Esti tanfolyam tanulók részére.

Kertész
Női divatháza
BUDAPEST
IV. VÁCI-UTCA 8.

bluzok, ruhák,
pongyolák, felöltők,
szőrmeáruk, fehérneműek

MENYASSZONYI KELENGYÉK
GYERMEKFEHÉRNEMÜEK

SZÉKELY JENŐ, IV., Kammermayer Károly-u. 2.
Szervita-tér, sarokház. Telefon: 45—75.

Barmicvo- és nászajándékul könyvet és zeneművet RUZITSKA O.-nál vegyünk. Károly-körut 9. Használt könyvet veszünk.

Női kalapok
elsőrendű
anyagból

Brachfeld

Sport- és autó-sapkák
Női-divat különlegességek

IV., Kigyó-utca 5. szám Klotild-palota
Váci-utca sarkán.

SLOVAK PEDICURE-SPECIALIST

Fagykezelés — Frostbehandlung

Elsőrangú hölgyfodrászat és arcápolás
BUDAPEST, IV., Türr István-utca 8. Váci-u. sarok.

KOLBEN MARGIT Budapest, IV., Haris-utca 1.
(Váci-utca 30.)

Telefon: 166—65. Blúz- és pongyola-különlegességek.

Pollák Szerén

NŐIKALAP-DIVATTERME BUDAPEST
IV. HARIS-BAZÁR 3.

Szőnyegek

Telefon 11-21.
Alapítattott: 1899.

terítők, pokrócok, matraccsinvatok, kocsigyártó- és kárpitos-kellékek stb. stb.

Neumayer Fülöp r.-t.

Budapest, V., Deák Ferenc-tér 1. szám.

A. A. MARKS-féle amerikai
gummilábfejes

m ű l á b a k

a legtokéletebbek!

Törés kizárva. Zajtalan, puha és kényelmes
járás. 10—15 évi tartósság mellett.

Magyarország egyedüli gyártója:

SZIKLA D. orvosi mű-
szergyáros

Budapest, VIII. kerület, Rákóczi-út 19. szám
(Uránia-Színház mellett)

Telefon: József 121—15. Kérjen prospektust!

KERTÉSZ JÓZSEF
SZÜCS

BUDAPEST, IX., ÜLLŐI-UT 9.

(Kalvin-térnél)

SEALSKIN-, NUTRIA- ÉS VAKOND-
KABÁTOK, FEHÉR ÉS SZÜRKERÓKÁK
NAGY VÁLASZTÉKBAN ELŐNYÖS
ÁRAK MELLETT.

Maison Izsák női divatterme
IV., Hajó-utca 12—14.
Angol és francia toiletteket készít hozott anyagból is.

WEITMANN

HÖLGYFODRÁSZ

BUDAPEST, IV.,
RÉGI POSTA-UTCA 11

Telefon 118—71.

ARANY Van ennél szebb?

SZÓKE A felülmúlhatatlan Hyvarjon-féle „ONO“ Golden
HAJ! Hair Wash világosbarna, vörös, szőke vagy fe-
kete haját fokozatosan világossá, majd arany-
ragyogásúvá változtatja át. Nagy üveg K 400.—

Kapható: Opera-gyógyszertár, VI., Andrássy-út 26. Kartsch-
maroff-drogéria, Rákóczi út 50.

PAPLANÉRT első utja SZALAI
a paplankirályhoz

legyen, legolcsóbb forrás, legnagyobb
választék, átdolgozást is vállal.

Budapest, VII., kerület, Kertész-utca 35. szám.

ADLER szűcs
VI., KIRÁLY-UTCA 94

ALASKA-RÓKA, SZÜRKE FARKAS, SZÜRKE RÓKA

ÉS SZÖRMEKABÁTOK LEGJUTÁNYOSABBAN.

Fűző és mégsem fűző

(törv. védve)

Könnyű,

kényelmes,

elegáns

Női fehér-

neműek,

ágyneműek

GERŐ, Király-utca 69. sz.

Közvetlen a Királyszínháznál

Szőreltavolitás

hölgyek
arcáról,

karjáról és egyéb kellemetlen szőrök

„RAVISANT” hajeltávolítóval érhető el rövid használat után. Teljesen kipusztítja a szálakat s káros nyomokat nem hagy hátra, amiért felelősséget is vállalok. Hidegen használendő. Védőkre diszkrét szétküldés használati utasítással.

Ára 400 kor. Botár Regina Arcápolási Intézet, Budapest, VII., Erzsébet-körut 34. A legjobb szepőlőkrém is kapható. Kezelés egész nap.

SCHEINER ILONA

BUDAPEST V., BÉCSI-UTCA 8. SZ.

Telefon
175—25

*Női kézimunka és rajzműterem.
Mindennemű kézimunka-anyag
nagy választékban.*

Szabászati

és női kalapkészítő-iskoláimban szabni, varni, kalapot készíteni tanítok. Magántanulásra szabászati tankönyvem. Kalapkészítést olcsón vállalok.

GEIGER ETEL
KÁROLY-KÖRUT 10. SZ.

SCHWARCZ IZIDOR szűcsmester

Budapest, IV., Gróf Károlyi-u 28 Muzeum-körut sarok

Készít rendelés szerint és raktáron tart mindennemű szörmeárut. // Elfogad javításokat és átalakításokat.

FENYŐ ÉS BOZSIN

SZÜCSMESTEREK SZÖRMESZALONJA

BUDAPEST, IV. VÁCI-UTCA 10. I. EMELET

TELEFON 61—66

Saját gyártmányu szűcs- és szörmeárut a legnagyobb választékban.

ÁTALAKÍTÁSOK.

TELEFON

61—66

Szőrmetárgyak nyári megóvása jótállással.

Feltétlenül
jósabásu

FÉRFIRUHÁKAT

kizárólag angol szövetekből elsőrendű kivitelben készít mérsékelt árak mellett

Szombat és
ünneppnap
zárva.

GROSZ LIPÓT férfisabó

Budapest, V., Vadász-utca 15. szám

TELEFON:

107—73

ROSSZ SZABÁSÚ RUHÁKAT
jutányosan átalakítok és fordítok. —

Salon de Coiffure „Dorján”

Különleges vallási paróka modern készítése.

Ondolálás. Hajfestészet Kozmetika. Arcápolás.
Modern hajmunkák

NAGY ADORJÁN

BUDAPEST, VII., ERZSÉBET-KÖRUT 15. SZÁM

EHRENFEST IRMA

IV., PAPNÖVELDE-UTCA 8. I. 5.

*Elegáns kosztümök, köpenyek, ruhák, blúzok
állandóan dús választékban.*

Ékszer,

aranyat, ezüstöt vesz, javításokat elfogad

KLEIN ADOLF, BUDAPEST, VII, DOB-UTCA 3.

Károly-körut mellett.

Salamon Nővérek

NŐI DIVAT-
TERME

BUDAPEST, IV., VÁCI-UTCA 15. SZÁM

Brilliánsokat,

gyöngyöket, ékszereket mindenkinél drágábban
vesz SZÉKELY EMIL ékszerüzlete Budapest,
VII., Király-utca 51. Teréz-templommal szemben.
Cimre tessék figyelni! Telefon: József 105-35.

VERES MŰVÉSZI GYERMEK-FÉNYKÉP SPECIALISTA

MŰTEREM: BUDAPEST V., HARMINCAD-UTCA 5.
TELEFON: 135-70.

BAUERNE különlegességi fűzőterme

Budapest, IV., Harmincad-utca 4.

Hölgyfodrász MANICŰR, HAJFESTÉS ártalmatlan növény török- pasztával, „HÄNNE“-vel KOSMETIKA.

A szépségápolást elsőrangú
megbízható munkaerők végzik.

KRÁNITZ A.

IV., Párisi-utca 5. szám,
a főpostával szemben.
Telefon 122-58.

Gallérjait, frakkingeit és fehérneműit a „KIRÁLY” gőzmosó- dában tisztíttassa.

A legkényesebb igényeket is kielégíti.

VII., Király-utca 15. IV., Magyar-utca 6.
VII., Dohány-u. 20. VIII., Baross-utca 92.

Maison Margit

angol és francia nődivat-terme

BUDAPEST, IV.
Váci-utca 20.
Telefon: 140-62.

A legújabb párisi modellek állandó bemutatása. Hozott anya-
gokból megrendelések jutányosan vállaltatnak: Vidékiek soron-
kívüli kiszolgálásban részesülnek.

Pollák Gizi és Margit nőikalap- terme

IV., Aranykéz-utca 4. III. emelet 24.

Legújabb párisi modellek. Alakítások és javítások a
legutolsó divat szerint és a legjutányosabban.

„OTTO” VACUUM MEGÓVÓ VÁLLALAT

Cégtulajdonos: ROSENFELD OTTÓ

Budapest VII. Sip-utca 7. sz. — Telefon József 125-25.

Szőnyegjavító-, mosó- és himző-osztály házi kezelésben.

Elvállal szőnyegek javítását, porolását
és mosását. — Függönyök, szőrmek és
mindennemű szőnyegek megóvását és
molyirtását. — Szőnyegek vetele és el-
adása. — Mérsékelt árak.

LUSTIG ÉS NEMÉNYI

FONDÉE
1883.

Műhímezési intézet, rajz-műterem

BUDAPEST, IV.

Ő Felsége a királyné elismerő okmánya.

BÉCSI-UTCA 9.

ALTMANNÉ és WEISZ ILONKA

Hozott anyagból
készítünk angol és
francia toiletteket
és kosztümöket.

NŐI DIVATTERME BUDAPEST
WESSELÉNYI-U. 60. III. em. (Lift)

Telefonszám: József 9-95.

Maison LICHTENSTEIN

angol és francia nődivat-terme

Eredeti modellek.

BUDAPEST, IV.
Irányi-utca 15. II. 6.

JAKOBI G. LAJOS

Telefon: 153-94

URI SZABÓ

Budapest, VI., Podmaniczky-utca 6

† THERAPIA †

NAGYMEZŐ-UTCA 14.
(Szerecsen-utca sarok)

Különlegességi szaküzlet:

Haskötők és sérvkötőkben Hygien. cikkek nagy raktára.

BÉKÉSSY MÁRIA ÉS VASZARY SAROLTA NŐI DIVATSZALONJA

Budapest, IV., Szerb-utca 4.
(a kapu mellett balra)

KÉSZIT: Angol és francia kosztümöket és ruhákat, estélyi toiletteket,
köpenyeket, blúzokat, stb. Elvállal átalakításokat is a leg-
újabb divat szerint, a legjutányosabb áron.

NŐIKALAP-TEREM

FÜRST IRÉN

V., DEÁK FERENC-UTCA 10
I. EMELET

Hirdetéseket felvesz
a kiadóhivatal
VI., Révay-utca 14.

BLUZOTTHON

PRINCZ SÁNDOR, BUDAPEST, VII., KIRÁLY-UTCA 23.

RUHÁK, BLUZOK, PONGYOLÁK, ALJAK
— mélyen leszállított árban —

Szővet bluz K 2390 | Kitűnő flanel bluz . . . K 1590
alj. . K 1950 | „ pongyola K 2950

FIGYELEM!

*E lapra hivatkozók
nagy árengedmény-
ben részesülnek.*

GROSZ ÉS BODNAR SZŰCSÖK

BUDAPEST, VI.
SZONDY-UTCA 9.

SZŰCS- ÉS SZŐRMEÁRUK nagy választékban. Női szőrmekabátokban specialisták.
Javítások és átalakítások jutányosan eszközöltetnek.

MINDENKINÉL
OLCSÓBB A

GLÜCK ÁRUHÁZ BUDAPEST, KIRÁLY-UTCA 33.

FÉRFI-, NŐI SZÖVETEKBE, SELYMEKBE ÉS MOSÓKELMÉKBE.

Hajszálakat

hölgys arcáról, karjáról végleg kiirtja felelősséggel Pollák Sarolta, Andrassy-út 38, I.
Miracle hajeltávolító szer szétküldése utasítással. Szépségápolás. Szemölcsirtás.

Paplant

minden minőségben és
kivitelben legjutányosabban **Blau-nál**

VII., Király-utca 19.

Telefon: József 128-59

Szőnyeget, régiséget

vesz, elad

STERNBERG, DOB-UTCA 24.

EISERNÉ ÉS SZULNERNÉ

BUDAPEST, VI., DESSEWFFY-UTCA 5. I. 9.

TELEFON
128-74

*Ruhák, kabátok és fehérneműek.
Legújabb párisi gyermekruha model-
lek. Hozott anyagból is készítünk a
legjobb és legizlésebb kivitelben*

SZÁNTÓ JÓZSEF SZŐRME-
ÁRUHÁZA

BUDAPEST, VII., KLAUZÁL-TÉR 7. SZÁM

Klauzál-utca sarok.

Telefon: József 128-29.

Megjelent ötödik kiadásban

PATAI JÓZSEF

KABALA

LELKEK ÉS TITKOK

Misztikus novellák a chászidok, kabba-
listák és csodarabbik világából.

A negyedik kiadás négy hét alatt
elfogyott.

Ára szép kiállításban, finom papíron
nyomva 600 korona és portó.

Megrendelhető:

a **MULT ÉS JÖVŐ** kiadóhivatalánál
Budapest, VI., Révay-utca 14. szám.

WEISZ MARISKA

KÉZIMUNKA-ÜZLET

V., LIPÓT-KÖRUT 22.

TELEFON-SZÁM: 62-34.

Függönyök, ággyterítők, gobe-
linek, gyapjufonalak nagy-
ban és kicsinyben.

KOMÁROMI HARISNYAÁRUHÁZ

KÖTÖTT KABÁTOK, JUMPEREK NAGY VÁLASZTÉKBAN.

VI., NAGYMEZŐ-UTCA 14.

Andrassy-út mellett.

A Remény

illusztrált zsidó ifjusági folyóiratban most jelenik meg

Cholnoky László:

Szerkeszti: DR. MOLNÁR ERNŐ.

Előfizetési díja egész évre 1600 korona.

Téli éjszakák.

Szerkesztőség és kiadóhivatal: IV., Magyar-utca 3.

Telefon: 96-30

Korvin Testvérek műintézetének nyomása Budapest VI., Révay-utca 14.

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára